

Castrenianumin
toimitteita

25

MIKKO KORHONEN ja PERTTI VIRTARANTA (toim.)

Ulkomaanlehtorit Unkarissa 17.-22. 5. 1982

Helsinki
1983

Castrenianumin
toimitteita

25

MIKKO KORHONEN ja PERTTI VIRTARANTA (toim.)

Ulkomaanlehtorit Unkarissa 17.- 22. 5. 1982

Helsinki
1983

Kuvat: Pertti Virtaranta

Kuvataitto: Urpo Huhtanen

ISBN 951-45-3006-3

ISSN 0355-0141

Vammala 1983 Vammalan Kirjapaino Oy

SISÄLLYS

Alkusanat	5
Pertti Virtaranta: Lehtoripäivien avaus	6
Péter Hajdú: Isäntämaan tervehdys	9
Pertti Virtaranta: Suomen kielen ulkomaalaisopetuksesta	13
Enikő Szij: Kuinka unkarin kieltä opetetaan maailmalla?	23
Ulla Hauhia-Nagy: Yliopistojen ulkopuolella tapahtuvasta suomen kielen opiskelusta Unkarissa	36
Tibor Mikola: Suomen ja unkarin kieleen kohdistuvista areaali- kielitieteellisistä tutkimuksista	41
István Nyirkos: Syvärakenne ja sanajärjestys	49
László Jakab: Unkarin ja suomen fraseologiaa oppimassa	61
Mikko Korhonen: Saamen kielen asema Pohjoismaissa	68
Endre Gombár: Suomen kulttuurin asema Unkarissa	82
Jaakko Numminen: Isoisät ja pojanpojat Unkarissa...	90
Péter Domokos: Pienten suomalais-ugrilaisten kansojen kirjallisuudesta	96
Mai Bereczki: Virolaisesta kirjallisuudesta	103
Pertti Virtaranta: Rajantakaisten Karjalan kulttuurista, erityisesti kirjallisuudesta	109
Vilmos Voigt: Unkarin kansantaide - suomalais-ugrilaistako?	112
Gábor Bereczki: Budapestin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos	118
György Lakó: 110 vuotta fennougristiikan opetusta Budapestin yliopistossa	122
Béla Kálmán: Fennougristiikan opetuksesta Debrecenin yliopistossa	126
Béla Kálmán: Obinugrilaisten kielten tutkimuksesta Unkarissa	130
Ulkomaanlehtorien aluekokous Unkarissa 17. - 22.5.1982.	
Ohjelma	135
Lehtorikokouksen osanottajat	139

ALKUSANAT

Ulkomaanlehtori- ja kielikurssiasiaain neuvottelukunnan (UKANin) aloitteesta järjestettiin Unkarissa 17. - 22.5.1982 neuvottelupäivät Keski- ja Etelä-Euroopassa toimiville suomen kielen lehtoreille ja heidän esimiehilleen. Osanottajiksi kutsuttiin myös Suomen yliopistoissa toimineet, kotimaahansa jo palanneet unkarin kielen lehtorit. Suomen opetusministeriötä kokouksessa edustivat kansliapäällikkö Jaakko Numminen, kulttuuriasiaainneuvos Ritva Kaipio ja kulttuurisihteeri Raija Kallinen sekä UKANia sen puheenjohtaja prof. Pertti Virtaranta ja neuvottelukunnan jäsen prof. Mikko Korhonen.

Neuvottelupäivien ohjelma oli runsas, monipuolinen. Esitelmät jaettiin osanottajille (muutamit tiivistelminä). Päivien aikana heräsi ajatus, että kokousmateriaali olisi kokonaisuudessaan syytä julkaista; se olisi hyödyksi ei vain mukana olleille vaan muillekin ulkomaalaisopetukselta kiinnostuneille. Suomen opetusministeriön myönnettyä painatukseen tarvittavat varat me allekirjoittaneet lupauduimme sen toimittajiksi.

Esitelmien kieliastasusta on huolehtinut hum. kand. Leena Maijala. Käsikirjoituksen on offsetpainatusta varten kirjoittanut ylioppilas Johanna Laakso. Kiitämme heitä huoleellisesta ja nopeasti tehdystä työstä. Samoin kiitämme kaikkia lehtorikokouksessa esiintyneitä siitä, että he ovat antaneet esitelmänsä julkaistavaksi.

Helsingissä maaliskuussa 1983

Mikko Korhonen

Pertti Virtaranta

LEHTORIPÄIVIEN AVAUS

Pertti Virtaranta, Helsinki

Opetusministeriön alainen Ulkomaanlehtori- ja kielikurssiasiain neuvottelukunta on vuodesta 1970 kutsunut ulkomailla toimivia suomen kielen lehtoreita ja heidän esimiehiään sekä muitakin suomen kielen ulkomaa-laisopetuksessa mukana olevia kerran kesässä yhteiseen neuvonpitoon. Ensimmäisessä lehtorikokouksessa - se pidettiin 1970 Lappeenrannassa kansainvälisen suomen kielen ja kulttuurin kesäkurssin aikana - ulkomaa-laisopettajia oli vasta kymmenkunta. Tuo kokous ja siihen liittynyt opetuksen seuraaminen (jopa osallistuminen kielistudio-opetukseen) todettiin hyvin hyödylliseksi, toivottiin että lehtorikokouksista tulisi jokakesäi-nen tapahtuma ja että niihin kutsuttaisiin kaikki ulkomailla toimivat lehtorimme ja mikäli mahdollista myös heidän esimiehensä. Samaa mieltä oltiin opetusministeriössä, josta oli myös edustajia mukana. Näin lähti vaatimattomasta alusta liikkeelle kesäisten lehtorikokousten sarja. Sen jälkeen niitä on pidetty säännöllisesti, ja niiden suosio on ollut suuri. Ensimmäiset kuusi kokousta (vuosina 1970 - 1975) olivat viehättävässä kesäkaupungissa Lappeenrannassa. Osanottajien luku kasvoi tasaisesti. Vuonna 1971 oli kokouksessa n. 20 henkeä, vuonna 1975 jo puolisensataa. Kesinä 1976 - 1979 lehtoripäivät pidettiin Espoon Hanasaassa ruotsalais-suomalaisessa kulttuurikeskuksessa; osallistujien määrä oli 60 - 70 henkeä. Vuonna 1980 lehtorikokous oli Turussa viidennen kansainvälisen fenougristikongressin edellä; läsnä oli satakunta lehtoria ja heidän esi-miestänsä sekä eräitä Suomessa pidettyjen kielikurssien opettajia. Kesäl-lä 1981 kokous pidettiin jälleen Hanasaassa yhtä sankalle joukolle. Tänä kesänä kokoonnutaan Pohjois-Karjalaan. Siellä varsinainen kokous-paikka on Huhmarin lomakeskus Höytiäisen rannalla Polvijärven pitäjässä, mutta tutustutaan myös Joensuuhun, Nurmekseen, Lieksaan ja Ilomantsiin.

Jokakesäisten lehtorikokousten lisäksi UKAN on järjestänyt lehtoreille ja heidän esimiehilleen tarkoitettuja aluekokouksia, aina yhteistyössä paikallisen yliopiston ja Suomen ulkomaanedustuston kanssa. Alueena on toisinaan ollut vain yksi maa, kuten Saksan Liittotasavalta (kolme kokous-ta Bonnissa, v. 1977, 1979 ja 1982), Puola (Varsovassa 1980) ja Ruotsi (Tukholmassa 1979), kerran koko Skandinavia (Oslossa 1978). Laaja-alai-

simmat aluekokoukset on pidetty Pohjois-Amerikassa (1975 New Yorkissa, 1980 Minnesotan Minneapoliksessa ja Duluthissa) ja Keski-Euroopassa.

Ensimmäinen Keski- ja Etelä-Euroopan lehtoreille ja heidän esimiehilleen tarkoitettu kokous oli v. 1967 Kölnissä; osanottajia oli n. 25. Seuraava aluekokous samalle kohderyhmälle pidettiin 10 vuotta myöhemmin Wienissä, jossa osallistujamäärä nousi jo 45:een. Ja nyt ollaan Unkarissa. Saimme siis vihdoinkin toteutetuksi jo vuosia hautomamme toiveen tulla koko joukolla veljesmaahan Unkariin. Täällähän suomen kieltä, unkarin kaukaista sukukieltä, on opetettu kauan ja hyvin tuloksin maan kaikissa yliopistoissa. Miksi Unkariin, siihen on myös käytännöllisiä syitä. Lehtorimme joutuvat nimittäin yliopistoissaan käsittelemään - eräät jopa opettamaankin - myös sukukieliä ja kaikissa tapauksissa puhumaan muidenkin suomalais-ugrilaisten kansojen, etenkin unkarilaisten kulttuurista. On siis paikallaan, että he omin silmin ja korvin tutustuvat Unkarin maahan, erityisesti sen kulttuuriin ja myös kulttuurin edustajiin. Tämä oli tärkeä syy aluekokouksemme paikan valintaan. Toinen syy oli se, että Unkari sijaitsee Euroopan sydämessä, ja niin ollen tänne on eri tahoilta Keski- ja Etelä-Eurooppaa suhteellisen lyhyet matkat - ja muutenkin tänne on helppo tulla.

Käydessäni viime vuoden lokakuussa Unkarissa sovin alustavasti siitä, että lehtorikokouksemme pidettäisiin Visegrádin historiallisessa kaupungissa ja että ohjelmaan kuuluisi myös vierailu Budapestin Lőránd Eötvösön yliopistossa ja retki fennougristisessa maailmassa sangen tunnettuun Debreceniin. Kokouksen ohjelmaa pohdittaessa - sekä UKANin piirissä että Unkarissa - päädyttiin seuraaviin aihealoihin: pienten suomalais-ugrilaisten kansojen kielen ja kulttuurin asema, suomen ja unkarin kielen ja kulttuurin ulkomaalaisopetus sekä tutustuminen Unkarin fennougristiikan saavutuksiin ja yleisemminkin Unkarin kulttuuriin.

Kokouksen yksityiskohtaiset järjestelyt on kokonaan hoidettu Unkarissa. Asialla ovat olleet Budapestin Lőránd Eötvösön yliopiston suomalais-ugrilaisten kielen professori Gábor Bereczki henkilökuntineen, samoin Debrecenin yliopiston fennougristiikan laitoksen kaikki opettajat, edelleen akateemikot Péter Hajdú ja György Lakó. Unkarin kulttuuriministeriön yli-osastopäällikkö Miklós Boros ja kulttuurineuvos László Nyusztay ovat olleet kokouksen vaikutusvaltaisia tukijoita. Käytännön valmistelutyössä ovat tehokkaasti olleet mukana kulttuurisihteeri Ulla Hauhia-Nagy Suomen

Budapestin suurlähetystöstä ja kaikki kolme Unkarissa toimivaa lehtoriamme: Outi Karanko-Pap Budapestista, Marketta Huitu Debrecenistä ja Irmeli Kniivilä Szegedistä. Jo tässä vaiheessa esitän kaikkien läsnäolevien kiitoksen edellä mainitsemilleni henkilöille ja heidän edustamilleen laitoksille.

Vaikka Unkarin osuus tähän kokoukseen on erityisen huomattava - ajattelen esim. Budapestin yliopiston lomahotellin luovuttamista käyttöömmme hyvin edullisesti ja monia luvassa olevia tilaisuuksia -, niin suopeutta on tarvittu myös Suomen opetusministeriön puolelta. Suurin menoerä on ollut osanottajien matkakustannukset. UKANin pyytämä avustus järjestyi vaivattomasti ja nopeasti ja siten kuin suullisissa keskusteluissa oli sovittu. Tästä kokouksemme ekonomisen puolen hoitamisesta kiitos ja kunnia Suomen opetusministeriön täällä oleville edustajille, jotka ovat muutenkin kunnostautuneet Suomen ja Unkarin välisten kulttuurisuhteiden tukijoina.

Lopuksi teille kaikille: tervetuloa tähän aluekokoukseen keskustelemaan työalamme kysymyksistä, näkemään Unkarin maata, tutustumaan sen kulttuuriin, lujittamaan myös keskinäisiä siteitämme.

UKANin puolesta julistan kokouksen avatuksi.

ISÄNTÄMAAN TERVEHDYS

Péter Hajdú, Budapest

Otin mielihyvin tehtäväkseni koko unkarilaisen kielitieteilijäyhteisön nimissä tervehtiä teitä, Ulkomaanlehtori- ja kielikurssiasiain neuvottelukunnan Keski- ja Etelä-Euroopan suomen kielen lehtorien aluekokouksen osanottajia Visegrádissa, tällä historiallisesti kuuluisalla paikalla, suuren renessanssikuninkaamme Matias Corvinuksen muinaisen palatsin lähinaapuristossa. Unkarin tieteelliset piirit suhtautuvat erittäin positiivisesti Suomen opetustoimen haltijoiden päätökseen pitää UKANin tämänvuotinen aluekokous Unkarissa ja siihen, että tähän tilaisuuteen on pyydetty esitelmänpitäjiksi myös suuri joukko unkarilaisia asiantuntijoita. Haluaisin korostaa erityisesti tämän kokouksen huomionarvoista ja uudenlaista piirrettä, nimittäin sitä, että esitelmät eivät keskity pelkästään suomen kielen opetustekniikkaan tai didaktisiin kysymyksiin tai kielitieteellisiin selvittelyihin, vaan ne käsittelevät myös sukukansojen kulttuuria. Uskon tämän konferenssin vielä entisestäänkin rikkaitaan pitkäaikaisen jatuloksekkaan suomalais-unkarilaisen kulttuuriyhteistyön teemapiiriä.

Kuten ehkä tiedättekin, haluaisimme toimittaa yhteisvoimin molempien maiden keskinäisistä suhteista laaja-alaisen artikkelikokoelman, jonka toteuttamiseksi kummassakin maassa tehdään parhaillaan monipuolista tutkimustyötä. Suomalainen osapuoli on jo saanut valmiiksi tähän liittyvän kronologisen bibliografian, ja siitä sain tietää, että ensimmäiset henkilökohtaiset suomalaisten ja unkarilaisten väliset kosketukset voidaan ajoittaa vuoteen 1779, jolloin Henrik Gabriel Porthan tutustui unkarilaisiin Saksan-matkallaan.

Haluaisin kuitenkin kertoa muutamista vielä varhaisemmista mahdollisista kosketuksista. Váci-kadulla, lähellä Budapestin yliopistoa, on muuan olutkapakka, jonka nimi on Pepita Oroszlán (Ruudullinen Leijona). Jos istahdatte sinne ja vilkaisette ulos ikkunasta, voitte nähdä vastapäisen talon seinässä Ruotsin kuninkaan Kaarle XII:n muistolaatan, joka on kiinnitetty siihen sen muistoksi, että paetessaan suuren Pohjan sodan aikana 1715 Turkista Unkarin kautta kotimaahansa kuningas pysähtyi tälle paikalle hetkiseksi lepäämään. Hänen seurassaan saattoi olla suomalais-

syntyisiä sotilaita yhtä hyvin kuin kolmikymmenvuotisen sodan ruotsalaisissa joukoissa unkarilaisia; Kustaa Adolf ja Transsilvanian ruhtinas Gábor Bethlen eivät näet olleet vain liittolaisia vaan avioliiton kautta myös sukulaisia, ja Ruotsin sotajoukoissa palveli myös unkarilaisia yhteysupseereita.

En tiedä varmasti, tunnetteko hypoteesia, jonka mukaan myös Mikael Agricolalla saattoi olla yhteyksiä unkarilaisiin, vaikka kansojemme sukulaisuutta ei tuolloin vielä tunnettu. Agricola oleskeli vuosien 1536 ja 1539 välisenä aikana Lutherin ja Melanchtonin oppilaana Wittenbergissä, jonka yliopistossa hyvin monet unkarilaisetkin opiskelivat 1500-luvulla, muun muassa nimekkäät humanistit ja protestanttikirjailijat Mátyás Dévai Bíró ja János Sylvester. Edellinen oli Melanchtonin lemppioppilaita, ja hänen merkittävän kirjansa Orthographia Vngarica (Krakova 1535 ja samassa paikassa 1549) oikeinkirjoituksen periaatteissa on paljon yhtäläisyyksiä Agricolan Abc-kirjan ortografian kanssa (noin vuodelta 1540). Suurin yhtäläisyys niiden kesken on niiden merkitys. Todennäköisesti Dévai ja Agricola eivät tavanneet toisiaan, sillä Dévai opiskeli Wittenbergissä jo vuosina 1529 - 1530, ennen Agricolaa. Unkarilaisen tutkijan, professori Balázsin mukaan on kuitenkin mahdollista, että Dévain opiskelutoveri ja Uuden testamentin unkarintaja János Sylvester on saattanut tuntea Agricolan henkilökohtaisesti. Hän nimittäin palasi vuosien 1536 ja 1537 vaihteessa Wittenbergiin, missä vietti lähes vuoden Melanchtonin läheisyydessä. Saksassa, uskonpuhdistuksen keskuksessa, eri maista tulleet Melanchtonin oppilaat joutuivat melko varmasti kosketuksiin toistensa kanssa, varmaan myös Agricola ja Sylvester, vaikka siitä ei olekaan olemassa mitään välitöntä todistetta. Näiden kahden "kirjallisuuden isän" samankaltaisuus ei rajoitu vain siihen, että kumpikin käänsi Uuden testamentin äidinkielelleen (Sylvester, *Vij Testamentũ Maġar űelweñ*. Sárvár 1541; Agricola, *Se Wsí Testamenti*, 1548). Yhtäläinen piirre on myös se, että Agricolan Rucouskiria (1544), Daudin Psaltari (1551) ja Ne Prophetat (1552) -teosten alkuun kirjoittamat runot ovat suomalaisen taiderunouden historiassa yhtä tärkeitä dokumentteja kuin Unkarissa on se unkarinkielinen distikon, jonka Sylvester liitti Uuden testamentin käännöksensä johdantoon.

Jos etenemme vielä kauemmaksi menneisiin aikoihin, meidän on otettava huomioon myös välillisten kauppasuhteiden mahdollisuus Pohjolan ja 900-

luvun alkupuolen unkarilaisten kesken. Arkeologien todistuksen mukaan unkarilaisten esi-isillä oli heidän maahanmuuttoa edeltäneessä Etelkőz-nimisessä alkukodissaan, joka sijaitsi Karpaateilta itään (Dneprin - Dnestrin - Donin - Tonavan alajuoksun välisellä seudulla, siis Kazanin kaganaatin länsirajan ja Karpaattien välisellä alueella), eräs heille luonteenomainen asuun kuuluva esine, vaihtelevasti koristeltu, hopealevyn peittämä, vyöhön kiinnitettävä nahkalaukku, jossa pidettiin tulente-kovälineitä ja muita pikkuesineitä. Laukun koristeluperinne oli unkarilaisilla hyvin rikas, ja noita laukunlevyjä pidetään unkarilaisten takojien töinä; he jatkoivat tätä perinnettä myös uudessa kotimaassaan. Samankaltaisten kullatusta hopeasta tehtyjen laukunlevyjen kappaleita on löydetty Birkan kuuluisan viikinkikeskuksen haudasta numero 644, joka on ajoitettu siitä löydettyjen (ja meidänkin esi-isiemme käyttämien) arabialaisten dirhem-rahojen perusteella vuoden 920 tienoilta. Kaikki nuo esineet ovat voineet joutua Birkaan unkarilaisten asuma-alueelta Dnepriä pitkin; samanlaisia löytöjä on tehty Laatokan lähistöltä, mikä todistaa hyvin kaukaistenkin kauppasuhteiden olleen mahdollisia jo noin varhaisena aikana.

On erityisen mielenkiintoista, että Tanskassa, Ruotsissa, Gotlannin saarella ja Suomessa esiintyi 900 - 1000 -luvulla Keski-Euroopassa suuresti arvostetun dirhemin rinnalla myös Unkarin valtakunnan perustajan Pyhän Tapanin lyöttämiä rahoja. Niistä vuonna 1000 liikkeelle laskettu LANCEA REGIS -kirjoituksella varustettu dinaari oli suuren hopeapitoisuutensa vuoksi erittäin kestävä, ja sen vuoksi sitä pidettiin senaikaisen Euroopan arvokkaimpana maksuvälineenä (samanikäisen tai osittain vanhemman, puolen dinaarin arvoisen STEPHANVS REX -kirjoituksella varustetun rinnalla). Näitä rahoja käytettiin Pohjolassa suuren hopeapitoisuutensa vuoksi oman arvonsa huomattavasti ylittävänä vaihtotavarana. On mahdollista, että vielä 900-luvun alkupuolella dirhem-rahojen välittäjinä toimivat vaeltelevat unkarilaiset sotajoukot, jotka päätyivät retkillään aina nykyisen Tanskan etelärajalle saakka pohjoiseen. Kuningas Tapanin rahat taas joutuivat sinne todennäköisesti kauppatavarana Puolan kautta.

En rohkene jatkaa tätä ajatuskulkua enää pitemmälle. Täynnä historiaa on myös kokouspaikkamme Visegrád. Täällä oli jo Pannonian roomalaiskauden toisella puoliskolla 200 - 300 -luvulla sotalinnoituksia, ja myöhemmin tälle kansainvaelluksen myrskyt kestäneelle asuinalueelle asettui asumaan

slaavilaisia (siltä ajalta on peräisin paikkakunnan nimikin, vrt. serbo-kroatian *Vyšegrad* 'korkealla sijaitseva linna'). Tänne unkarilaisetkin maahanmuuttonsa jälkeen perustivat maakunnallisen keskuksensa säilyttäen paikkakunnan slaavilaisen nimen (ensimmäinen asiakirjamaininta on vuodelta 1002). En voi syventyä tässä seudun monimutkaisen historian selostamiseen, mainitsen vain muutamia tärkeimpiä seikkoja, jotka täällä vieraillevankin on syytä tuntea. Kukkulan huipulla olevaa linnavarustusta alettiin rakentaa tataarien hyökkäyksen jälkeen vuonna 1250 (tataarien hyökkäys tarkoittaa mongolien invaasiota). 1300-luvulla linnasta tuli kuninkaan omaisuutta, ja Anjou-sukuinen kuningas Róbert Károly siirsi hovinakin tänne, missä olivat myös Pyhä kruunu ja muut kruunajaisesineet (insignium). Turkkilaisaistelujen aikana linna vaihtoi usein omistajaa, ja 1700-luvun alussa Habsburgien Leopold antoi räjäyttää linnan. Kukkulan juurelta on kaivettu esiin muinainen kuninkaanpalatsi, jota monet kuninkaamme ovat olleet rakennuttamassa. Kukoistuskauttaan se eli kuningas Matiaksen aikana, joka uudisti täydellisesti sekä linnan että palatsin. 1400-luvun asiakirjatietojen mukaan Matias-kuninkaan palatsissa oli 350 huonetta, ja juhlien aikana koristeellisista marmorisuihkukaivoista virtasi vuoroin puna- ja valkoviiniä. Ruhtinaallinen loisto haalistui turkkilaisvallan aikana, mutta tähänastisten kaivausten perusteella on voitu todeta, että Matias-kuninkaan palatsi oli n. 600 metriä pitkä, 300 metriä leveä, terassimaisesti rakennettu 3 - 5 -kerroksinen rakennuskompleksi. Eroosion vähitellen maahan hautaamasta palatsista on tähän mennessä kaivettu esiin noin kolmasosa. Se on nähtävänä lomakodin edessä kulkevan Fő-kadun eteläpuolella levittäytyvällä ulkomuseoalueella. Osittain restauroidusta linnavarustuksesta avautuu huikaiseva näköala Tonavan mutkaan, missä on Visegrádin lisäksi monia muita historiallisesti muistorikkaita paikkoja.

Näiden neuvottelupäivien tarkoituksena ei tietenkään ole syventyä menneisyyden esiin manaamiseen, vaan pohdiskella nykyhetken ja tulevaisuuden ammatillisia kysymyksiä. Historian tuntemus voi kuitenkin antaa hyvää työvirettä ja inspiraatioita myös nykypäivän ongelmien pohdintaan.

Suomentanut Outi Karanko-Pap

SUOMEN KIELEN ULKOMAALAI SOPETUKSESTA

Pertti Virtaranta, Helsinki

UKANin historiaa

Useita vuosia sodan jälkeen Suomen opetusministeriö oli vielä erittäin pieni yksikkö verrattuna eräihin muihin senaikaisiin ministeriöihin tai vaikkapa opetusministeriön henkilökunnan nykyiseen määrään. Ministeriössä oli aivan liian vähän virkamiehiä, jotta olisi voitu omistaa huomiota suomen kielen ja kulttuurin ulkomaiselle opetukselle, vaikka sodasta toipuva maailma alkoi sitä kohtaan tuntea entistä paljon suurempaa kiinnostusta. Asia askarrutti silloista opetusministeriä Heikki Hosiaa. Neuvoteltuaan kahden entisen ulkomaanlehtorin - Aulis J. Joen ja minun - kanssa hän esitti, että valtioneuvosto asettaisi opetusministeriön avuksi komitean perehtymään suomen kielen ulkomaalaisopetukseen ja tekemään ehdotuksia sen tukemiseksi. Näin tapahtui. Ulkomaanlehtorikomitea perustettiin vuonna 1962.

Pian ulkomaanlehtorikomitea sai rinnalleen toisen elimen. Pohjoismaiden neuvosto oli nimittäin kehottanut järjestämään kieli- ja kirjallisuuskursseja eri pohjoismaissa, myös Suomessa. Tätä toimintaa varten oli tarpeen perustaa kielikurssitoimikunta; se asetettiin 7.12.1963.

Molemmat pikku komiteat toimivat hyvässä yhteisymmärryksessä. Mutta kun niiden tehtävät läheisesti liittyivät toisiinsa ja kun niiden puheenjohtajakin oli sama henkilö, niin opetusministeriön kansainvälisten asiain osaston päällikkö Kalervo Siikala ehdotti, kummankin komitean kanssa neuvoteltuaan, että jo käytännöllisistä syistä olisi syytä ne yhdistää. Näin perustettiin 29.4.1969 ulkomaanlehtori- ja kielikurssiasiain neuvottelukunta, josta heti ruvettiin käyttämään kirjainlyhennettä UKAN.

Valtioneuvosto nimittää neuvottelukunnan jäsenet kolmivuotiskaudeksi kerrallaan. Kuluva kausi käsittää ajan 1981 - 83. Neuvottelukunnassa on puheenjohtajan, allekirjoittaneen Pertti Virtarannan lisäksi tätä nykyä seuraavat 8 jäsentä: Helsingin yliopiston pohjoismaisen filologian professori Lars Huldén (varapuheenjohtaja), Helsingin yliopiston ulkomaalaisopetuksen suomen kielen lehtori Eila Hämäläinen, UKANin entinen pääsihteerilehtori Maija Kainulainen, Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen professori Fred Karlsson, Helsingin yliopiston historian professori Matti

Klinge, Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professori Mikko Korhonen, Turun yliopiston yleisen kirjallisuustieteen professori Irmeli Niemi ja Oulun yliopiston suomen kielen professori Pauli Saukkonen. Neuvottelukunnalla on lisäksi viisi asiantuntijajäsentä, nimittäin opetusministeriöstä kulttuuriasiaineuvokset Matti Gustafson ja Ritva Kaipio, kulttuurisihteeri Raija Kallinen ja opetusneuvos Osmo Ranta sekä ulkoasiainministeriön lehdistö- ja kulttuurikeskuksesta lehdistöneuvos Tatu Tuohikorpi. Kokopäiväistä henkilökuntaa UKANilla on pääsihteeri ja toimistosihteeri.

Ulkomaanlehtori- ja kielikurssiasiaain neuvottelukunnan tehtävänä on kehittää ja valvoa ulkomaalaisille tarkoitettua suomen kielen ja Suomen kulttuurin opetusta. Tämä tapahtuu siten, että neuvottelukunta

- tutkii ulkomaanlehtoreiden tarvetta ja seuraa suomen kielen ja Suomen kulttuurin opetuksen kehitystä ulkomaisissa yliopistoissa;
- vastaa ulkomaalaisia varten tarkoitettujen suomen kielen ja Suomen kulttuurin kurssien järjestelyistä;
- huolehtii suomalaisten korkeakouluopiskelijoiden osallistumisesta muissa Pohjoismaissa järjestettäviin kielikursseihin;
- pitää yhteyttä muiden Pohjoismaiden vastaaviin hallintoelimiin;
- seuraa kulttuurisopimuksiin ja vaihto-ohjelmiin perustuvaa vastavuoroista kielten lehtoreiden vaihtoa ja ulkomaisten lehtoreiden sijoittumista Suomen korkeakouluihin.

Neuvottelukunta tekee edellä mainituista asioista esityksiä opetusministeriölle.

Piirteitä UKANin toiminnasta

Kun seuraavassa annan tietoja UKANin toiminnasta, jätän vähemmälle huomiolle sen, mitä teemme Pohjoismaiden suuntaan.

Tukiessaan suomen kielen ja Suomen kulttuurin opetusta ulkomailla UKAN on pitänyt erityisen tärkeänä saada ulkomaalaisopetusta varten taroituksenmukaista materiaalia, lähinnä oppikirjoja. Oppikirjatilanne oli vielä 1960-luvulla aika heikko. Olemme mm. lehtoriapäivillä kehottaneet lehtoreita oppikirjojen tekoon, taloudellista tukeaakin luvaten. Kehotuksemme ovat tuottaneet tuloksia, ja niinpä olemme voineet olla edistämässä eräiden oppikirjojen valmistamista ja julkaisemista. UKANin välillisten tai välittömien tukitoimien piiriin ovat kuuluneet esim. Eila Hämäläisen

"Suomen harjoituksia" 1 - 2 (1978, 1982), Bente Imerslundin norjalaisille tarkoitettu "Ymmärrän! Lærebok i finsk" harjoituskirjoineen (1981), Vilho Kallioisen "Finnish Conversational Exercises" (1974), Fred Karlssonin "Finsk grammatik" (1978, suomenkielinen laitos 1982), Anna Kokko-Zalcmanin "On tie... Cours de Finnois en 24 leçons" (1974), Olli Nuutisen "Suomea suomeksi" 1 - 2 (1977, 1978) monine sanastoineen ja Eeva Uotila-Arcellin "La lingua Finlandese" (1975). Muutamia uusia on suunnitteilla ja valmisteilla.

Ulkomailla olevia suomen kielen opetuspaikkoja ja lehtoreita UKAN on muistanut myös siten, että on ostettu kirjallisuutta etenkin sellaisiin paikkoihin, joiden omat varat eivät ole siihen riittäneet. Ulkomailla tapahtuvaa suomen kielen ja Suomen kulttuurin opetusta ja tutkimusta ovat UKANin kautta kirjalahjoituksin tukeneet eräät tieteelliset seurat, etenkin Suomalais-ugrilainen Seura ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, mikä kiittäen tässä mainittakoon. Hyvin tärkeänä pidän sitä, että joihinkin opetuspaikkoihin on voitu ostaa oppikirjoja, ja edelleen sitä, että suomalainen päivälehti Helsingin Sanomat ja Suomen Kuvalehti on voitu tilata n. 50:een opetuspisteeseen. Näiden lehtien suurta merkitystä ja monipuolista käyttöä opetuksessa ja sen ulkopuolella on minulle tavan takaa tähdennetty. Lehden avulla tutustutaan, varsinkin ylimmillä asteilla, tuoreeseen nykysuomeen esim. siten, että otetaan analysoitavaksi jokin uutinen tai artikkeli, joka monistetaan oppilaille. Edelleen olen eräissä ulkomaisissa yliopistoissa nähnyt, että kiinnostavia kulttuuriartikkeleita leikataan laitoksen leikekirjaan tai laitoksen seinälehtiin oppilaiden luettavaksi. Monissa paikoissa lehdet säilytetään huolellisesti, joko laitoksen tiloissa tai yliopiston kirjastoon siirrettyinä, joissakin paikoissa ne - vaikka leikeltynäkin - annetaan seudun suomalaisten lukusaliin.

Säännöllistä suomen kielen opetusta annetaan tätä nykyä 67 ulkomaisessa yliopistossa kaikkiaan 22:ssa eri maassa. Opettajat ovat suurimmaksi osaksi saaneet akateemisen koulutuksensa Suomessa ja ovat äidinkieleltään suomalaisia; monet heistä ovat UKANin ehdottamia tai suorastaan valitsemia. Lehtorijoukon oheen on vähitellen kasvamassa toinenkin suomen kielen ja Suomen kulttuurin opettajien kategoria, nimittäin vierailevat professorit. Professoritasolla oli vuoden tai pari kestäneitä vierailujaksoja jo aikaisemmin eräissä Yhdysvaltain yliopistoissa (Indianan valtion-

yliopistossa, Kalifornian yliopistossa UCLA:ssa), mutta jatkuvia virkoja nämä eivät olleet. Pysyväluonteisia ovat ne vaihtoprofessorit, jotka on saatu aikaan Pariisin yliopistoon (v:sta 1966), Lontoon School of Slavonic and East European Studies -laitokseen (v:sta 1980), Göttingenin yliopistoon (v:sta 1981) ja nyt viimeksi tänä vuonna Budapestin yliopistoon.

UKAN auttaa kyseisten virkojen täytössä siten, että se ilmoittaa haettavasta virasta sanomalehdessä ja yliopistojemme tiedotuslehdissä sekä suomen kielen ja suomalais-ugrilaisten laitosten ilmoitustauluilla, käsittelee määräaikaan mennessä saapuneet hakemukset ja tekee ehdollepanon.

Suomen kielen opetuksen kytkökset laitoksiin ovat hyvin erilaisia. Selvin tilanne on niissä yliopistoissa, joissa on joko suomalais-ugrilaisten tai uralilaisten tai uralilais-altailaisten kielten laitos, kuten kaikissa Unkarin yliopistoissa, Pohjoismaista Upsalassa, Lundissa ja Osllossa, Hollannissa Groningenissa sekä Saksan Liittotasavallassa Göttingenissä, Hampurissa ja Münchenissä, edelleen Pariisissa, Venetsiassa, Columbia-yliopistossa New Yorkissa ja Bloomingtonissa Indianassa sekä Leningradissa ja Tartossa, tai suomen kielen laitos, kuten Tukholmassa, Uumajassa, Göteborgissa ja Petroskoissa, tai suomalais-unkarilainen laitos kuten Amsterdamissa, tai unkarilainen laitos, kuten Varsovassa, Cluj Napocassa Romaniassa ja Novi Sadissa Jugoslaviassa. Mutta milloin fennistiikan tai fennougristiikan laitosta ei ole, suomen kielen ja Suomen kulttuurin opetus on - asianomaisen yliopiston kannalta varmaankin hyvin tarkoituksenmukaisesti - sidottu muihin yliopiston laitoksiin, kuten esim. kielten (ja kirjallisuuden) laitokseen Bochumissa ja Bonnissa Saksan Liittotasavallassa, Tromssassa Pohjois-Norjassa ja Thunder Bayssa Kanadassa, yleisen kielitieteen laitokseen Poznańissa, Prahassa, Sofiassa ja Texasin valtionyliopistossa Austinissa, pohjoismaisten kielten tai skandinavistiikan laitokseen Kielissä ja Kölnissä BRD:ssä, Länsi-Berliinissä, Greifswaldissa DDR:ssä, Caenissa Ranskassa, Newcastlella Englannissa, Minneapolisessa Minnesotassa, Madisonissa Wisconsinissa ja Los Angelesissa Kaliforniassa sekä Tokai-yliopistossa Japanissa, saksan kielen laitokseen Provossa Utahissa, slavistiikan ja baltologian laitokseen Münsterissä, slavistiikan ja Itä-Euroopan laitokseen Lontoossa, Itämaisten kielten korkeakoulun Itä-Euroopan osastoon Napolissa ja Idän ja Afrikan kielten ja kulttuurien tutkimuslaitokseen Madridissa.

Ulkomaiden yliopistoissa suomen kielen ja Suomen kulttuurin opetusta tätä nykyä nauttivien luku ei ole tarkasti tiedossamme, mutta arvioin sen nousevan noin 3 000:een, ehkä ylikin.

Suomen kielen opetusta, tavallisesti vain käytännöllistä, annetaan ulkomaalaisille sekä ulkomailla että Suomessa myös UKANin varsinaisen - siis akateemisen - toiminta-alueen ulkopuolella hyvinkin paljon, erilaisilla kielikursseilla. Näitä järjestävät aikuisopiskelijoille esim. ystävyysseurat ja mm. kansankorkeakoulut tai niihin verrattavat. Mainitsen, että Saksan Liittotasavallassa oli lukuvuonna 1980 - 81 suomen kielen kursseja yli 30:ssa kansankorkeakoulussa. Tätä työtä UKANissa mielihyvin seurataan, ja sitä on joissakin tapauksissa voitu hieman tukeakin, mm. opetusmateriaalia hankkimalla, ja myös siten, että muutamat lehtorimme ovat toimensa ohella olleet opettajina myös tällaisilla kielikursseilla.

UKANin pyrkimyksenä ei ole - sanottakoon se selvästi tässäkin - kasvattaa suomen kielen ulkomaisten opetuspaikkojen lukumäärää, vaan ennen muuta vahvistaa ja tukea jo olemassa olevia opetuspaikkoja. Mutta mikäli jokin maa tai yliopisto aikoo aloittaa suomen opetuksen uudessa paikassa, UKAN tietenkin näkee sen mielellään ja on mahdollisuuksiensa rajoissa tukemassa tätä hanketta. Emme siis tyrkytä suomen opetusta sellaisiin paikkoihin, jotka eivät sitä itse ole vakavasti puuhaamassa myös taloudellisia uhrauksia tehden.

Ulkomailla annettavaan suomen kielen ja Suomen kulttuurin opetukseen liittyy se osa UKANin kielikurssitoiminnasta, joka tapahtuu kesäisin Suomessa. Useimmat näiden kurssien osanottajista ovat juuri lehtoriemme (tai vastaavien) oppilaita, nykyisiä ja entisiäkin, ja heidän suosittelumiaan.

Kielikurssitoimintamme alkoi v. 1963, ja se on tasaisesti kasvanut. Seuraavasta taulukosta, johon olen ottanut mukaan myös kesän 1982, näkyvät 1) eri kurssien osanottajamäärät ja 2) kielikursseihin koko niiden toiminta-aikana osallistuneiden ulkomaalaisopiskelijain lukumäärät.

	v:een 1981	v. 1982	yhteensä
"Lappeenrannan kurssi" kansainvälinen (Tampereella 1963 - 67, Joensuussa 1968, Lappeenrannassa 1969	792	29	821
"Tampereen kurssi" skandinaa- veille (Vaasassa 1965 - 67, Tampereella 1968 -)	460	40	500
"Turun kurssi" skandinaaveille (v:sta 1968)	248	18	266
"Savonlinnan kurssi" kansainvälinen (v:sta 1974)	254	19	273
"Kuopion kurssi" kansainvälinen (v:sta 1975)	272	40	312
"Helsingin kurssi" kansainvälinen (v:sta 1981)	26	35	61
Suomenruotsalaisen kulttuurin kurssi Kuggomissa (v:sta 1981)	20	21	41
Yhteensä	2072	202	2274

Kurssit ovat yleensä neljän viikon pituisia. Pääsyvaatimukset ovat erilaisia eri kursseille. Vain pohjoismaalaisille tarkoitetuista kursseista Turussa on alkeiskurssi, Tampereella jatkokurssi. Kansainväliset kurssit, joihin kyllä otetaan osanottajia myös Skandinaviasta, ovat sitten porrastetut, että Savonlinnassa ei edellytetä tietoja suomen kielestä, Kuopiossa jo edellytetään perustietoja, Lappeenrannassa jonkin verran enemmän, koska opetus tapahtuu kokonaan suomeksi, ja Helsingissä vaaditaan hyvä suomen kielen taito. Aivan eriluonteinen on Loviisan lähellä Kuggomissa pidettävä kurssi, joka on tarkoitettu suomenruotsista, Suomen kulttuurista ja ruotsin kielen yleisvaltakunnallisesta asemasta kiinnostuneille, ensisijaisesti pohjoismaisille korkeakouluopiskelijoille. Tänä kesänä tullaan Helsingissä järjestämään ensimmäistä kertaa 10 päivän pituinen auskultointikurssi, joka on suunniteltu suomen kielen ja Suomen kulttuurin ulkomaalaisopettajiksi aikoville ja siinä työssä jo olleille. Tälle kurssille otetaan vain 12 osanottajaa, ja jos kokeilu näyttää hyödylliseltä, se tullaan myöhemmin kesinä uusimaan. Kurssin kenties tärkein tavoite on saada rekrytoiduksi uusia työntekijöitä ulkomaalaisopetukseen sekä ulkomailla että kotimaassa.

UKAN julkaisee vuosittain "Suomen kielen ja Suomen kulttuurin opinnot"-nimistä esitettä, jossa annetaan paitsi suomeksi myös ruotsiksi ja englanniksi yksityiskohtaiset tiedot UKANin kursseista sekä tietoja myös muista ulkomaalaisille tarkoitetuista kesäkursseista, symposiumeista ja seminaareista; lisäksi tähän esitteeseen on otettu mukaan hyödylliseksi todettu luettelo ulkomailla toimivista suomen kielen ja Suomen kulttuurin opettajista osoitteineen sekä luettelo oppi- ja harjoituskirjoista, joita käytetään suomen kielen ulkomaalaisopetuksessa.

Kesän kielikurssien ohella on myös syytä viitata yliopistoissamme ulkomaalaisille annettavaan suomen kielen opetukseen, vaikkei tämä työ tietenkään suoranaisesti kuulu UKANille. Ulkomaalaisopetus on koko ajan keskittynyt Helsingin yliopistoon, jossa se aloitettiin v. 1952. Nykyään ulkomaalaisille annetaan suomen kielen opetusta lisäksi Turun, Tampereen, Jyväskylän ja Oulun yliopistoissa; myös Teknillisen korkeakoulun kielikeskuksessa on ulkomaalaisille opiskelijoille suomen alkeis- ja jatkokursseja. Opiskelijoiden määrä oli tänä keväänä noin 500, heistä Helsingin yliopistossa lähes 400, syystä että ulkomaalaiset opiskelijat - stipendiaatit ja muutkin - enimmäkseen hakeutuvat Helsinkiin. Soisin kyllä kernaasti, että ulkomaalaisopiskelijoiden ilmeisesti yhä kasvava joukko jakaantuisi nykyistä tasaisemmin maamme yliopistojen ja korkeakoulujen osalle. Helsingin yliopistossa oli esim. kevätlukukaudella 1982 pelkästään ulkomaalaisopetuksessa 6 opettajaa (heistä 3 osapäivätoimisia). Tuo opettajamäärä on aivan riittämätön, sillä ryhmiä ei voi pitää suurina opetuksen siitä kärsimättä. Vuodesta 1976 lähtien on Helsingin yliopistossa kirjoilla oleva ulkomaalainen voinut suorittaa suomen kielen ja kulttuurin approbatur-arvosanan ja liittää sen loppututkintoonsa.

UKANin aloitteesta ja opetusministeriön tuella käynnistettiin Helsingissä muuten syyslukukaudella 1976 metodisestikin mielenkiintoinen kokeilu: aivan aloittelevista ulkomaalaisista opiskelijoista valitulle 15 hengen ryhmälle pidettiin kolmen lehtorin johdolla lukukauden kestävä teho-kurssi, jossa annettiin peräti 20 tuntia viikossa opetusta ja lisäksi kotitehtäviä. Intensiivikurssikokeilu onnistui, ja sitä on jatkettu edelleen hyvin tuloksin: kolmen kuukauden intensiivisen opiskelun jälkeen nollatasolta lähtenyt opiskelija pystyy lukemaan suomenkielistä tekstiä ja tyydyttävästi käyttämään suomen kieltä suullisestikin.

Jo eilen näiden päivien avauksessa puhuin lehtorikokouksista, joita on pidetty sekä Suomessa että ulkomailla. Toistan vielä, että Suomessa on

UKAN järjestänyt vuodesta 1970 lähtien säännöllisesti joka kesä ulkomaanlehtoreiden ja heidän esimiestensä neuvottelu- ja koulutuspäiviä, aluksi Lappeenrannassa 1970 - 75, sitten vuosina 1976 - 79 ja 1981 Espoon Hanasaareissa ruotsalais-suomalaisessa kulttuurikeskuksessa ja vuonna 1980 Turussa ennen viidennen kansainvälisen fennougristikongressin alkamista; tänä kesänä kokous on sijoitettu Pohjois-Karjalaan Polvijärvelle ja Ilomantsiin.

UKANissa tiedetään sängen hyvin, että kerran vuodessa Suomessa pidettävät lehtorikokoukset eivät ole riittäviä yhteydenpitoon, eivät myöskään opettajien keskinäisiin neuvotteluihin. Näihin kokouksiin eivät kaikki voi saapua, eikä niissä voida paljonkaan puuttua yhden opetuspaikan tai edes yhden maan suomen opetusta koskeviin erityisongelmiin. Siitä syystä UKAN järjestää myös ns. aluekokouksia yhteistyössä paikallisen ulkomaisen yliopiston ja maassa olevan Suomen edustuston kanssa. Keski- ja Etelä-Euroopassa toimivat lehtorit ja heidän esimiehensä ovat kokoontuneet v. 1967 Kölnissä, 1977 Wienissä sekä nyt täällä Unkarissa, Pohjois-Amerikassa työskentelevät opettajat 1975 New Yorkissa ja 1980 Minnesotan valtionyliopistossa Minneapoliksessa sekä sen filiaalissa Duluthissa, Skandinavian maiden opettajat 1978 Oslossa; edellisten lisäksi on pidetty pienempiä, yhden maan suomenopettajien kokouksia Ruotsissa (Tukholmassa 1979), Saksan Liittotasavallassa (Bonnissa v. 1977, 1979, 1982) ja Puolassa (Varsovassa v. 1977). Alueellisten tapaamisten paras puoli on kokouksen pienimuotoisuus ja mahdollisuus keskittyä usein hyvinkin spesifisiin opetuskysymyksiin.

UKANin toiminta suomen kielen ja Suomen kulttuurin ulkomaalaisopetuksen hyväksi on verrattain monipuolista, kuten edellä olevasta lienee käynyt ilmi. Toiminnan suuntaviivoja ei ole piirretty vain toimistossa kirjoituspöydän ääressä istuen, vaan on koetettu myös kuunnella ääniä kentältä. Minusta tuntuu, että tällainen realistinen, spontaani tie, jota suomen ulkomaalaisopetuksen tukemisessa on kaksi vuosikymmentä kuljettu, on aika tuloksekas ja sujuva. Sujumisen edellytyksenä on tietysti ollut UKANin ja opetusministeriön kansainvälisten asiain osaston virkamiesten mutkattomat suhteet. Kun pohjoismaiden ulkomaanlehtorikomiteat pitävät kokouksiaan, joissa UKAN siis edustaa Suomea, olen huomannut, että meidän tahollamme ei ole esiintynyt eräitä sellaisia probleemeja, joita jonkin muun pohjoismaan ulkomaalaisopetuksen kentällä on ilmennyt, ja että eräät

UKANin toiminnan erityispiirteet ovat saaneet tunnustusta, ehkä olleet esikuvinkin.

Mainitsen myös, vaikkakin tällä kertaa ohimennen, että UKANin hoitaman kurssitoiminnan piiriin kuuluvat myös ne kieli- ja kirjallisuuskurssit, joita muut Pohjoismaat pitävät suomalaisille osanottajille. Laskelmieni mukaan Suomesta on vuosina 1963 - 1982 lähetetty opiskelijoita muissa pohjoismaissa pidetyille yliopistotasoisille kursseille seuraavat määrät:

Ruotsiin (pidetty aina Uumajassa)	814	osanottajaa
Norjaan (v:sta 1964, paikka vaihdellut)	600	- " -
Tanskaan (v:sta 1963, paikka vaihdellut)	607	- " -
Islantiin (Reykjavikissa, v:sta 1963, tietyin väliajoin)	54	- " -
Färsearille (Torshavnissa, vuosina 1973, 1977, 1981)	12	- " -
Yhteensä	2084	osanottajaa

Kurssien järjestämistä varten on kaikissa Pohjoismaissa toimikunnat - Suomessa tehtävät hoitaa UKAN. Toimikunnat kokoontuvat vuorotellen eri maissa syksyisin arvioimaan kuluneen kesän kurssitoimintaa ja suunnittelemaan seuraavan vuoden kieli- ja kirjallisuuskursseja. Pohjoismaisen kurssitoiminnan keskushenkilönä, pääsihteerinä, oli pitkään vuodesta 1962 professori Chr. Westergård-Nielsen Århusista; vuodesta 1981 alkaen pääsihteerinä on ollut professori Einar Lundebj Oslosta.

Lopetan katsaukseni kiitokseen, jonka kohdistan ensin lehtoreillemme. Teette vaikeata, vastuullista työtä. Niin sanottua "toimenkuvaanne" ei ulkopuolinen osaa piirtää, koska jokainen opetuspaikka oppilaineen päivi-
neen on uniikki. Nykyään kuulemma harva työntekijä saa työstään iloa, mutta ulkomaanlehtorilla uskon olevan iloa työstään monesti jo työtä tehdes-
sään, usein myöhemminkin, joskus jopa paljonkin myöhemmin, kun tapaa menes-
tyneitä entisiä oppilaitaan tehokkaina Suomen ystävinä. Omasta kokemukse-
stani entisenä ulkomaanlehtorina voin edelleen sanoa, että muutamat niistä
siteistä, joita asemapaikoissa solmitaan, osoittautuvat myös kestäviksi.
Kun tapaa entisen ulkomaanlehtorin, eipä juuri kuule muuta kuin mieluisia
muisteloja menneiltä vuosilta. Tietooni ei ole tullut, että yksikään en-
tinen lehtori olisi katonut niitä vuosia, jotka hän on viettänyt ulko-

mailla suomen kielen ja Suomen kulttuurin opetuksen palveluksessa. Kulttuurisuhteidemme kannalta muistettakoon vielä, että nämä ulkomailta palanneet lehtorit toimivat monessa tapauksessa aktiivisesti entisen asemamaansa asiantuntijoina, joiden tietämystä pidetään arvossa.

Kiitos kohdistuu myös lehtorien esimiehiin, joita on tullut tähänkin aluekokoukseen. Useassa tapauksessa on niin, että vain yhdenkin tai muutaman samanhenkisen ulkomaalaisen yliopistomiehen aktiivisuus on ollut sysäämässä alkuun ja sitten edelleen kehittämässä suomen kielen ja Suomen kulttuurin opetusta. Teidän ja teidänlaistenne arvovaltainen, määrätietoinen tuki, jota vielä leimaa pyyteettömyys, on kaiken ulkomaalaisopetuksemme edellytys. Suomen kielen ja kulttuurin ulkomaisia tukimiehiä on vähän. Ehkä joukko olisi suurempi, jos kielikynnys ei olisi niin korkea, mutta ne, jotka ovat tuon kynnyksen ylittäneet ja tulleet Suomen puolelle, ovat kyllä uskollisia.

KUINKA UNKARIN KIELTÄ OPETETAAN MAAILMALLA?

Enikő Szíj, Budapest

Otsikossani kysyn määrätietoisesti, kuinka unkaria opetetaan maailmalla. Ehkä pitäisi kuitenkin kysyä ensin, opetetaanko maailmalla unkaria, tämän ns. pienen maan ns. pientä kieltä. Ja vastauksen laadusta riippumatta on kysyttävä vielä yhtä seikkaa: miksi?

Saatte kohta nähdä, että unkarin sijoittuu mainiolle paikalle maailman opiskeltavien ja opetettavien kielten joukossa. Jo ennen kuin Helsingin päätöskirjan mukaisesti oli alettu määrätietoisesti edistää pienten kansojen kielen ja kirjallisuuden levitystä ja opetusta maailmalla, oli kiinnostus unkarin kieltä kohtaan ollut selvästi lisääntymässä. Syitä oli useampia: oli alettu muutenkin kiinnostua Unkarista, joka sekä talouselämässään että sisäpolitiikassaan kulki eri teitä kuin muut itäblokin maat; Unkarin "rangaistusaika" toisen maailmansodan häviön jälkeen oli kulunut umpeen; Länsi-Euroopan yliopistoissa olivat alkaneet puhaltaa uudet kielitieteelliset tuulet: useimmille kieliaineiden lukijoille tuli pakolliseksi valita aineyhdistelmänsä myös jokin ei-indoeurooppalainen kieli, ja monet valitsivat suomen tai unkarin; ja lopuksi, Unkarissa on viime vuosikymmeninä todella alettu toimia sen hyväksi, että eri aikoina ja eri syistä länteen muuttaneiden unkarilaisten ja heidän jälkeläistensä yhteydet emämaahan säilyisivät ja paranisivat.

Opiskelijan näkökulmasta otsikon kysymys tarkoittaa kysymyssarjaa kuka, missä, miksi ja miten opiskelee unkaria, opettajan taas kuka, missä, kenelle, paljonko, miten ja mistä opettaa unkaria. Mielestäni on tarkoituksenmukaista ottaa yhtäläisesti huomioon sekä

- opiskelijan vakinainen asuinpaikka että
- hänen syntyperänsä.

Näistä kahdesta seikasta paljolti riippuu opiskelun päämäärä, teho ja edellytykset. On eri asia aloittaa opiskelu lastentarhassa kuin yliopistossa, opiskella valtion tuen turvin kuin omin varoin, lukea pakosta kuin vapaaehtoisesti jne. Motivaatio on erilainen syntyperältään täysin unkarilaisilla, osittain unkarilaisilla ja täysin ulkomaalaisilla, vaikkei motivaatio olekaan suoraan verrannollinen verenperinnön unkarilaisuusasteeseen. Näiden kahden seikan yhteisvaikutuksesta riippuu myös se, mis-

sä määrin vapaan valinnan edessä opiskelupaikkaa ja -tapaa valitessaan unkarinharrastaja on. Aivan eri asia ovat Unkarissa kaksikielisinä - tai kuten eräät mustalaiset, puolikielisinä - elävät vähemmistöt kuin ne miljoonat kaksikieliset unkarilaiset, jotka elävät naapurivaltioissamme ja haluaisivat säilyttää äidinkieltänsä.

Edellä esitetyt seikat huomioonottaen unkarinopiskelijat voisi jakaa seuraaviin ryhmiin:

1. ulkomailla elävä/asuva

1.1. ulkomaalainen, jolle unkari on

- tavoitekieli - käytännön tarkoitukseen (tulkki, kääntäjä jne.)
 - teoreettiseen tarkoitukseen (kansallisten tieteiden harrastajat: hungarologit)
 - välittävä kieli - teoreettiseen tarkoitukseen (kansainvälisten tieteiden, esim. yleisen kielitieteen harrastajat)
 - käytännön tarkoitukseen (esim. muusikot "Bartókin ja Kodályin maassa")
- ja sitten on "Unkarin hulluja"

1.2. unkarilainen

- 1.2.1. siirtolaisena - umpiunkarilainen
- unkarilainen verenperintö
- 1.2.2. vähemmistönä - umpiunkarilainen
- unkarilainen verenperintö

2. Unkarissa elävä/asuva

2.1. ulkomaalainen

- 2.1.1. Unkariin avioitunut
- 2.1.2. emigrantti (esim. kreikkalaiset, chileläiset)
- 2.1.3. vierastyöläinen

2.2. Unkarin vähemmistöt

- 2.2.1. kaksikieliset
- 2.2.2. puolikieliset

2.3. unkarilainen = äidinkielen opetus

Tämä jako tuntuneen suomalaisistakin tutulta, onhan jokaisella ryhmällä suomalainen vastineensa. Mutta eräiden ryhmien asema ja mahdollisuudet ovat historiallisista syistä paljon heikommat kuin vastaavien suomalaisten.

Unkarilaisia on, kuten niin monia muitakin Euroopan maiden kansalaisia (suomalaisia, puolalaisia jne.), eri aikoina ja erisuuruisina joukkoina lähtenyt maastaan, yleensä vain rikastuakseen nopeasti Amerikassa, Länsi-

Euroopassa tai Australiassa ja palatakseen sitten takaisin, mutta loppujen lopuksi vain harva on palannut. Tilastojen mukaan (Nyelvünk és kultúránk 45, 1981 s. 54) unkarilaisia on muuttanut maasta

1860 - 1900	536 544
1900 - 1914	1 412 905
1920 - 1940	71 000
1940 - 1955	150 000
1956	194 000
yhteensä	2 364 449.

Emigranttien jälkeläisten yhteydenpito Unkariin ei ole riippunut vain heidän halustaan tai haluttomuudestaan. Historiassamme on ollut kausia, joiden aikana yhteydenpito on ollut suorastaan mahdotonta.

Yhtä tunnettu tosiseikka on myös se, että ensimmäisen maailmansodan päättäneessä Trianonin rauhassa Unkarin alue hupeni kolmannekseensa ja asukasluku pieneni 58,4 prosentilla (vähemmistökansallisuuksiin kuuluneet mukaanluettuina). Suomen rajojen ulkopuolella elävien suomalaisten asema ei sekään ole aina ollut helppo (vrt. Gottlundin ajan metsäsuomalaiset, Ruijan suomalaiset tai nykyiset Ruotsin siirtolaiset), mutta kyllä kohtalo on koetellut vielä kovemmin niitä unkarilaisia, jotka ovat joutuneet maamme rajojen ulkopuolelle.

Moni ei ehkä tiedäkään, että pääosa nyky-Unkarin vähemmistöistä ei ole lainkaan alkuperäisväestöä: 150-vuotisen turkkilaisvallan aikana autioitetut unkarilaisseudut Habsburgit asuttivat värväämällä sinne väkeä eri puolilta keisarikuntaansa monenlaisia etuisuuksia houkuttimina käyttäen. Paras todiste tällaisen vähemmistö- ja talouspolitiikan tuloksellisuudesta on se, että 1700-luvun lopulla unkarilaiset jäivät vähemmistöksi omassa kotimaassaan. Vasta valistusajan ja reformikauden suuria kansallisia herättäjiämme saamme kiittää siitä, ettei Herderin filosofia käynyt toteen - se, joka Snellmanin suulla suomalaisiin sovellettuna kuuluu näin: "Suomen kansa on siis pantu hautaansa."

Nyky-Unkarin koko väestöstä vähemmistökansallisuuksiin kuuluvia on 2 - 3 prosenttia. Heidän asemansa seikkaperäinen esittely ei kuulu tähän yhteyteen, sanonpahan vain, ettei heillä ole aihetta valituksiin. Toivomme voivamme parantaa maamme rajojen ulkopuolella asuvien unkarilaisten asemaa antamalla omille vähemmistöillemme kaiken sen, mikä Helsingin hengen mukaisesti kuuluu ihmisoikeuksiin: äidinkielliset lastentarhat, kaiken-

asteiset koulut jne. He saavat niin hyvän erikoiskohtelun, että kohta unkarilainen enemmistö onkin heidän rinnallaan epäoikeudenmukaisessa asemassa.

Katsauksen pohjaksi voisi tietysti ottaa myös jaon Unkarissa elävät - ei Unkarissa elävät. Silloin täytyisi tutkia, kuinka unkaria opetetaan siellä, missä

- unkarilaiset ovat enemmistönä
- unkarilaiset ovat yhtenä vähemmistönä
- unkarilaiset ovat hajallaan
- ei ole mainittavaa määrää unkarilaisia (esim. Suomi)
- ei ole lainkaan unkarilaisia.

- Viimeksi mainittua kategoriaa tosin ei ole olemassakaan, niin kuin kirpeät vitsimme todistavat. - Tämä yksi näkökulma ei kuitenkaan riitä ainoaksi tarkasteluperusteeksi, sillä unkarin opetus ei varsinaisesti riipu siitä, onko maassa unkarilaisia vai ei. Se vaikuttaa kyllä asiaan, mutta ei vain se.

1. Ulkomailla elävät

1.1. Ulkomaalaisten unkarin opiskelulle on luonteenomaista, että

a) se on yleensä aikuisopiskelua (silloinkin, kun opiskelu on ollut jo lapsuudenaikainen haave); opinnot aloitetaan opiskeluaikana tai - varsinkin jos unkarintaitoa tarvitaan oman erikoisalan jatko-opiskelussa - vielä sitäkin myöhemmin (esim. historioitsijoiden erikoisalueen kave- tessa kasvaa myös heidän kielitaidon tarpeensa),

b) unkari on joko tavoite- tai välittävä kieli (tavoitekieli esim. tulkeille ja kääntäjille, välittävä esim. mainituille historiantutki- joille),

c) opiskelu alkaa tavallisesti kotimaassa ja jatkuu (tai voi jatkua) Unkarissa. Kotona hankittua perustaa täydennetään Unkarissa maantunte- muksella, kieli- ja oman alan opinnoilla.

Ulkomailla unkarin opiskelu tapahtuu yleensä yliopistoissa tai maahan perustetun Unkarin kulttuurikeskuksen tai instituutin suojissa (tällainen on mm. Roomassa, Pariisissa, Wienissä, Berliinissä, Varsovassa ja Helsin- gissä). Niiden toiminta perustuu yleensä valtioiden välisiin sopimuksiin, joskus maassa elävän unkarilaisen siirtokunnan ja ko. maan väliseen sopi- mukseen (Toronto), mutta on myös aivan itsenäisiä laitoksia. Péter Domo-

kosin laskelmien mukaan unkaria opetetaan tällä hetkellä 23 maassa yhteensä 77 kaupungissa, joista 7 on Pohjois-Amerikassa, 3 Aasiassa ja loput Euroopassa.

Opettajina ulkomailla toimii niin ulkomaalaisia, unkarilaisia siirtolaisia kuin Unkarista lähetettyjä lehtoreitakin. Onpa joissakin yliopistoissa lehtorin lisäksi vieraileva professorikin. Eikä vain yhdessä yliopistossa laitoksen esimieskin ole unkarilainen vierastyöläinen - vaihtoehtoja riittää! Myös laitosten resurssit vaihtelevat huomattavasti, toisilla on paljon valinnanvaraa oppikirjoista ja kokonainen unkarilaisten kirjojen kirjasto, toisilla mahdollisuudet ovat paljon heikommat.

Ulkomailla unkaria opettavien ongelmia käsittelevän foorumin tai laitoksen tarve on suuri. Tällä hetkellä sellaista ei ole, vaikka elokuussa 1981 pidettyjen I Hungarologikongressin, IV Äidinkielen kongressin ja V Ulkomaanlehtoreiden neuvottelupäivien tapahtumat yhtäläisesti todistavat foorumin tarpeellisuutta (ks. alla).

Unkarissa ulkomaalainen opiskelee tavallisesti stipendin turvin, harvemmin omalla kustannuksellaan. Ainakin humanistiseen tiedekuntaan jälkimmäisiä tulee etupäässä naapurivaltioiden unkarilaisalueilta. Ne jotka pystyvät, yrittävät kouluttaa lapsensa Unkarin yliopistoissa. Varsinaisista ulkomaalaisista puolalaiset ja neuvostoliittolaiset Unkariin avioituneet käyttävät tätä mahdollisuutta.

Stipendejä on kahta perustyyppiä, joko lyhyitä tai pitkiä (parhaassa tapauksessa yhden vuoden kestäviä) "tilapäisstipendejä" ja täyden koulutuksen tai jatkokoulutuksen hankkimiseen myönnettyjä pitkiä stipendejä. Erotuksen teko on tärkeää siksi, että lyhyen stipendin ja jatkokoulutusstipendin saavat ne, jotka jo osaavat kieltä. Heidän unkarin opetuksensa on vastaanottavan yliopiston ulkomaalaislehtoraatin tehtävä. Koko koulutuksensa Unkariin hankkimaan tulevat aloittavat tavallisesti unkarinopintonsa vasta täällä. Heistä huolehtii Nemzetközi Előkészítő Intézet (NEI, Kansainvälinen valmistava laitos), jossa he opiskelevat vuoden. Sen jälkeen he kuuntelevat valitsemiensa aineiden luentoja yliopistoissa ja korkeakouluissa, ja heidän unkarin jatkokoulutuksestaan huolehtivat mainitut yliopistojen lehtoraatit.

NEI:n edeltäjä oli vuonna 1952 perustettu korealaisille tarkoitettu 20 oppilaan koulu (Koreai Előkészítő Iskola). Laitoksen nimi oli kuvaavim-

millaan vuosina 1957 - 1964; silloin siitä käytettiin nimitystä "Ulko-
maisten stipendiaattien yliopistoon valmistaja". Laitos oli vuosina
1964 - 1981 yliopistomme alainen, viime vuonna se siirtyi Opetusminis-
teriön valvontaan. Vuoteen 1981 mennessä opiskelijoita oli ollut noin
10 000. Koulutus on nykyisin jo kahdensuuntaista: toisaalta opetetaan
kieltä ja maantuntemusta, toisaalta erikoisaineita. Opettajia on noin
90 (tuntiopettajia ei ole laskettu mukaan), opiskelijoita vuosittain
noin 600. Heitä tulee lähes 60 maasta. Valmistava vuosi päättyy anka-
raan tenttiin, jonka jälkeen oppilaat hajaantuvat n. 25 yliopistoon ja
korkeakouluun.

Laitoksessa on käytetty lähes 30 erilaista, etupäässä opettajakunnan
valmistamaa kirjaa; oppikirjoista kaksi on tullut erityisen tunnetuksi
ja kysytyksi. Toinen on v. 1968 ilmestynyt, viisi ohutta kirjasta kä-
sittävä unkarin kielen oppikirja. Sen syrjäytti v. 1979 - 1980 kolmi-
osainen, harjoitusvihkot sisältävä "Színes magyar nyelvkönyv" (Värikäs
unkarin oppikirja). Kuten nimikin ilmoittaa, kirja mahdollistaa melko
hyvän kielitaidon hankkimisen ilman välittävää kieltä, vain värikuvien
avulla - yhden lukukauden aikana!

Vuonna 1969 NEI järjesti ensimmäiset lehtorien neuvottelupäivät; nii-
den aineisto ilmestyi Unkarin opetus ulkomailla -nimisenä monisteena.
Vuoteen 1974 mennessä oli vielä kolmet neuvottelupäivät. Pitkän tauon
jälkeen, syyskuussa 1981, tuli viidennenkin kokouksen vuoro, eikä ollut
epäilystäkään sen tarpeellisuudesta. Saman vuoden elokuussa, Pécsin IV
Äidinkielen neuvottelupäivillä (ks. alla) kokoontui ensimmäisen kerran
läntisten yliopistojen ja korkeakoulujen unkarin opettajien foorumi
(Egyetemi és főiskolai oktatók fóruma). Osanottajien suuri määrä (40)
ja alustusesitelmää seuranneet 13 tutkinto- ja opastusluentoista esitel-
mää todistivat, että myös lännessä unkaria opettavat tarvitsevat keski-
näistä yhteistyötä ja tukea.

Vuoden 1981 elokuussa pidetyssä ensimmäisessä Hungarologikongressissa
oli kaksi teemaa, joista toinen oli ulkomailla annettava unkarin opetus.
Saimme tietoja myös naapurimaiden ja muidenkin sosialististen maiden un-
karin opetuksen tilasta. Niin viime vuonna oli tarkasteltavana sekä idän
että lännen unkarin opetus.

Tässä en voi sen perusteellisemmin esitellä ulkomailla toimivien unka-
rin lehtorien työtä ja asemaa. He toimivat Unkarin opetusministeriön

alaisuudessa. Heidän entinen työsuhteensa säilyy koko heidän poissaoloaikansa, ja he saavat osan palkastaan kotimaassaoloaikojensa tarpeisiin.

Suomessa annettavan unkarin opetuksen historiasta ja nykytilasta kannattaisi kertoa enemmänkin, mutta se on liian laaja aihe tässä käsiteltäväksi. Kiinnostuneet voivat lukea asiasta esim. Lauri Hakulisen kirjoituksesta "Unkarin kielen yliopisto-opetuksesta Suomessa" (Sananjalka 9/1967: 5 - 20) tai Pertti Virtarannan ja Kari Tolvasen toimittamasta kirjasta "Suomea ulkomailla" (Tietolipas 68, 1971 s. 118 - 128) tai NEI:n sarjassa ilmestyneestä entisten lehtoreiden raportista "Magyartanítás külföldön".

Kunnioitettava ja yllättävän suurilukuinen ryhmä unkaria opiskelevien ulkomaalaisten joukossa ovat "Unkarin-hullut", jotka epäitsekäästi, pelkästä rakkaudesta meihin, uhraavat aikaansa opiskeluun saamatta siitä mitään varsinaista hyötyä. Heitä on paljon: yliopistojen ulkopuolella opiskelevat ovat pääasiallisesti juuri heitä. He käyvät erilaisten kulttuurilaitosten ja -järjestöjen säännöllisillä tai tilapäisillä kursseilla, tulevat Unkariin kesäyliopistoihin - muillekin kuin kielikursseille - ja alkavat yleensä ennemmin tai myöhemmin opiskella unkaria myös yliopistossa.

1.2. Unkarilaiset

1.2.2. Ulkomailla elävien unkarilaisten siirtolaisten aikuisopiskelu on hyvin samankaltaista kuin muidenkin ulkomaalaisten. Samoin heitä kohdellaan myös Unkarissa, jos he tulevat tänne stipendiaateiksi. Yliopisto-opiskelussa unkarilaisista juurista ei ole etua, viihtymiseen ne voivat kyllä vaikuttaa. Mutta aikaisemmassa vaiheessa mahdollisuudet äidinkielen valintaan kaksi- tai monikielisessä ympäristössä ovat ratkaisevasti erilaisia: onko unkarinkielistä lastentarhaa, ala- ja keskiasteen opetusta, millainen on ympäristö ja ennen kaikkea oma perhe, jonka asenne vanhempien ja esi-isien kieleen on valintatilanteessa ratkaiseva. Ei todellakaan riitä, että huolehdimme aikuisopetuksesta, on kaikin mahdollisin keinoin tuettava myös unkarin säilymistä äidinkielenä.

1960-luku merkitsi käännekohtaa Unkariin jääneiden ja länteen siirtyneiden yhteydenpitomahdollisuuksissa. Kuten Lajos Lőrincze, yksi ns. äidinkielen liikkeen nimihenkilöistä, sanoi IV Äidinkielen neuvottelupäivillä 1981: "Tehtävämme hahmottui jo Debrecenin neuvottelupäivillä 1960-luvun

alussa: meidän, kotimaassa ja ulkomailla elävien unkarilaisten, on yhdessä luotava välineistö erilaisissa oloissa toimivien unkarinkielisten koulujen tarpeisiin ja laitosjärjestelmä, joka turvaisi muissa maissa asuvien yhteydet emämaahan, tekisi ne säännöllisemmiksi ja suunnitelmallisemmiksi. Samalla siirtolaisten lapset saisivat kieliharjoittelua ja mahdollisuuden tutustua unkarilaiseen kulttuuriin."

Juuri tällaisen välineistön ja laitosjärjestelmän luominen länteen unkarilaisuuden säilyttämiseksi on ns. äidinkielen liikkeen ensisijainen tehtävä. Sen taustavoimia ovat Unkarilaisten maailmanliitto ja Äidinkielen neuvottelupäivien neuvosto. Toimintansa alkuaikoina sillä oli mm. sellaisia nimekkäitä jäseniä kuin Zoltán Kodály.

Äidinkielen liike on saavuttanut kauniita tuloksia. Välineistöksi on valmistunut oppikirjasarja eri-ikäisiä opiskelijoita varten. On aivan pienten lasten kirja ja aikuisille sopivaa materiaalia. Sarja pyrkii herättämään mielenkiintoa unkarin kieltä ja kulttuuria kohtaan. Siinhen kuuluu harjoituskirjojen lisäksi muutakin, mm. nukketeatteripiiriläisten työkirja yms. "A magyar hírek" -nimisessä siirtolaisille tarkoitettussa lehdessä on aloitettu kielikurssi, johon kuuluu myös harjoituksia. Erilaiset järjestöt järjestävät peruskouluikäisten leirejä Balatonilla sekä teini-ikäisten kesäkursseja Sárospatakissa, ja niitä täydentää Debrecenissä pidettävä unkaria ulkomailla opettavien jatkokoulutuskurssi. Se on suuri apu niille, jotka ovat ryhtyneet elvyttämään unkarilaisuutta siirtolaisten ylläpitämissä viikonloppu- ja sunnuntaikouluissa eväinään vain suunnaton into ja olematon koulutus. Pedagogikurssien osanottajamäärä kasvoi hyppäyksenomaisesti sen jälkeen, kun useimmissa maissa oli tullut voimaan ns. multinationalistinen kulttuuriohjelma. Sen mukaan tulisi olla mahdollista, paikoin jopa suotavaa, että vähemmistöjen opetuksesta huolehtisivat äidinkieliset, mieluummin koulutetut opettajat. Niinpä esim. Ruotsista tuli säännöksen voimaantulon jälkeisenä kesänä 22 osanottajaa edellisessä 5:n sijaan.

Vuosien mittaan äidinkielen liikekin on muuttanut luonnettaan. Alkuaikojen kielikeskeisyydestä on siirrytty kohti kulttuurikeskeisyyttä, koska on havaittu, ettei Unkarin kulttuuria tuntematon oikeastaan voi opettaa kieltäkään. Se elää ja toimii vain yhteisössä. Kosketus unkarilaiseen kieliyhteisöön on tärkeä myös opiskelijoille, ja sen syntymistä olemme pyrkineet edistämään valmistamalla sopivia opetusvälineitä

ja lisäämällä mahdollisuuksia kieliharjoitteluun. Unkarilaisten maailmanliitto taas on järjestänyt jo muutaman vuoden ajan Unkarin tieteen ja taiteen valioiden säännöllisiä vierailuja siirtolaisten luo, mikä on erittäin hyvä tapa vilkastuttaa yhteyksiä.

1.2.2. Ulkomailla elävien unkarilaisten suurin ryhmä ovat naapurimaiden unkarilaisvähemmistöt. Niiden säilyminen unkarilaisina taas riippuu ennen kaikkea naapurimaiden vallanpitäjien asenteesta niihin, mutta Unkarikin tekee voitavansa. Omalla mallikelpoisella vähemmistöpolitiikallaan se pyrkii helpottamaan unkarilaisvähemmistöjen asemaa. Naapurimaiden unkarin opetuksesta saadaan pian valaistusta, kun I Hungarologikongressin esitelmät ilmestyvät painettuina.

2. Unkarissa elävät

Unkarissa elävien kielenopiskelu poikkeaa ratkaisevasti edellisen ryhmän opinnoista, joutuvathan he elämään kokonaan unkarin kielen ympäröimänä täysipainoista elämää (heillä on täällä perhe, työ, kulttuuripalveluja, tiedotusvälineet jne.) Heidän on pakostakin opittava, eihän kukaan voi jäädä pitkäksi aikaa rankaisematta, jos ei opi maan kieltä.

2.1. Ulkomaalaiset

Pitkähköksi ajaksi tai pysyvästi tänne asettautuneita ulkomaalaisia on kolmenlaisia:

- 1) avioliiton kautta joutuneet ("tullivapaat tuontituotteet"),
- 2) emigrantit - joita on niin vähän, että heitä tuskin kannattaa mainita. 50-luvulla tänne muutti pieni kreikkalaisryhmä ja myöhemmin joitakin chileläisiä.
- 3) pitkäaikaisessa työsuhteessa olevat vierastyöläiset (esim. Lábatlanin suomalaiset, Kaban puolalaiset, diplomaatit jne.).

Ratkaisevasti kielitaidosta riippuu oikeastaan vain tänne avioituneiden ja emigranttien viihtyminen ja menestyminen maassamme, vierastyöläisten viihtymiseen vaikuttavat enemmän muut seikat. He voivat opiskella uncaria erilaisilla TIT:n (= Tudományos Ismeretterjesztő Társulat) tai kielikoulujen järjestämällä kursseilla, joita on silloin tällöin. Ainakin joillakin kursseilla on oma oppikirjansakin; erityisen maineikas on ollut Endre Fülei-Szántón oppikirja. Monet ottavat yksityistunteja, ja paras opettajahan on jokapäiväinen elämä unkarilaisten keskellä.

2.2. Unkarin vähemmistöt

Kuten jo mainitsin, vähemmistöjemme unkarin opetus ei aiheuta erikoisempaa huolta, sillä niiden kaikkien jäsenet ovat kaksikielisiä. Ainoa poikkeus ovat jotkut romaanit, jotka ovat täydellisen välinpitämättömiä koko koulunkäynnistä. Se ei vaikeuta ainoastaan heidän unkarin oppimistaan, vaan myös heidän oman äidinkieliensä taito jää puutteelliseksi.

2.3. Unkarilaisten äidinkielen opetus

Tästäkin aiheesta minun on kerrottava muutama sana, vaikka se olisi aivan oman esityksensä arvoinen. Erityisesti suomalaisia voisi kiinnostaa äidinkielen opetuksemme historia, ovathan suomalaisetkin joutuneet samalla tavoin taistelemaan äidinkieliensä, äidinkielisten koulujen ja äidinkielen opetuksen puolesta. Joudun kuitenkin siirtymään suoraan nykypäivään.

Nykyisin tilanne on rauhoittava vain paperilla, todellisuus on paljon murheellisempi. Monta kertaa äidinkielen tunneilla tehdään jotain muuta, esim. unkarin opettaja hoitaa tuntiensa aikana luokanvalvojanvelvollisuksiinsa kuuluvia järjestely- ja hallintotehtäviä, tai sitten hän käyttää kielioppitunnit kirjallisuuden opettamiseen, sen oppiaines kun on poikkeuksellisen runsas. Näin sanotaan olevan kaikkialla maailmassa. Mutta miksi juuri äidinkielen tunneista aina nipistetään aika muihin tehtäviin? Selvähän se, tämän aineen opetuksen puutteita ja laiminlyöntejä on kaikkein vaikeinta mitata - osaavathan kaikki äidinkieltään! Mutta mielestäni itse opetuksessakin on vikaa - silloinkin kun tunnit todella käytetään siihen, mihin ne on tarkoitettu. Opetuksen sisältö on väärin valittu. Opetusmateriaali on mielenkiinnottomaa ja ikävää, se näpertele pienten yksityiskohtien parissa sen sijaan, että tutustuttaisi oppilaat äidinkieleemme rakenteeseen ja historiaan. He eivät tahdo oppia edes sellaisia peruskäsitteitä kuin spesies, definiittisyys ja indefiniittisyys. On paremminkin sääntö kuin poikkeus, ettei unkari + vieras kieli -linjalle pyrkivä ylioppilas - joka siis osaa jo useampaa kieltä - pysty erottamaan unkarin kielen ominaispiirteitä edes muunkielisiin esimerkkilauseisiin vertaamalla. Esim. subjektiivisten ja objektiivisten verbinmuotojen käytön edellytyksiä ei osata määritellä. Sen sijaan voimme luottavaisina kääntyä kenen tahansa ulkomaalaisen puoleen, hän on oppinut nämä asiat jo

unkarin alkeiskurssilla! Meidän olisi kielioppitunneilla tarkasteltava äidinkieltämme kuin ulkopuolisina, niin kuin se olisi vieras kieli. Silloin huomaisimme siinä paljon mielenkiintoisia yksityiskohtia, omaleimaisuutta ja kauneutta. Äidinkielen osaamattomuus on vaarallista myös siksi, että sitä seuraa sen huolimaton käyttö: puheeseen tunkeutuu paljon vierasperäisiä sanoja, joita ei sitten kuitenkaan osata käyttää oikein, tyyli on väritöntä - tai sitten liiankin värikästä ja rivoa jne. Toisaalta se ravitsee harhaluuloa, että unkarin on muka vaikea kieli. Professori Virtaranta on sanonut suomen kielestä: "Ei ole korostettava sitä, että se on vaikea, vaan sitä, että se on erilainen." Sama ajatus oli János Balázsilla hänen ulkomaanlehtoreiden vuoden 1981 neuvottelupäivien päätöspuheenvuorossaan: olisi romutettava kaksi unkarin kieleen liittyvää sitkeää uskomusta, ensinnäkin se, että unkarin on vaikea kieli, ja toiseksi se, että se on pieni kieli. Jos koko kielikuntamme sukupuu olisi nimetty sen suurimman oksan mukaan, sukutaulumme yllä lukisi *magyar*. 1960 - 70 -luvulla koko maailmassa heräsi kiinnostus pienten kansojen ongelmia kohtaan (saamelaisten, vallonien, flamandien, bretonien ja varsinkin iirien ja baskien). Näihin ja kaikkiin muihin maailman etnisiin ryhmiin verrattuna unkarilaisten 15 - 16 -miljoonainen joukko ei ole todellakaan vähäinen - ja siihen on vielä lisättävä kaikki unkarintaitoiset ulkomaalaiset. Omaperäisellä kielellään, kirjallisuudellaan, historiallaan ja kulttuurillaan se ei köyhydytä vaan rikastuttaa maailmaa. Siksi tätä kieltä on opetettava, vaalittava, suojeltava ja kehitettävä Unkarissa ja kaikkialla maailmassa.

Suomentanut Irmeli Kniivilä

LIITE I: UNKARIN KIELEN OPPIKIRJOJA

- BÁNHIDI, Z. - JÓKAY, Z. - SZABÓ, D. 1980. Learn Hungarian. Viides painos. Budapest.
- 1966. Lehrbuch der ungarischen Sprache. Viides painos. Budapest.
- BLASKOVICH, JÓZSEF 1966. Učebnice maďarštiny. Praha.
- CSÜCS, SÁNDOR 1976. Unkarin alkeet. Toinen painos. Turku.
- FÁBIÁN, PÁL 1976. Manuale della lingua Ungherese. Budapest.

- GINTER, K. - TARNÓI, L. 1976. Ungarisch für Ausländer. Budapest.
 Hogy mondjuk helyesen? - A Magyarok Világszövetségének sorozata.
 Budapest.
- IMAOKA, J. 1952. Hangarigo yonshukan. Tokyo.
- JUHÁSZ, B. - KOVÁCS, J. 1962. Lako i brzo madarski. Novi Sad.
- LELKES, I. 1967. Manuel de Hongrois. Budapest.
- Magyar szavak világa. - A Magyarok Világszövetségének sorozata. Budapest.
- MÁRK, TAMÁS 1978, 1980. Tessék magyarul! Unkarin kielen peruskurssi
 1 - 2. Helsinki.
- MIKESY, SÁNDOR 1978. Ungarisches Lesebuch. Leipzig.
- MROCZKO, E. 1973. Jęzik węgierski dla początkujących. Warszawa.
- NYIRKOS, ISTVÁN 1979. Nykyunkarin oppikirja. Toimen, korjattu ja täydennetty painos. - Tietolipas 71. Helsinki.
- SÍPOS, I. - SZÜCS, J. 1980. Magyar nyelvkönyv bolgárok számára. Budapest.
- SZÍJ, ENIKŐ 1981. Kurs vengerskogo jazyka. Toimen painos. Budapest.
 Színes magyar nyelvkönyv I - III. 1979 - 1980. - Nemzetközi Előkészítő
 Intézet. Budapest.
- Tarka lepke. - A Magyarok Világszövetségének sorozata. Budapest.

LIITE 2: MISSÄ OPETETAAN UNKARIN KIELTÄ (YLIOPISTOT, KORKEAKOULUT)

Alankomaat: Amsterdam, Groningen

Belgia: Leuven

Bulgaria: Sofia

Englanti: Cambridge, Lontoo, Norwich

Intia: Delhi

Italia: Bologna, Firenze, Milano (Università Cattolica del Sacro Cuore,
 Università Statale di Milano), Napoli, Padova, Pavia, Rooma, Torino,
 Venetsia

Itä-Saksa: Berliini

Itävalta: Graz, Wien

Japani: Osaka

Jugoslavia: Maribor, Novi Sad, Zagreb

Neuvostoliitto: Iževsk, Joškar-Ola, Leningrad, Moskova, Saransk, Syktyvkar, Tartto, Tbilisi, Uzgorod

Norja: Oslo

Puola: Krakova, Varsova, Poznań

Ranska: Lille, Lyon, Pariisi (Institut National des Langues et Civilisations Orientales, Sorbonne), Rennes, Strasbourg

Romania: Bukarest, Cluj-Napoca

Ruotsi: Lund, Tukholma, Upsala

Saksan Liittotasavalta: Bochum, Bonn, Freiburg, Göttingen, Hampuri, Kiel, Köln, Mainz, Marburg, München, Münster

Suomi: Helsinki, Joensuu, Jyväskylä, Oulu, Tampere, Turku

Tanska: Århus, Kööpenhamina

Tšekkoslovakia: Bratislava, Brno, Nitra, Praha

Vietnam: Hanoi

Kanada: Montreal, Toronto

USA: Bloomington, Los Angeles, New York, Portland, Seattle

YLIOPISTOJEN ULKOPUOLELLA TAPAHTUVASTA SUOMEN KIELEN OPISKELUSTA
UNKARISSA

Ulla Hauhia-Nagy, Budapest

Tietoisuus suomen ja unkarin kielten sukulaisuudesta on jo puolentoista vuosisadan ajan vaikuttanut maidemme välisiin suhteisiin. Se on yhä uudelleen ja uudelleen innostanut myös yksityisiä kansalaisia toisen sukulaiskansan kielen opiskeluun.

Historiallista taustaa

Viime vuosisadan alkupuolella - eikä aina loppupuolellakaan - tämä sukulaisuus ei tosin saavuttanut vielä läheskään yksimielistä kannatusta Unkarissa. Kirjassa "Unkarin maa ja kansa", johon Antti Jalava (1846 - 1909) kokosi vuonna 1875 Unkarissa tekemiään havaintoja, selitetään syyksi se, että "tuota sukulaisuutta on pidetty muka halventavana unkarilaisille. Kuinka voisivat he, mainioin Hunnien jälkeläiset - niin kuin he kumminkin itse väittävät - olla sukua niin halpoin ja mitättömäin ihmisten kanssa, kuin suomalaiset ovat" (s. 315). Saattaa olla, että se ylenpalttisen kiittävä sävy, jolla meitä suomalaisia on totuttu täällä Unkarissa mainitsemaan, juontaakin alkunsa noista varhaisten Suomen-ystävien lausunnoista ja kirjoituksista, jotka oli tarkoitettu suomalaisten sukulaisten puolustukseksi niitä vastaan, jotka Unkarissa tätä sukulaisuutta halveksivat eivätkä sitä halunneet tunnustaa.

Oli miten oli, sen jälkeen kun nuori Antal Reguly (1819 - 1858) oli Suomessa oleskellessaan tehnyt päätöksensä luopua juristin urasta ja antaa tautua kokonaan unkarilaisten sukukansojen ja näiden kielten tutkimukselle, Suomessa ja Unkarissa yhä useammat tiedemiehet alkoivat kiinnostua toistensa kielistä, ryhtyivät keskenään kirjeenvaihtoon ja suorittivat vierailuja toistensa luo. Ensimmäinen suomalainen tiedemies, joka otti ja opetteli unkarin kielen, oli Wolmar Schildt-Kilpisen lanko, suomalaisuusmies E. A. Ingman (1810 - 1858), varsinaiselta koulutukseltaan lääkäri, joka vuonna 1847 täydensi kieliopintojaan Unkarissa lääkäri- ja kielimieskollegansa Pál Bugátin (1793 - 1865) opastuksella,

Varsin kauaskantoiset seuraukset oli sillä, että unkarilainen lakimies Pál Hunfalvy (1810 - 1891) vakuuttui suomen ja unkarin kielen sukulaisu-

desta. Edellä mainitussa kirjassaan Antti Jalava kertoo tämän tapahtuneen seuraavasti: Hunfalvy oli ollut vallankumousvaltiopäivien jäsen ja joutunut sen tähden pidätetyksi. "Tuomiotaan odotellessaan hän ryhtyi tutkimaan Strahlmannin vanhaa suomalaista kielioppia, jonka oli hankkinut itselleen sen johdosta, että oli kuullut suomen kieltä väitettävän unkarin kielen sukulaiseksi ja nyt tahtoi siitä asiasta saada jotain selkoa. Luettuansa vaan muutamia lehtiä mainitusta kieliopista, käsitti hän kohta, että nuo molemmat kielet todellakin ovat läheistä sukua" (s. 302, alaviite). 1850-luvulta lähtien vuosikymmenten ajan Hunfalvy oli kirjeenvaihdossa suomalaisten tiedemiesten - Lönnrotin, Ahlqvistin, Yrjö-Koskisen - kanssa. Vuonna 1869 hän teki tutustumismatkan Suomeen ja Vieroon. Matkakokemuksistaan hän julkaisi 1871 mielenkiintoisen kirjan "Utazás a Balt-tenger vidékein". Hän ehdotti jo varhain, että Unkarin oppikoulujen äidinkielenopettajiksi valmistuvilta tulisi vaatia tutkinto myös suomen kielessä. Hunfalvy laati myös jo lukemiston suomen kielen opiskelijoita varten. Unkarin yliopistoissa onkin sittemmin perinteisesti - Budapestin yliopistossa jo 110 vuoden ajan -unkaria opiskeleville annettava suomen kielen opetus ollut suomalais-ugrilaisen oppituolin huolena. Paras todistus tämän opetustyön tuloksellisuudesta on se monta sukupolvea käsittävä äidinkielenopettajain joukko, joka on innostaen kertonut Unkarin nuorisolle kielisukulaisuudesta, järjestänyt kouluissaan Suomitilaisuuksia ja opastanut oppilaitaan suomen kielen alkeisiin koulujensa opintopiireissä. Ei tarvitse olla kauankaan Unkarissa todetakseen, että tämä on vielä nyky-Unkarissakin elävä perinne.

Hunfalvysta lähtien Unkarin fennougristit ovat suorittaneet myös varsinaista kansanvalistustyötä. He ovat pitäneet alaltaan esitelmiä myös teieteellisten laitosten ulkopuolella ja julkaisseet suurelle yleisölle tarkoitettuja teoksia. Tänä vuonna tulee kuluneeksi tasan sata vuotta József Szinnyein teoksen "Az ezer tő országa (Finnország)" ilmestymisestä, jossa unkarilaiselle yleisölle monipuolisesti esiteltiin pohjoinen Suomi luonnonkauniina maana ja sen kansa sellaisena sukulaiskansana, jolta unkarilaisilla on paljon oppimista varsinkin yhteiskunnallisella alalla. Uusin tämän lajin teos, jossa monipuolisesti informoiden, hauskassa, helposti luettavassa muodossa annetaan kokonaiskuva maastamme, on Enikő Szíjin matkopassarjassa 1979 ilmestynyt yli 500-sivuinen teos "Finnország". Tuskin on pelkkä sattuma, että myös Enikő Szíj on fennougristi ja Budapestin yliopiston suomalais-ugrilaisen oppituolin opettajia.

Yhä laajenevat harrastajapiirit

On siis todettava, että tieteen piiristä ja yliopistoissa tapahtuvan suomen kielen opetuksen ja opiskelun vaikutuksesta tieto kielisukulaisuudesta ja Suomen monipuolinen tuntemus on levinnyt laajalle täällä Unkarissa, kauas yli tiedemiespiirien ja yliopistojen seinien. Näin on täällä luotu otollista maaperää yliopistojen ulkopuolella tapahtuvalle suomen kielen opiskelulle.

Tämän vuosisadan alkupuoliskolla maiden väliset kulttuurisuhteet ulottuivat jo elämän kaikille aloille. Tällöin oli jo yhteistyötä monien kansalaisjärjestöjen välillä, järjestettiin suuria kulttuurikongresseja, evankelis-luterilaisten kirkkojen yhteistoiminta sai vakiintuneet muotonsa ja yrityksiä tehtiin myös maiden välisten kauppasuhteiden kehittämiseksi. Valtioiden välillä solmittiin ensimmäinen kulttuurisopimus vuonna 1938.

Merkittävän työn sukukansojen lähentämiseksi toisiinsa suorittivat Endre Zongor ja Budapestiin perustettu Sukukansojen laitos 1940-luvun alkuvuosina. Jatkaessaan teologian opintojaan stipendiaattina Helsingissä lukuvuonna 1934 - 35 Endre Zongor oppi myös erinomaisesti suomen kielen. Hän oivalsi jo tuolloin, miten tärkeä tekijä on toisen maan kielen hallinta pyrittäessä lisäämään tuon toisen maan tuntemusta ja syventämään maiden välistä vuorovaikutusta. Zongorin ja hänen johtamansa laitoksen toimesta järjestettiin lukemattomissa kouluissa suomen kielen opintopiirejä ja myös aikuisille tarkoitettuja kielikursseja. Noina vuosina saattoi samanaikaisesti suomea opiskelevien määrä kohota parhaimmillaan moniin satoihin, jopa ylittää tuhannenkin opiskelijan määrän. Zongorin toimesta kehitettiin myös laajakirjeenvaihtoverkosto Suomen ja Unkarin koululaisten välille. Sota katkaisi useimmat tällöin solmitut suhteet, mutta sukulaistietoisuutta ei sotakaan pystynyt hävittämään.

Suhteiden uusinta kehitystä

Sodan ja sitä seuranneen katkon jälkeen maiden välillä solmittiin uusi kulttuurisopimus vuonna 1959. Sen puitteissa suoritetaan vastavuoroisesti varsin monipuolista kulttuuritoimintaa. Uudenlaista joukkomatkailemista edustavat ne laajat, noin 300 henkeä käsittävät valtuuskunnat, jotka samanaikaisesti vierailevat toisen sukulaiskansan luona suomalais-unkari-

laisen ystävyysviikon aikana, jollainen tänä kesänä järjestetään jo kuudetta kertaa. Maiden presidentit ovat toimineet ystävyysviikkojen suojelejoina, ja niiden järjestäjinä toimii Unkarissa Isänmaallisen Kansanrintaman Valtakunnallinen Neuvosto ja Suomessa Suomi-Unkari Seura yhdessä eri poliittisten puolueiden kanssa. Ystävyyskaupungit, joiden lukumäärä nousee jo kuuteentoista Suomessa ja Unkarissa, osallistuvat myös ystävyysviikon ohjelman järjestämiseen.

On voitu jälleen havaita, että maiden välisen suhteiden vakiintumisen ja monipuolistumisen myötä kiinnostus toisen maan kieltä kohtaan on kasvamassa. Vaikka useimmat asiantuntijat pystyvät kanssakäymiseen jonkin yhteisen kielen - useimmiten saksan tai englannin - välityksellä, laajempien kansalaispiirien kosketukset jäävät sittenkin ulkokohtaisiksi juuri yhteisen kielen puuttumisen vuoksi.

Opiskelumahdollisuudet

Suomen kielen opiskelumahdollisuudet itseopiskelun lisäksi ovat ymmärrettävästi melko rajoitetut.

Osittain suomalaisen Kansanvalistusseuran, osittain kansalaisopistolaitoksen unkarilaisena vastineena toimii TIT (= Tudományos Ismeretterjesztő Társulat), jonka toimesta on jo parin vuosikymmenen aikana järjestetty myös suomen kielen kursseja; opettajina ovat toimineet yliopistojen suomea taitavat opettajat.

Unkarissa toimii tällä hetkellä yhdeksällä paikkakunnalla Suomen ystäväin piirejä, useimmiten juuri niissä kaupungeissa, joilla on Suomessa ystävyyskaupunki. Nämä ystävyyspiirit toimivat Isänmaallisen Kansanrintaman paikallisjärjestön kerhoina, joiden alkuunpanijoina ja toiminnan ohjaajina on tavallisesti opettajia. Joissakin ystävyyspiireissä harrastetaan myös suomen kielen opiskelua.

Tiedossamme on, että muutamissa lukioissakin toimii suomen kielen opintopiirejä. Salgótarjánissa, lukiossa, jonka rehtori on paikallisen ystävyyspiirin puheenjohtaja, tällaisessa opintopiirissä opiskelee peräti 20 innokasta oppilasta.

Oppimateriaalin puute

Kaikkialla missä unkarilaiset joko yksin tai joukolla yrittävät opiskella suomea, suurimpana haittana on oppimateriaalin puute. Professori István

Pappin lähes 30 vuotta sitten valmistunut oppikirja kielikursseja ja itseopiskelijoita varten on jo aikansa elänyt, mutta mitään vastaavaa uutta oppikirjaa ei ole vielä saatu tilalle. Sanakirjojakin on edelleen olemassa vain suomesta unkariin; unkarilais-suomalainen sanakirja on kuitenkin jo painossa. Tiedämme, että nykyisin kielten opiskelijat kaipaavat oppikirjojen lisäksi levyjä ja kasetteja. Suomessa ulkomaalaisopetusta varten laaditun aineiston käyttökelpoisuutta tšekäläisissä oloissa rajoittaa se, että hintansa takia se on Unkarissa myyntiin sopimatonta. Tosin suur-
lähetytystöstä niitä ovat kyselleet - joko kirjeitse tai henkilökohtaisesti käymällä - sellaisetkin suomen opiskelijat, jotka olisivat olleet valmiit ostamaan oppikirjan hinnalla millä hyvänsä. Ikävä kyllä, sekään ei käypäinsä, koska edustuston ei ole lupa käydä kauppaa. Nyt olemme saaneet pienen kokoelman suomen kielen oppimateriaalia, josta kipeimpään tarpeeseen voimme lainata asiakkaillemme kirjan tai kasetin.

Motivaatioista

Edellä laajasti käsitellystä Suomi-sympatiasta johtuvien syiden lisäksi unkarilaisilla suomen opiskelijoilla on samanlaisia tavoitteita kuin niiden maiden opiskelijoilla, joissa te itse kukin suomea opetatte. Kohtuullisen kielitaidon hankkineet voivat tilapäisesti - varsinkin kesäaikana - toimia suomalaisryhmien matkaoppaina. Yleensä oppaalta kuitenkin vaaditaan kielitaidon lisäksi vuoden pituinen valmennuskurssi. Tulkeille tarjoutuu myös työtilaisuuksia. Olisi suotavaa, että myös suomen ja unkarin kielen tulkeille voitaisiin järjestää asianmukaista koulutusta, vaikkapa vain lyhyehköjen kurssien muodossa. Tällaisille kursseille olisi varmaan ilmoittautujia sekä yliopistossa että sen ulkopuolella suomea opiskelleiden joukossa.

Kannustavana lähitavoitteena vieraiden kielten opiskelussa on nk. valtiollisen kielitutkinnon suorittaminen. Sen suorittamisesta saa todistuksen, joka määrätapauksissa voi merkitä pientä palkan lisääkin.

Yhä lisääntyneet määräaikaiset työtilaisuudet Suomessa, varsinkin unkarilaisten musiikinopettajien keskuudessa, ja suunnitteilla olevat avioitumiset Suomeen ovat kaikki osaltaan olleet viime vuosina lisäämässä unkarilaisten suomen kielen harrastusta.

SUOMEN JA UNKARIN KIELEEN KOHDISTUVISTA AREAALIKIELITETEELLISISTÄ
TUTKIMUKSISTA

Tibor Mikola, Szeged

Areaalinen tarkastelutapa tuli kielitieteeseen 1920-luvulla N. S. Trubetzkoy'n tuotannon vaikutuksesta. Hän toi kielitieteeseen kieliliitto (Sprachbund) -käsitteen. Areaalinen kielitiede lähtee siitä jo aikoja sitten havaitusta tosiseikasta, että samalla maantieteellisellä alueella elävissä kielissä on paljon samankaltaisuutta, vaikka ne eivät olisikaan geneettisesti sukua. Mutta kieliliitossa elävien kielten yhtäläisyydet ovat erilaisia kuin geneettisestä sukulaisuudesta johtuvat. Kuten tiedämme, geneettiselle sukulaisuudelle on tunnusomaista perussanaston samankaltaisuus, äänteellisten vastaavuuksien säännönmukaisuus, tunnus-ten, päätteiden ja johtimien materiaallinen yhtäläisyys. Samaan kieliliittoon kuuluvien kielten yhtäläisyydet ovat toisenluonteisia: niillä on yhteisiä kulttuurisanoja (mutta niiden äänteellinen vastaavuus ei ole säännönmukaista), niiden morfologinen järjestelmä ja syntaksi ovat monessa kohdin yhtäläisiä (mutta ilman materiaalisia yhtäläisyyksiä). Niiden äännejärjestelmästäkin voi löytää samankaltaisuutta.

Geneettisiä yhtäläisyyksiä ei tarvitse valaista esimerkein. Areaalistista samankaltaisuuksista voisi mainita esimerkkinä vaikkapa sen, että suomeen on kehittynyt - selvästi germaanisesta vaikutuksesta - analyytinen liittotempusten järjestelmä. Suomen *olen lukenut* ja ruotsin *jag har läst* ovat samantyyppisiä rakenteita, mutta aineellisia yhtäläisyyksiä niissä ei ole.

Areaalisen kielitieteen keskeisiä ongelmia on kieliareoiden, kieliliittojen määrittely. Eri kielitieteilijöiden kesken määrittelyt poikkeavat huomattavasti toisistaan. Siksi myös joitakin kieliä on luokiteltu lähes yhtä moneen kieliliittoon kuuluviksi kuin on ollut tutkijoitakin.

Areaalisten yhtäläisyyksien ja kieliliittojen syntymiseen ovat varmaan ratkaisevasti vaikuttaneet naapurikansojen välisten kulttuuri-, kauppa- ja talousyhteyksien intensiteetti ja kesto. Siksi myös kieltä puhuvan kansan kulttuuri- ja taloushistoria voi toimia lähtökohtana eräiden kieliareoiden määrittelyssä. Mutta kielitieteelliset ratkaisut on perustettava ensi sijassa kielellisiin kriteereihin. Luonnolliseksi ja tulokselliseksi

metodiksi rajojen määrittelyssä on osoittautunut murretutkimuksesta tuttu isoglossimetodi. Isoglossithan piirtävät sanastollisten, äänneopillisten ja kieliopillisten ilmiöiden maantieteellisen levikin rajat.

En usko koskaan päästävän yksimielisyyteen siitä, miten monta isoglossia tarvitaan kieliliiton määrittelemiseen. Joidenkin tutkijoiden mukaan yksikin riittää, mutta en voi olla samaa mieltä. Tarkkaa lukua ei tietenkään voi sanoa, vaan meidän on tyydyttävä toteamaan, että mitä useampi isoglossi rajoittaa aluetta, sitä perustellumpaa on sanoa alueen muodostavan yhden kieliliiton.

Suomen ja unkarin kieleen palatakseni, ne ovat maantieteellisesti niin etäällä toisistaan, että ne eivät voi kuulua samaan kieliliittoon, jollei siihen kuulu koko Eurooppa.

Mutta voidaanko Eurooppaa pitää yhtenäisenä kieliareana? Ulkoiset edellytykset ovat olleet suotuisat Euroopan kielten keskinäiselle vuorovaikutukselle ja yhtäläistymiselle. Tuskinpa maailmassa on toista osaa, jossa kulttuuri- ja talousyhteydet olisivat muodostuneet niin aikaisin ja niin intensiivisesti kuin Euroopassa. Merkittävä yhdistävä tekijä on ollut klassisen kreikkalais-roomalaisen kulttuurin jatkuminen. Latina ja kreikka olivat aivan 1900-luvun alkuun asti Euroopan henkisen elämän ehtymätön lähde. Huomattavan suuri osa eurooppalaisista sivistyssanoista on latinalais- tai kreikkalaisperäisiä.

Mutta onko näissä suotuisissa oloissa syntynyt rakenteellisia yhtäläisyyksiä? Onko yhtäkään pätevästi perusteltua tapausta pystytty osoittamaan?

Jo muutaman kerran mainitsemani sivistyssanat eivät oikeastaan kuulu kielensisäisiin eivätkä -ulkoisiin ilmiöihin, vaan ne ovat jostakin siltä väliltä. On turhaa yrittää vakuutella Euroopan kielille yhteisten sivistyssanojen huomattavalla lukumäärällä, niitähän jokainen pystyy luettelemaan vaikka millä mitalla: *radio*, *moottori*, *kemia*, *atomi*, unk. *január*, *február* jne. Jos pelkästään yhteiset kulttuurisanat riittävät kieliarean määrittelyperusteeksi, Euroopan voi hyvällä syyllä katsoa yhdeksi alueeksi. Mutta silloin joutuisimme katsomaan lähes koko maailman yhteen ja samaan kieliareaan kuuluvaksi, sillä näitä sanoja tapaa kaikkialla. Ne ovat levinneet ranskan, espanjan, portugalin, hollannin ja venäjän kielen kautta. Esimerkiksi bahasa-indonesian kielestäkin voisin luetella muutamman sanan, ja luultavasti kaikki ymmärtäisivät ne ilman käännöstäkin: *radioaktiv*, *motor*, *kimia*, *atom*, *januari*, *pébruari*.

Askelta lähemmäksi kohti kielen sisäkerroksia meidät vie Euroopan kielille yhteinen fraseologia. Sen päälähteitä ovat antiikin perintö, Raa-mattu, Euroopan kansojen - varsinkin suurten - henkinen kansanperinne, kansanrunous ja tarut. On hyvin paljon ilmauksia, jotka ovat levinneet käännöslainoina lähes kaikkialle maanosamme. Esimerkiksi suomalainen *vetää nenästä*, unkarilainen *orránál fogva vezet*, englantilainen *lead by the nose*, venäläinen *водило за нос*, saksalainen *bei der Nase herumführen*, ranskalainen *menez par le nez*, ruotsalainen *dra vid näsan*, espanjalainen *conducir de la nariz*, portugalilainen *conducir pelo nariz*, serbokroaatin *vuči za nos* jne. Vielä muutama lisäesimerkki suomesta ja unkarista: *ihminen päättää, Jumala säätää* - *ember tervéz, Isten végez*; *sokeakin kana löytää jyvän* - *vak tyúk is talál szemet*; *tietää, mistä kenkä puristaa* - *tudja, hol szorít a cipő*.

Mielestäni yhteinen fraseologia on tyypillisemmin Euroopan kielten eriytysomaisuutta kuin sivistyssanat. Tieteen, tekniikan ja modernin sivilisaation termit leviävät lähes väistämättä Euroopasta, sivilisaation syntymäkodista, muihin maanosiin, mutta nykyaikaisen kulttuurin mukana leviävät vain siihen kuuluvat sanat, ei fraseologia.

Euroopan kielten rakenteelliset yhtäläisyydet ovat vaikeammin selvittävissä. Ilmeisesti niitäkkin on, onhan eurooppalaisen paljon helpompi oppia toista eurooppalaista kieltä kuin vaikkapa Kaukoidästä kotoisin olevan tai afrikkalaisen. Se ei tietenkään johdu siitä, että eurooppalainen olisi lahjakkaampi kuin muut. Tiibetiläinen oppii varmasti helpommin burmaa kuin eurooppalainen. Se johtuu ensinnäkin siitä, että eri maanosien kielillä on hyvin vähän yhteisiä sanoja, yhteistä fraseologiaa tuskin ollenkaan, mutta ennen kaikkea kielten rakenteen erilaisuudesta.

Tietääkseni Eurooppaa yhtenäisenä kieliareana on tutkinut kaksi kielitieteilijää: Ernst Lewy julkaisi teoksensa "Der Bau der europäischen Sprachen" 1942 Dublinissa (toinen painos 1964 Tübingenissä). Gyula Décsyn "Die linguistische Struktur Europas" -niminen kirja ilmestyi 1973 Wiesbadenissa. Päätehtävänäään kumpikin on pitänyt Euroopan kielten luokittelua eri kieliliittoihin. Lewy uhraa vain vähän tilaa Euroopan kielten yhteisten ominaisuuksien kuvaamiseen. Décsy on seikkaperäisempi, mutta vain harvassa kohdassa hän mainitsee, onko jokin piirre hänen mielestään ominainen vain Euroopan kielille, niin että se erottaisi ne omaksi ryhmäkseen maailman kielten joukossa.

Tietenkään tyypillisesti eurooppalaisiksi ei voi kelpuuttaa sellaisia piirteitä, joita esiintyy ympäri maailmaa. Ankarasti ottaen eurooppalaisina voisi pitää vain sellaisia piirteitä, joita joko ei löydy lainkaan Euroopan ulkopuolelta tai vain hyvin vähäisessä määrin. Ei kuitenkaan ole perusteltua olla näin ankara, ei senkään vuoksi, että silloin Euroopan kielille yhteisistä piirteistä jäisi tuskin mitään jäljelle. Ajatellaanpa vain, miten paljon Euroopan ulkopuoliset indoeurooppalaiset kielet muistuttavat eurooppalaisia kieliä. Siksi näyttää tarkoituksenmukaiselta ottaa lukuun sellaisetkin piirteet, joita voi löytyä myös Euroopan ulkopuolelta, mutta jotka esiintyvät yhtenäisesti vain Euroopassa.

Tarkastelemme nyt tasokerrallaan, mitä piirteitä nämä kaksi tutkijaa pitävät Euroopalle tyypillisinä.

Äänneopin katsauksessaan Décsy toteaa vokaalien *a*, *o*, *u*, *e*, *i* olevan kaikissa Euroopan kielissä, niitä siis voidaan pitää eurooppalaisina perusvokaaleina (mts. 197). Tähän en voi yhtyä. Luetellut vokaalit ovat useimmissa maailman kielissä, ja siksi niitä voidaan pitää yleismaailmallisina perusvokaaleina eikä vain eurooppalaisina. Sama koskee myös muita Décsyn esittämiä tyypillisesti eurooppalaisia äänneopin piirteitä. Konsonanttien eurooppalainen minimijärjestelmä on hänen mielestään:

<i>p</i>	<i>t</i>	<i>k</i>
	<i>s</i>	
	<i>v</i>	<i>j</i>
<i>m</i>	<i>n</i>	
	<i>l</i>	
	<i>r</i>	

Nyt hän on siis jo varovaisempi: hän puhuu konsonanttien eurooppalaisesta minimijärjestelmästä, ei eurooppalaisista peruskonsonanteista. Tavutyypeistä hän pitää Euroopan kielille tunnusomaisina CV- ja CVC-tyyppejä. Hänen mukaansa assimilaatio on yleinen Euroopassa (missä se ei ole?) ja assimilaation lajeista regressiivinen levinneempi kuin progressiivinen.

Eikö todellakaan ole yhtään äänneopillista piirrettä, joka olisi Euroopan kielille tunnusomainen? Ehkä ei, mutta vaikka olisikin, ne eivät varmaankaan löydy tällaisella menetelmällä. Voisi ollakin hedelmällisempää tarkastella olemassa olevien piirteiden sijasta sitä, mitä niistä puuttuu. Euroopan kielet näyttävät suosivan enemmän suuontelon etuosassa kuin sen takaosassa muodostettavia äänneitä. Harva Euroopan kieli on säilyttänyt

esim. γ -foneemin. Aluettaan on menettänyt selvästi myös $\dot{z}$ (velaaristunut $\dot{z}$), joka on ollut kantaslaavissa ja useimmissa suomalais-ugrilaisissa kielissä - unkarissakin - mutta nykyisin se on jo melkoisen harvinainen. Venäjässä se vielä on $\dot{z}$ -foneemin velaarisena allofonina.

Täsmennettävä on myös väitettä, jonka mukaan Euroopan kielissä "erikoista" ääntämistä vaativat äänneet olisivat paljon harvinaisempia kuin muissa maanosissa (esim. soinnittomat likvidat ja nasaalit, emfaattisella tai gutturaalisella sivuartikulaatiolla äännettyt klusiilit ja spirantit, paukeäänet jne.). Eurooppa-keskeisen katsantokannan pohjaltakaan en sanoisi edellä mainittuja äänneitä erikoisiksi. Ei ole kysymys siitä, että Euroopassa käytettäisiin aivan toisia äänneitä kuin muualla; on vain erääläisiä perusvokaaleja ja -konsonantteja, jotka ovat enemmistönä kaikkialla ja joihin voi liittyä vielä erilaisia lisä-äänneitä. Mielestäni Euroopan kielet rakentuvat muita enemmän pelkälle perusäänteistölle ja käyttävät vain vähän erikoismuodosteisia äänneitä.

Morfologialla on tärkeä asema kielten luokittelussa. Mitkä morfologiset piirteet ovat eurooppalaisille kielille tyypillisiä? Sekä Lewy että Décsy pitävät tärkeänä sitä, että Euroopan kielissä verbit ja nominit ovat kehittyneet selvästi omiksi sanaluokikseen. Lewyn mukaan myös muut sanaluokat ovat kaikissa Euroopan kielissä samat. Eurooppalaisia kieliä hän pitää eräässä mielessä flekteeraavina (s. 26). Décsyn näkemys on vivahteikkaampi - ja todenmukaisempi. Hän sanoo analyttisen ja synteettisen rakennetavan olevan olemassa jokaisessa Euroopan kielessä, niiden suhde vain vaihtelee kielittäin. Tyypilliseksi eurooppalaisuudeksi hän mainitsee analyttisen perfektin ja pluskvamperfektin olemassaolon.

Pidän näitä väitteitä hyväksyttävinä ja siirryn lauseoppiin.

Jos hyväksymme sen Lewyn väitteen, että Euroopan kielet tuntevat samat sanaluokat, meidän on hyväksyttävä myös eräs hänen toinen väitteensä, nimittäin että maanosamme kielten lauseenmuodostusperiaatteet ovat suurin piirtein samat; kaikissa voidaan erottaa subjekti, predikaatti, objekti, adverbjaali ja attribuutti. Lewy pitää eurooppalaisuutena myös partisii-pin tai gerundiivin sisältävien rakenteiden käyttöä finiittiverbillisten alisteisten sivulauseiden asemesta. Décsy taas huomauttaa, että suurimassa osassa Euroopan kieliä käytetään kopulaa nominaalisen predikaatin yhteydessä.

Ja siinä olivatkin kaikki tyypillisesti eurooppalaisiksi mainitut ominaisuudet. Jatkan puhumalla siitä, minkälaisilla perusteilla Euroopan

kieliä voidaan luokitella kieliliittoihin. Mainitsin jo kerran isoglossit. Mitä kielen piirteitä sitten on tarkoituksenmukaista kuvata isoglosseilla? Ilmeisesti niitä, joita ei esiinny siellä täällä pitkin mannerta vaan vain muutamalla yhteenkuuluvalla alueella.

Etenemme taas taso kerrallaan ja aloitamme sanastosta ja fraseologiasta.

Yhteisten sivistyssanojen ja sanontojen levikit vaihtelevat, mutta tästä vaihtelusta ei ole apua kieliliittojen ryhmittelyssä. Emme saisi kartalle minkäänlaisia yhtenäisiä alueita, yrittäisimmepä sitten kuvailla purismiin taipuvaisten ja herkästi lainailevien kielten sijaintia Euroopassa tai yksittäisten sanojen levikkiä.

Mitä suomeen ja unkariin tulee, unkari tuntuu minusta taipuvaisemmalta kansainvälisyyteen. On vaikka kuinka paljon esimerkkejä tapauksista, joissa unkari käyttää kansainvälistä sanaa mutta suomi on turvautunut sisäiseen sananmuodostukseen. Tässä muutamia: unkari *január, február*, jne., suomi *tammikuu, helmikuu* jne.; *telefon - puhelin, oxigén - happi, hidrogén - vety, park - puisto*. On kuitenkin myös päinvastaisia tapauksia: *zenekar - orkesteri, rendőrség - poliisi* jne.

Euroopan kielten äänneoppi antaa useita hyviä jakoperusteita. Labiaalipalataaliset vokaalit (ü, ö) löytyvät germaanisista kielistä ja muutamasta naapurikielestä (ranska, suomi, unkari). *e*-äänteellä on kaksi pesäkettä: Itä-Eurooppa (useat Neuvostoliitossa puhutut kielet) ja Balkan. Vokaalien kvantiteettikorrelaatiotakin esiintyy melkoisen yhteenkuuluvalla alueella maanosamme luoteis- ja keskiosassa. Konsonanttien liudennuskorrelaatiota on osoitettavissa itä- ja länsislaavilaisissa kielissä sekä muutamassa niiden naapurikielessä.

Morfologiassa analyttinen rakenne on tyypillinen Länsi-Euroopalle ja Balkanille, synteettinen mantereelle muille osille.

Määräistä artikkelia käytetään yhtenäisellä alueella Länsi-, Etelä- ja Keski-Euroopassa. Kahdella pienellä alueella esiintyy loppuartikkelia: Skandinaviassa ja Balkanilla.

Romaanisissa kielissä attribuutti on pääsanansa jäljessä, muissa sen edessä (näin syntyy maantieteellisestikin kaksi ryhmää).

En ole tietenkään luetellut läheskään kaikkia mahdollisia Euroopan kielten alueellisia jakoperusteita, mutta se ei ollut tarkoituksenaan.

Katsotaanpa vielä, millaisiin kieliliittoihin Lewy ja Décsy ovat suomen ja unkarin sijoittaneet.

Lewy luokittelee Euroopan kielistä vain 18, joukossa viisi uralilaista kieltä (suomi, unkari, mordva, tšeremissi, jurakkisamojedi). Imartelevaa! Hän jakaa Euroopan viiteen kieliareaan: Atlantín, sentraaliseen, Balkanin, itäiseen ja arktiseen areaan. Suomi kuuluu yhdessä venäjän, latvian, mordvan ja tšeremissin kanssa itäiseen areaan. Ryhmän kielistä Lewy pitää kahta indoeurooppalaista vartaloflekteeraavina ja kolmea uralilaista alisteisena. Jälkimmäisellä termillä (unterordnend) hän haluaa viitata niiden agglutinoivaan luonteeseen. Hänen mielestään vartalofleksio ja alisteisuus ovat lähellä toisiaan. Tyypillisinä hän pitää partisiippi- ja gerundiivirakenteita ja arvelee, ettei rinnastus *ja*-sidesanalla ole näissä kielissä suosittua.

Décsyn järjestelmä on aivan toisenlainen. Hän ottaa lukuun kaikki Euroopan kielet, joita hän laskee olevan kaikkiaan 62.

Luulen olevan aiheellista tutustua tarkemmin Décsyn määritelmään kieliliitosta. Hänen mukaansa kieliliitto on sellaisten kielten ryhmä, joiden syntyvaiheissa, kehityksessä ja funktioissa on samanlaisia strukturaalisia piirteitä, joko naapuruuden tai samanlaisten sosiaalisten olojen seurauksena (s. 29). Aivan varauksitta en voi hänen määritelmäänsä yhtyä. Minusta on kyseenalaista, voiko sosiaalisten olojen samanlaisuutta pitää yhtä tärkeinä kuin maantieteellistä naapuruutta ja siitä johtuvaa vuorovaikutusta. En katso tarpeelliseksi ottaa kielten syntyvaiheita huomioon kieliliittojen määrittelyssä.

Yleensä Décsy on pyrkinyt perustamaan luokittelunsa kielten sisäisiin ominaisuuksiin, mutta joitakin ryhmiä hän perustelee syntyolosuhteiden tai sosiaalisten olojen samanlaisuudella. Hänellä on kymmenen kieliliittoa: 1. SAE 1. Standard Average European (saksa, ranska, englantti, italia, venäjä), 2. viikinkiliitto, 3. rannikkoliitto, 4. Peipsin liitto, 5. Rokytno-liitto, 6. Tonavan liitto, 7. Balkanin liitto, 8. Kaman liitto, 9. kielisaarekkeet (esim. retoromania, sorbi), 10. diasporakielet (esim. mustalaiskieli, jiddiś).

Suomi joutuu Décsyllä viikinkiliittoon. Muut viikinkikielet ovat ruotsi, tanska, norja, islanti, fääri, saame, iiri, skotti, walesin kieli, bretoni ja vepsä.

Viikinkiliittoa yhdistävät seuraavat kielenulkoiset ja -sisäiset seikat: viikinkien historiallinen asema 800 - 1000 -luvulla, protestanttisuus (suurin osa), *th*, *dh*, *gh* -spiranttien esiintyminen, tavunraja- ja sandhi-

assimilaatioilmiöt, umlaut, konsonanttien vaihtelu, *h:n* esiintyminen, kielio pillisen suvun puuttuminen, nominitaivutuksen jakautuneisuus erilaisiin luokkiin, verbin persoonataivutuksen surkastuneisuus, verbinprefiksijärjestelmän kehittymättömyys, verbien tempusjärjestelmän funktionaalinen samankaltaisuus ja analyttisyys, infiniittisten rakenteiden runsaus, sanajärjestyksen sidonnaisuus, 'mies'-sanankäyttö nomen actoris-merkityksissä yhdyssanoissa, latinan vaikutuksen vähäisyys, äidinkiellisen kirjoitustaidon varhaisuus.

Omasta puolestani en ole sen enempää Lewyn kuin Décsynkään luokituksen kannalla. Siinä Décsy on oikeassa, että yhdistää suomen länteen eikä itään. Historiansa, kirjoitustaitonsa, uskontonsa, lukuisten kielellisten piirteittensä (liittotempukset, *ö:n* ja *ü:n* esiintyminen, ensi tavun paino jne.) perusteella suomi (yhdessä viron kanssa) kuuluu Skandinavian alueeseen. Mielestäni Décsy kuitenkin laajentaa rajaa liiaksi länteen. Viikinkien roolia liioittelemalla hän liittää yhteen sellaisia kieliä, jotka poikkeavat toisistaan melkoisesti. Huomattava osa viikinkiliiton tuntomerkeistä ei sovi suomeen. Kelttiläisiä kieliä en laskisi tähän kuuluviksi.

Ja lopuksi muutama sana unkarin kielen luokittelusta.

Lewy sijoittaa unkarin yhdessä saksan kanssa sentraaliseen areaan. Näille kahdelle kielelle on hänen mielestään tyypillistä sanafleksio (wortflektierend). Mutta jos suomi kerran on alisteinen - katso yllä - niin unkarin pitäisi olla samaa tyyppiä.

Décsy katsoo unkarin kuuluvan Tonavan liittoon yhdessä neljän slaavilaisen kielen kanssa (tšekki, slovakki, sloveeni, serbokroaatti). Liiton yhteisinä ominaispiirteinä hän pitää seuraavia: ensitavun paino, vokaalien kvantiteettikorrelaatio, diftongien vähäisyys, redusoituneiden vokaalien puute, *h:n* esiintyminen, nivonnan (liaison) suosinta, kvantiteettikorrelaatioiden vaihtelevuus, voimakas synteettisyys, verbinprefiksien runsaus, voimakas latinan ja saksan vaikutus.

Yhdyn Décsyn kanssa Tonavan liiton määrittelyyn.

1. Akateemikko Gy. Lakó,
taustalla prof. Gábor
Bereczki.

2. Budapestin yliopiston
suomen kielen ja
fennougristiikan opiskelijat
tervehtivät kokouksen
osanottajia esittämällä
»rakkauden loitsulukuja».

8. Pekka Lehtimäki ja Hans Fromm.

9. Tuula Hartwig ja Ulrich Groenke.

10. Toht. Imre Majláth esittelee keramiikkataiteilija Margit Kovácsin museota Szentendressä.

11. Pilisin retkeilyalueella Visegrádissa.

12. Suurlähettiläs Osmo Väinölä lausuu kokouksen osanottajat tervetulleiksi Suomen suurlähetystöön, oik. kulttuurisihteeri Ulla Hauhia-Nagy.

13. Budapestin yliopiston rehtori prof. Gyula Eörsi ja kansliapäällikkö Jaakko Numminen.

14. Anja-Leena Holtari ja Tuula Hartwig Szentendressä, taempana Marjatta Vilkamaa, Päivi Schot-Saikka, Hans Fromm ja Erkki Moisio.

15. Unkarin
Kansatieteellisen
museon johtaja toht.
Tamás Hoffmann ja
Kaija Menger, oik.
Ulla Hauhia-Nagy.

16. István Nyirkos
ja Unkarin entinen
Suomen
suurlähettiläs Rudolf
Rónai.

17. Kansliapäällikkö Jaakko Numminen, rouva Leena Väinölä ja suurlähettiläs Rudolf Rónai.

19. Suomen opetusministeriö tarjosi illallisen Rákóczi-nimisessä jokiristeilyssä.

18. Ulla Williams ja Hans Fromm.

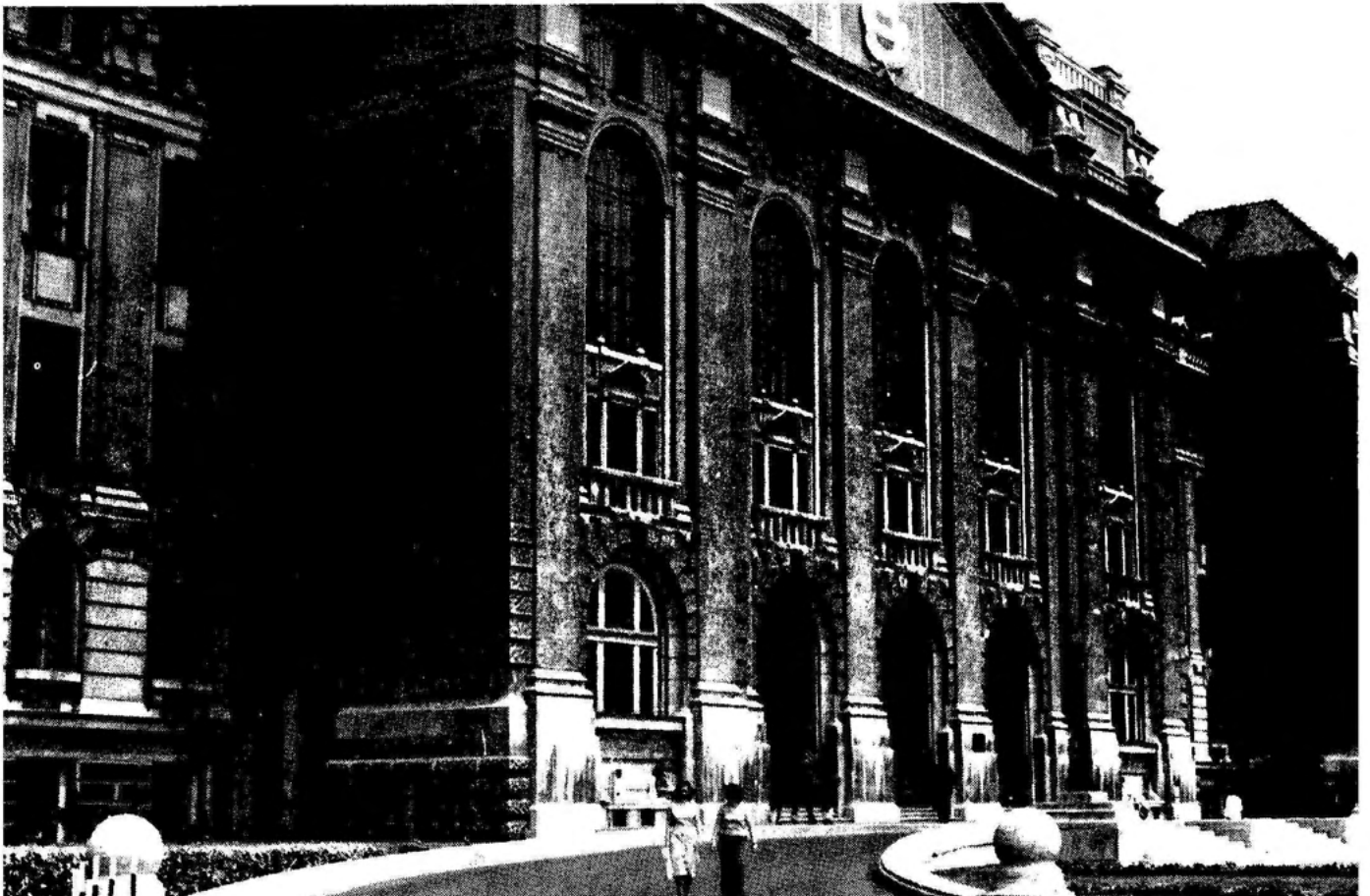

20. Akateemikko Béla Kálmánin kotona, vas. Outi Karanko-Pap, Irmeli Kniivilä, Béla Kálmán, Antál Kiss ja rouva Gabriella Kálmán.

21. Kaija Menger ja Agnes Kornya.

22. Debrecenin Lajos Kossuthin yliopisto.

23. Akateemikko Kálmánin asunnon edessä: vas. Marketta Huitu, Mikko Korhonen, Pekka Lehtimäki, Irmeli Kniivilä, Béla Kálmán, Pertti Virtaranta, Outi Karanko-Pap, rouva Kálmán, Antál Kiss ja Gábor Bereczki.

24. László Jakabin esitelmää kuuntelemassa Debrecenin yliopistossa.

25. Toht. János
Kodolányi
ruoanvalmistuspuuhissa
kesähuvilassaan
Balatónakarattyassa.

26. Debrecenin yliopiston
sisäpihalla: vas. Ádám T.
Szabó, László Jakab,
Antál Kiss, Sirkka-Liisa
Hahmo, István Nyirkos,
Eero Suvilehto, Irmeli
Kniivilä ja Ilmari Hovila.

SYVÄRAKENNE JA SANAJÄRJESTYS

István Nyirkos, Debrecen

Tunnetusti lauseenmuodostus käyttää hyväkseen sekä segmentaalisia että suprasegmentaalisia keinoja. Suprasegmentaalit eivät ilmene foneemeista rakentuvina morfeemeina vaan niistä muodostuvien rakennekokonaisuuksien lisäpiirteinä. Suprasegmentaalisia keinoja ovat ennen kaikkea paino ja intonaatio. Mutta niihin voidaan yhtä hyvin lukea myös ns. asegmentaaliset keinot, kuten tauot ja sanajärjestys. Ne ovat asegmentaalisia, koska ne eivät ilmene morfeemeissa vaan niiden välillä, kuten tauko, tai niiden välisissä suhteissa, kuten sanajärjestys (Deme 1976, A beszéd és a nyelv s. 92). Seuraavassa käsittelen vain jälkimmäistä, ts. joitakin suomen ja unkarin kontrastiivisesti mielenkiintoisia sanajärjestystapauksia.

Ei kylläkään ole sattuma, että tarkastelun kohteena ovat juuri sanajärjestykseen liittyvät kysymykset, onhan sanajärjestyksellä erittäin tärkeä merkitys viestintätapahtumassa. S. Pit Corderin mukaan (1976 s. 30 - 45) kielellä on kaksi pääfunktioita, looginen ja kommunikatiivinen, ts. morfeemien muodostaman kokonaisuuden tehtäviin kuuluu sekä ajatusten, lauseopillisten ja muiden suhteiden ilmituominen (looginen funktio) että niiden välittäminen eteenpäin (kommunikatiivinen funktio). Puheen suprasegmentaalisilla keinoilla puolestaan on sekä suomessa että unkarissa ennen kaikkea kommunikatiivinen tehtävä. Paino korostaa lauseopillisesti tärkeiden jaksoiden alkamista ja ilmaisee siten elementtien tärkeysjärjestyksen puhetapahtumassa, intonaatio taas erottaa lausetyypit, korostaa niitä ja kiinnittää jo ennakolta huomion niiden funktioon, tauko puolestaan osoittaa yhteen tai erilleen kuulumisen ja sanajärjestys on tärkeä lauseenosien kommunikatiivisten painosuhteiden ilmituoja. Näitä kahta kielen funktiota ei luonnollisestikaan saa erottaa toisistaan, sillä kielikään ei toimi ilman niiden muodostamaa kokonaisuutta. Segmentaaliset ja suprasegmentaaliset välineet ovat siten keskinäisessä vuorovaikutussuhteessa.

1.

Sanajärjestyksen todellisen merkityksen selvittämiseksi on syytä tarkastella lauseen syntymätilannetta. Kielen synnyssähän on mukana neljä tekijää:

- a) ennen kaikkea puheessa tai kielessä edusteilla oleva todellisuus,
- b) itse puhetapahtuma, siis viestintätilanne, sekä puheessa esiintyvät
- c) ensimmäinen ja d) toinen persoona (Fabricius-Kovács, Kommunikáció és anyanyelvi nevelés s. 59 - 64). Näitä on syytä tarkastella hieman lähemminkin.

1.1. Todellisuus. Meillä on mielessämme taltioituna kuva, jonka olemme todellisuudesta muodostaneet ja joka on laadultaan jäsentymätön ja kokonaisvaltainen. Se sulkee piiriinsä koko kulttuurimme. Kulttuuriin sisältyy tämän "todellisuuden" peruskategorioita vastaavasti sekä staattinen että dynaaminen elementti: toisaalta suhteellisen pysyvät ja muuttumattomat ilmiöt (tila, sijainti) ja toisaalta muuttuvat (aika, sijainnin muutos). Ehkä asia voidaan ilmaista yksinkertaisemminkin: staattinen komponentti on "maailma", dynaaminen "elämä". Kielellisesti "maailmaa" vastaa "nomini", "elämää" taas "verbi". Ja koska kaikki tämä pukeutuu puheessa lauseeksi - onhan lause viestinnän perusyksikkö - vastaa "nominia" "subjekti" ja "verbiä" "predikaatti". Lause ei siten ole vain kielellinen rakennelma, se ei ole vain jotakin todellisuuden osaa (käsitettä, kuvaa tai suhdetta) esittävä merkki vaan todellisuudesta sekä maailman ja elämän ykseydestä kertova merkinanto.

1.2. Puhetapahtuma. Puhumaan ryhtyessä erottuu siihen asti mielessä jäsentymättömänä olleesta kuvasta puhujalle sillä hetkellä aktuaalistunut elementti (mts. 60). Sen kielellisenä merkinä on sana. Sitten tuo elementti hahmottuu kaksiosaiseksi, ja sen osat suhteutuvat tai suhteutetaan toisiinsa. Syntyy lause. Puhe saa aina pakostakin lauseisen muodon, se itse taas luo erilaisia lausemuotoja ja antaa keinot lauseen sisäisten suhteiden ilmaisemiseen.

1.3. Puhuja. Puhujan, ensimmäisen persoonan, pontimena on halu ja tarve viestittää jotakin, hänellä on jotain sanottavaa. Sisäisen kuvansa hän voi saattaa partnerinsa ulottuville vain puheen avulla, mutta puhuesaan hänen on myös jäsennettävä tätä kuvaa.

1.4. Kuuliija. Kuuliijan, toisen persoonan, saa kuuntelemaan ensimmäisen persoonan sanomaa tiedonhalu ja uteliaisuus. Hän ei jaa osiin vaan päinvastoin pyrkii rakentamaan puretun "kuvan" uudestaan mahdollisimman nopeasti ja tarkasti.

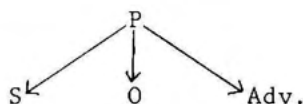
Näiden neljän tekijän yhteisvaikutuksesta syntyy kieli, viestinnän tärkein ja tehokkain väline. Se mahdollistaa viestin perillepääsyn.

2.

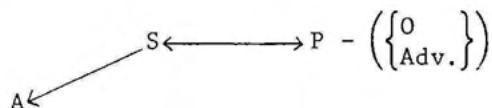
On syytä mainita myös ne kielelliset keinot, joilla on tärkeä osuus yllä mainitun "kuvan" kahtiajakautumisessa ja jotka näin takaavat viestinnän yksiselitteisyyden ja sen suhteellisen helppouden. Ajatus, ajattelemisen tuloshan ei ole spontaani mielleassosiaatio vaan tietoinen mielle tai mielleilytymä. Myös ajatus jakautuu kahtia, on olemassa jokin, johon liitetään jotain, jotakin uutta ja ennestään tuntematonta. Se siis jakautuu subjektiosaan ja predikaattiosaan (teemaan ja reemaan). Jäsen-tyneisyyden ilmaisemisen keino on sanajärjestys. Sen taas määrää viestintätarkoituksesta riippuva painotus. Viestin ajatuksellista sisältöä kannattavat morfeemit järjestäytyvät siis painon ja sanajärjestyksen avulla. Jakautuneisuus teema- ja reemaosaan näkyy myös morfologian tasolla: teemaosa jää silleen (ilman päätteitä), reemaosassa taas on runsaasti suhteita ilmaisevia morfeemeja (päätteitä, tunnuksia jne.) sekä unkarissa että suomessa. Suomessa lauseen subjektiosan päätteellisyys on vain näennäistä, sillä esimerkiksi partiaalisen subjektin partitiivin pääte ei ilmaise nominatiivilaatua, vaan pelkästään teemaosaan sisältyvän subjektin jaollisuutta, partiaalisuutta, ja monikon tunnus taas osoittaa vain teeman (tai teemaosan) määrää 1. sen monikollisuutta.

Jakautuminen teema- ja reemaosaan tulee lauseessa ilmi myös sanajärjestyksessä, vaikka unkarin ja suomen sanajärjestyksen sanotaankin olevan "vapaa".

Siksi ei voida hyväksyä sitä käsitystä, että subjekti, objekti ja adverbiaali olisivat lausehierarkiassa predikaatille alisteisia lauseenjäseniä:

Todelliset lauseensisäiset suhteet vastaavat - eräiden tutkijoiden mukaan - paremminkin mallia:

Kaavaa tukevat myös jäljempänä esittämäni seikat. Tarkastellaan ensiksi lausetta *Pekka näki Liisaa ja Almaa eilen*. Millaiset ovat lauseenosien suhteet? Kaikki lausekkeet, *Pekka näki*, *näki Liisaa ja Almaa*, *näki eilen*,

ovat joko hallitsevassa tai alisteisessa suhteessa toisiinsa, voidaan siis puhua kieliopillisesta suhteesta. *Liisaa ja Almaa* -lausekkeen osat ovat toisiinsa rinnasteisia, kumpikaan ei ole toiselle alisteinen, eli ne ovat kieliopillisesti toisistaan riippumattomia. Niiden kieliopillinen identiteetti tulee ilmi vasta niiden suhteessa kolmanteen (*näki*). Siksi tällaista suhdetta voidaan sanoa loogiseksi. Sellaisissa yhtymissä kuin *Pekka eilen, eilen Liisaa ja Almaa, Pekka Liisaa ja Almaa* on ns. neutraali suhde, osat ovat sekä kieliopillisesti että loogisesti toisistaan riippumattomia, ja niiden yhteisesiintymistä voi pitää sattumana. Luonnollisestikin ne voivat esiintyä yhdessä vain, jos ne molemmat ovat jonkinlaisessa kieliopillisessa suhteessa yhteiseen hallitsevaan jäseneseen (*näki*).

Esimerkkilauseen jokainen jäsen on vapaa, sillä niiden järjestystä voidaan painollisessa lauseessa muuttaa - sen mukaan mitä milloinkin halutaan painottaa - ilman että niiden kieliopillinen arvo muuttuisi: *Liisaa ja Almaa* Pekka näki, *eilen* näki P. L:a ja A:a, *näki* Pekka eilen L:a ja A:a, *Pekka* näki eilen L:a ja A:a jne. Tällaisten ns. vapaiden lauseenjäsenten arvo ilmenee vain lausetasolla (ks. Deme 1971, Mondatszerkezeti sajátságok gyakorisági vizsgálat s. 47 - 49).

Seuraavassa lauseessa asia on toisin: *Sympaattinen Pekka näki Liisaa ja Almaa eilen*. Tässä lauseenjäsentä *sympaattinen* ei Demen mukaan (mts. 49) voi pitää vapaana, se ei voi muuttaa paikkaansa vaan se on aina *Pekka*-sanana edessä (tai appositiona välittömästi sen jäljessä). Se ei ole lausetason vaan sitä alemman, sanaliiton tason rakenneosa, joka on alisteisessa suhteessa subjektiin. Jos tämä näkemys hyväksytään, on lauseessa yhteensä neljä osaa: subjekti, predikaatti, objekti ja adverbiaali.

Ongelmana on kuitenkin, riittääkö jonkin lauseenosan vapaa liikkuminen ainoaksi kriteeriksi, jonka perusteella se voidaan luokitella vapaaksi. Mielestäni tämä ei voi olla ainoa jaksottamisen ja vapaiden elementtien määrittelyn kriteeri. Mielestäni teemaosan sanajärjestyksen sidonnaisuus (esim. *sympaattinen* voi subjektin attribuuttina esiintyä vain sen edellä eikä missä tahansa lauseen sisällä) johtuu subjektiosan luonteesta. Oikeastaan tämän "staattisen osan" morfologinen "staattisuus", pysyvyys ja sidonnaisuus palvelee juuri viestin mahdollisimman suurta täsmällisyyttä ja ymmärtämisen helppoutta. Sen päätteettömyydestä johtuu, että sen sana-

järjestys sisältää informaatiota alistus- ja rinnastussuhteista. Näin pääsanaan liittyvä viesti on mahdollisimman täsmällinen ja yksiselitteinen.

3.

Subjektiosan sanajärjestyssääntöjä. Kun subjektiosassa ei ole muita lauseopillisia suhteita ilmaisevia elementtejä, sanajärjestyssääntöjen tulee olla tiukkoja ja sitovia.

3.1. Attribuuttilajit. Suomessa voidaan erottaa kaksi suurta attribuuttiryhmää:

a) tarkenneattribuutit (tarkentavat, rajoittavat ja määräävät), jotka aina tarkentavat pääsanan tarkoitetta notiivisesti tai kvantitatiivisesti joko rajoittaen tai määrittäen sitä. Sellaisia ovat

1. kokonaisuutta ilmaisevat yleiset pronominit: *kaikki, koko*;

2. demonstratiivipronominit ja joukko indefiniittipronomineja: *tämä, tuo, se, nämä, nuo, ne; jokainen, jokin, kuka, kukaan, kukin, mikin, mikä, mikään*;

3. kardinaalilukusanat ja joukko lähinnä numeraalisia indefiniittipronomineja: *eräs, joku, jotkut, jompikumpi, kaikenlainen, kumpikin, lukematon, lukuissa, lukuinen; molemmat, monenlainen, moni, muuan, muutama, pari, usea, (harva, harvalukuinen); yksi, kaksi, kolme, neljä jne.*;

4. ordinaalilukusanat ja eräät indefiniittipronominit: *ainoa, ensimmäinen, toinen, kolmas jne., harvalukuinen, jälkimmäinen, muu, sama, samainen, seuraava, viimeinen*. Myös nämä sanat ovat luonteeltaan numeraalisia, vaikka niiden numeraalisuus onkin taka-alalla ja pääasiallisena on niiden rajoittava, valikoiva tai erottava merkitys (Larsen 1969 s. 57 - 60);

5. eräät vertailua osoittavat pronomini johdokset eli pronominaalit: *ainutlaatuinen, erilainen, erityinen, eräänlainen, millainen, minkäänlainen, mimmoinen, moinen, muunlainen, määrätynlainen, samanlainen, samantapainen; sellainen, semmoinen, sentapainen, toisenlainen, tuollainen, tuommoinen, tällainen, tällöinen, tämänkaltainen, yhtäläinen*;

b) kuvailuattribuutit (deskriptiiviset, kvalifioivat, luonnehtivat attribuutit), jotka kuvailevat tai luonnehtivat pääsanan tarkoitetta. Tähän attribuuttiryhmään kuuluvat:

6. varsinaiset laadun attribuutit: *kaunis, hyvä, hieno, ihana, suloinen, viehättävä, sievä, mainio, sopiva, inhimillinen, jalo(mielinen), ystävällinen* jne.;

7. kvantitatiiviattribuutit: *suuri, iso, laaja, korkea, vähäinen, vankka, kookas, pitkä, pieni, valtava, kapea, syvä* jne.; tähän voidaan lukea myös aikaa ilmaisevat attribuutit: *viimeaikainen, jokapäiväinen, nykyinen, silloinen, ikivanha, -pitäinen* jne.;

8. väriä ilmoittavat attribuutit: *punainen, sininen, valkoinen, vaalea, tumma* jne.;

9. ainesta ilmoittavat attribuutit: *messinkinen, olkikattoinen, koivupuinen, nahka-* jne.;

10. kansallisuutta tai paikallisuutta ilmaisevat attribuutit: *suomalainen, unkarilainen, ruotsalainen tai pohjalainen, ilmajokelainen, varsinaisuomalainen* jne.

3.2. Alistavan attribuuttirakenteen sanajärjestys. Edellä mainitut attribuuttityypit voivat suhteessa pääsanaansa muodostaa keskenään sekä rinnasteisen että alisteisen attribuuttirakenteen. Alistaisuuden ja rinnasteisuuden ero on se, että viimeksi mainitussa jokainen attribuutti (jos niitä on lauseessa enemmän kuin yksi) määrittää erikseen pääsanaansa, kaava $(a + b) \dots x$ (esim. *kaunis, hyvä tyttö*), alisteisessa rakenteessa taas ensimmäinen attribuutti määrittää pääsanana ja sen attribuutin muodostamaa sanaliittoa, kaava $a (\dots bx)$ tai $a (\dots bcx)$ jne. Alistaisuuden ja rinnasteisuuden kielellinen ilmaisukeino on sanajärjestys, joka järjestää attribuutit niiden semanttisten merkitsimien (semantic marker) mukaan, toiset kauemmaksi, toiset lähemmäksi pääsanaa. Jos subjektilla on vain yksi attribuutti, se sijaitsee välittömästi subjektin edessä. Jos attribuutteja on useampia ja ne ovat eri attribuuttityypeistä, tarkenneattribuutti on ensimmäisenä ja sen jäljessä kuvailuattribuutit. Myös samaan pääluokkaan kuuluvien attribuuttien järjestystä säätelevät tiukat säännöt. Kumpikin attribuuttiryhmä jakautuu ns. positioluokkiin, joiden jäsenten järjestys on aina sama: kauimmaksi pääsanastaan joutuvat tarkenneattribuuttien 1. ryhmän sanat: *kaikki, koko* jne., ja muut attribuuttiryhmät seuraavat sitä numerojärjestyksessä 2. - 5.; niiden jälkeen tulevat kuvailuattribuutit, nekin luokituksenmukaisessa numerojärjestyksessä 6. - 10. Kaikki mahdolliset attribuuttilajit eivät luonnollisestikaan voi esiintyä samassa nominilausekkeessa, sillä puhe välttää

liian monimutkaisia ja raskaita rakenteita. Tarkoitukseni olikin vain esittää attribuuttien keskinäinen hierarkia. Esimerkkilauseen voi kyllä keksiä, eikä se ole kieliopinvastainen, vaikkapa *kaikki ne parit viimeiset semmoiset kauniit suuret keltaiset puiset suomalaiset tangot tai kaikki ne monet muut erilaiset vahingolliset tekijät* (jälkimmäinen vrt. Penttilä Vir. 1967 s. 266).

Samaan positioluokkaan kuuluvat attribuutit luonnollisesti sulkevat pois toisensa. Jos kuitenkin kaksi tai kolme samaan positioluokkaan kuuluvaa sanaa on attribuuttina, ne voivat olla vain rinnasteisina määritteinä pääsanansa edessä. Lauseopillinen suhde muuttuu rinnasteiseksi myös, jos eri positioluokkiin kuuluvat sanat muuttavat järjestystä, esim. 6. ja 7. ryhmän attribuutit vaihtavat paikkaa (*suuri, kaunis silta*), tai jos tarkenneattribuutti on kuvailuattribuutin jäljessä (*szép, olyan lány = kaunis, sellainen tyttö*). - Poikkeuksiin ja niiden syihin en tässä puutu. Mainitsen vain, että jos attribuutti ja sen pääsana muodostavat tiiviin viestinnällisen (ajatuksellisen) yksikön, esim. *Punainen Risti*, eri positioluokkiin kuuluvat attribuutit saattavat muuttaa järjestystä: *suomalainen Punainen Risti* eikä säännönmukainen *punainen suomalainen risti*. Lisäksi ns. kylkiäisattribuutit (*eri, aimo, ensi, joka, viime, aika, kelpo, pikku*) voivat esiintyä vain pääsanansa edessä; *koko*-sanain sijainnin kahdetaisuus voidaan selittää sillä, että se on sekä pronomini että adjektiivivi; vrt. Pukkila 1975 s. 9.

3.3. Rinnasteiset attribuuttirakenteet. Rinnasteisia attribuutteja eivät sido edellä mainitun kaltaiset tiukat säännöt. Niitä määrittää osittain ns. viskurilaki, pitemmät, laajemmat ja painokkaammat sanat ovat lähempänä pääsanaa (vrt. Penttilä mts. 259 - 67, Larsen mts. 27, Hakulinen - Karlsson 1979 s. 135). Jos lyhyempi sana on lähempänä, se johtuu yleensä siitä, että sillä on lisämääre, jonka kanssa yhdessä se muodostaa pitemmän määritteen, esim. Alman tuttavien *aikaisemmilta, avio-
liittoa edeltäneiltä* ajoilta (Larsen mts. 27). Toisaalta myös sisällöltään painavat attribuutit pyrkivät välittömästi pääsanana eteen, esim. se oli *kuparinruskea uljas* taimen; *hiljainen ujo* viesti (vrt. Larsen mts. 29). Kvantiteettiadjektiivit sijoittuvat yleensä etäälle pääsanastaan (niin *suuri* ja leveä kermanvärinen auto, mts. 30), väriä ilmaisevat sanat ja attribuuttina olevat partisiipit taas lähelle pääsanansa (huikaisevan kirkas ja *sininen* taivas; ovesta tuli pitkä *vaalea* nainen; hänen levottomat, *hermostuneet* kätensä; hiljainen *hytkyvä* nauru, mts. 32).

4.

Predikaattiosan sanajärjestyssäännöt. Predikaatin ja sen määreiden järjestystä voi oikeastaan pitää vapaana. Objekti ja adverbiaali voivat yhtä hyvin edeltää tai seurata predikaattia; jos lauseessa on sekä objekti että adverbiaali, on objekti yleensä ensimmäisenä ja adverbiaali sen perässä:

a) objekti pääsanan edellä tai jäljessä: *Suota* saat ottaa ylös reunoihin asti; Se vie *vuosia*; Sinä saat *tiilet*; Hän otti *seipään*; Tunnettiinhan *hänet* muutenkin;

b) adverbiaali pääsanan edellä tai jäljessä: *Siitä* alkaa vankka metsä; Hiljaisuus *mökin ympärillä* oli rikkumaton; Lahja vaikutti *siihen* ratkaisevasti; Mies painui *uudestaan* kuruun;

c) objekti ja adverbiaali: Ei se suo elätä *sinua vuosiin*; Näin *koiran pihalla*; Paroni oli muuttanut *partamuotinsa* - - Aleksanteri kolmannen täysiparran mukaiseksi jne.

5.

Subjektiosan ja predikaattiosan järjestys toistensa suhteen. Sanajärjestykseltään kiinteä subjektiosa liikkuu aina yhtenä kokonaisuutena lauseen sisällä. Se voi olla lauseen alussa, sisällä tai lopussa. Predikaattiosan jäsenet liikkuvat huomattavasti vapaammin. Predikaatti voi olla lauseen alussa, keskellä tai lopussa, objekti lauseen alussa, predikaatin edellä tai sen jäljessä, samoin adverbiaali. Periaatteellista vapautta rajoittavat kuitenkin viestintätarkoituksen asettamat säännöt. Sanajärjestys riippuu siitä, onko lause a) tavallinen, varsinaisesti kommunikatiivinen (painoton), b) korostavasti kommunikatiivinen (painollinen) ja korostaako se objektia vai adverbiaalia, c) kysymys-, käsky-, huudahdus- tai toivomuslause, jossa sisältö määrää sanajärjestyksen.

5.1. Yksinkertaisiksi kommunikatiivilauseiksi kutsutaan lauseita, joissa on vain jaksopainollisia osia, mutta ei lausepainollisia l. pääpainollisia.

Tyyppi S-V: *Juna lähtee. Aurinko laskee. Levottomuus lisääntyi.*

Tyyppi S-V-O: *Sinä saat tiilet. Hän otti seipään. Se vie vuosia.*

Tyyppi S-V-O-Adv: *Apuraha teki tutkijan onnelliseksi. Paroni oli muuttanut partamuotinsa - - Aleksanteri kolmannen täysiparran mukaiseksi. Minä pidän häntä taitavana ammattimiehenä.*

Tyyppi S-V-Adv: *Johtaja on ollut sairaana. Hän toimii lehtorina. Kaikki on ohi.*

Tyyppi S-V-Adv-Adv: *Mies painui uudestaan kuruun. Talojen nimet kummitelivat vieläkin joissakin peltolohkojen nimissä. (Minä) puhuin tilanteesta kuvaannollisessa merkityksessä.*

Tyyppi S-V-Pr: *Mielikirjailijani on Väinö Linna. Koira on musta.*

Tyyppi (Adv)-V: *(Nyt) sataa. (Ulkona) on kylmä. (Tänään) on sunnuntai.*

Tyyppi Adv-V-S: *Kuussa on pieniä lapsia. Einsteinista tuli nero.*

Tyyppi O-V: *Puhujaa haukotuttaa. Minua janottaa.*

Tyyppi Adv-V-Adv: *Hänelle kävi huonosti.*

Tyyppi Adv-V-Pr: *Koiran on kylmä. Minun on kuuma.*

Näissä esimerkkilauseissa V on aina järjestyksessä toisena. Sitä edeltää yleensä subjekti, harvemmin Adv ja kerran O.

5.2. Korostavan kommunikatiivisen lauseen sanajärjestys. Korostettuna voi olla mikä tahansa predikaattiosan jäsen. On siis tyypejä V-S, O-V-S, Adv-V-S jne. (Tässä ei käsitellä niitä lauseita, joissa on useampi adverbiaali tai objekti.)

Tyyppi V-S: *Sataa lunta/vettä. - Eläköön Suomi! Menköön Matti!*

V-S -tyyppinen sanajärjestys on tavallisin säätilaa kuvaavissa lauseissa sekä käsky- ja huudahduslauseissa. Luonnollisesti myös tyypit V-S-O ja V-S-Adv ovat mahdollisia: *Menköön Matti tällä kertaa! Olinhan minä siellä.*

Tyyppi O-V-S: *Hänet löysi yhteysalus Kumlinge. Tyyppi on ilmeisesti suomessa harvinainen. Se on yleisempi lauseyhdistyksissä: Asian ratkaisi se, että...*

Tyyppi O-S-V: *Veljesi (minä) tapasin (eilisillä kutsuilla). Suota (sinä) saat ottaa ylös reunoihin asti. Sellaisia kuoppia hän teki (useaan kohtaan).*

Tyyppi Adv-V-S: *Vanhalla tulvaniityllä ei ollut puita. Siitä alkaa vankka metsä. Alussa olivat suo, kuokka - ja Jussi.*

Tyyppi Adv-S-V: *Niin se alkoi. Esitykseen kuulijat kyllästyivät. Etelästä muuttolinnut palaavat.*

5.3. Pyöristävän kommunikatiivisen lauseen sanajärjestys. Tähän ryhmään kuuluvat ne lauseet, joissa sekä väite- että kieltolauseessa jokin lauseenjäsen tulee S:n ja V:n tai predikaatiivin osien (*on hyvä, on*

parempi) tai verbin liittomuotojen (*on ollut, oli kirjoittanut*) osien väliin. Tämäkin sanajärjestys korostaa, mutta eri tavalla kuin ryhmän 5.2. tapauksissa.

Tyyppi S-Adv-V: *Orava vain liikehti. Mikä siinä on? Isäntien aulius hieman viileni.* Näissä lauseissa on S:n edellä usein jokin muu lauseenjäsen: Adv-S-Adv-V, esim. *Syysaamuna Jussi sitten saapui.* Tyyppi V-S-V: *En minä mene. Ei hän lähde.* Tämä tyyppi esiintyy kieltolauseissa.

Tyyppi O-V-Adv-Pr-S: *Sitä on enää turha sanoa.* Tämä tyyppi on yleinen ajatukseltaan kielteisissä lauseissa.

Tyytit S-Pr-V, Pr-S-V, V-S-Pr: *Se parempi on. Hyvähän se on. Onhan se hyvä.*

Viestin pääpainollinen sana on aina predikaatin edessä, niin että se joutuu lauseen pääjäsenten ympäröimäksi.

5.4. Kieltolauseissa tulee kieltosanan ja verbin väliin usein jokin muu lauseenosa kuin S, niin kuin oli laita edellisissä lauseissa. Yleensä se on adverbiaali tai objekti: asiasta ei *sinä iltana enempää* puhuttu; valoa ei *enää iltaisin* tarvittu; ei *sinun* tarvitse kantaa huolta; ei olekaan *pitkiin aikoihin* ollut näin hyvää kevättä; ei hän *oikeastaan* hävennyt itseään vaan herroja...; en *minä täältä kumminkaan ennen yötä* pääse; ei hän tule meidän luoksemme; hän ei *edes* voisi katsoa sellaista; ei *se niistä* niin välittänyt; minä olen *sitä vähän* ajatellut, vaikka en *minä häneen* puutunut; ei *siinä mitään sanomista* ole; tässä asiassa ei *varovaisuus emäntää* sitonut; älkää *niin* ajatelko; siitä ei *ollenkaan* ole kysymys; paperi ei *siis* ollutkaan niin tärkeä jne. - Näissä lauseissa on pronomini-subjektin (*se, hän*) lisäksi säännöllisesti erilaisia adverbiaaleja (tavan, paikan, ajan jne.) ja objekti on sijoitettu osien väliin. Korostuksen syy on paremminkin tyyllillinen kuin kieliopillinen peruste, se tekee kielen eloisaksi. Psykologinen jännite pysyy korkealla koko kieltoverbin ja pääverbin välisen jakson ajan ja laukeaa vasta pääverbin tultua.

5.5. Sama koskee myös muita verbien liittomuotoja: Ne oli *sitä* nostaneet; hän oli *vain* vakuuttanut(, ettei...); olen *aina* pitänyt itseäni suomalaisena; hän olisi *kyllä* voinut lähteä aikaisemminkin(, mutta...); appi oli *varmasti* tarkoittanut aluksi hyvää; olen *vilpittömästi* rukoillut rauhaa; hetken innostus oli *hänet kenties* saanut puhumaan sopimattomasti; rouva oli *selvästi* pettynyt; se oli *sillä lailla vanhastansa* ollut; oletko jo

käynyt katsomassa potilasta; onko *rovasti* tullut?; olin *juuri* tullut kotiin; Halme oli *nimittäin* luvannut ottaa hänen poikansa räätälinoppiin jne.

5.6. Lopuksi mainitsen *sanassa kuningas* -tyyppiset ilmaukset. Tällaista sanajärjestystä esiintyy paitsi kielenainesten, myös kirjojen ym. taideosten ja lukusanojen yhteydessä (romaanissa *Täällä pohjantähden alla, bussilla n:o viisi* jne.).

6.

Jos nyt verrataan unkarin ja suomen sanajärjestyssääntöjä, näyttää suomi paljon unkaria uskollisemmin pysyttelevän yksinkertaisten lauseiden S-V -sanajärjestyksessä. Samankaltaisia kielet ovat kuitenkin siinä, että adverbiaali ja objekti voivat liikkua vapaasti lauseen sisällä, tosin liikkumistakin säätelevät omat, viestin sisällöllisestä painotuksesta johtuvat lait. Adverbiaalın ja objektin liikkumiseen liittyy läheisesti predikaattiosan päätteellisyys (vrt. persoonapäätteiden lukuisuus verbi-paradigmoissa, adverbiaalisten suhteilmaisujen sijapäätteet jne.); predikaattiosan päätteellisyys on lausetason, subjektiosan vain sanaliittotason ilmiö, esim. *tulvan aiheuttama vahinko on huomattava*, oik. *tulvasta aiheutuva* t. *tulvasta johtuva vahinko on huomattava*: sana *tulvan* tosin on (genetiivi)adverbiaali, mutta ei lauseen vaan subjektirakenteen (ja siinä *aiheuttama*-nominaalimuodon) määrite. Näin päätteellisyydellä on suuri vaikutus itse lauseen syvärakenteeseen: pintarakenteeltaan vähäpäätteisen subjektiosan sanajärjestys on valmiina jo sen syvärakenteessa, runsaspäätteisen predikaattiosan sanajärjestystä eivät vastaavat syvärakennetaso säännöt sido. (Esim. subjektiosassa on sanottava *kaunis suuri omena*, mutta predikaattiosassa ei voi sanoa *kauniisti suuri omena* t. *kaunis hyvin omena*, vaan *hyvin kaunis omena*.)

Suomentanut Marketta Huitu

Kirjallisuutta:

DEME, LÁSZLÓ 1976: A beszéd és a nyelv. Budapest.

----- 1971: Mondatszerkezeti sajátságok gyakorisági vizsgálata. Budapest.

FABRICIUS-KOVÁCS, FERENC 1980: Kommunikáció és anyanyelvi nevelés. Budapest.

- PENTTILÄ, AARNI 1971: Attribuuttien järjestyksestä. Vir. s. 259 - 67.
- HAKULINEN, AULI 1970: Sanajärjestyksen eri tehtävistä. Vir. s. 85 - 91.
- HAKULINEN, AULI - KARLSSON, FRED 1979: Nykysuomen lauseoppia. Jyväskylä. S. 113 - 120, 185 - 6, 300 - 312.
- S. BÁTORI, ISTVÁN 1981 ja 1982: Aktuaali lauseen jäsentyminen ja suomen sanajärjestys. Vir. s. 392; 1 - 25.
- LARSEN, SINIKKA 1969: Adjektiiviattribuuttien järjestyksestä. Laudatur-tutkielma. Tampere.
- PUKKILA, MARIITTA 1975: Substantiivin määritteiden paikka nykyisessä kirjasuomessa. Pro gradu -tutkielma. Turku.
- Vir. = Virittäjä.

UNKARIN JA SUOMEN FRASEOLOGIAA OPPIMASSA

(Unkarilais-suomalaisesta sanakirjasta)

László Jakab, Debrecen

Tiedemiehet todistivat suomen ja unkarin kielen sukulaisuuden 1700-luvun lopulla. Silloin sekä Suomessa että Unkarissa heräsi kiinnostus toisen maan kieltä ja kulttuuria kohtaan. Jo 1800-luvun alussa monet unkarilaiset matkustivat Suomeen tutustumaan suomen kieleen. Samoin myös Suomesta tuli moni katsomaan Unkaria. On aivan luonnollista, että ensimmäiset matkailijat olivat tiedemiehiä.

Vaikka suomi ja unkarilaiset ovatkin sukukieliä, niiden välille on valitettavasti kehittynyt niin suuri ero, että unkarilaisten ja suomalaisten on opeteltava toistensa kieliä vieraana kielenä. Näin ollen Unkarissa syntyi varsin pian suomalais-unkarilaisen sanakirjan tarve. Suomea opiskeleet unkarilaiset saattoivat nimittäin käyttää apunaan vain suomalais-latinalais-saksalaista tai suomalais-ruotsalaista sanakirjaa, koska muita ei ollut. Ja ruotsi oli aika outo kieli Unkarissa noinkin aikoina.

Niinpä kuuluisa fennougristi József Budenz aloitti suomalais-unkarilais-saksalaisen sanakirjan laatimisen 1870-luvulla. Hänen työnsä jäi kuitenkin jo käsikirjoitusvaiheessa kesken. Ja juuri Budenzin vaikutuksesta József Szinnyei, joka oli ollut vuoden stipendiaattina Suomessa ja oppinut hyvin suomea, ryhtyi laatimaan suomalais-unkarilaista sanakirjaa. Teos ilmestyi painosta vuonna 1884 ja oli ensimmäinen suomalais-unkarilainen sanakirja. Teos oli suunniteltu etupäässä tiedemiesten käyttöön, ja siinä on silloisen yleiskielen sanojen lisäksi kansanrunouden, satujen, tarinoiden ja tietysti myös Kalevalan sanastoa. Teos oli hyvin merkittävä. Kansankielisiä tekstejä tai vanhaa kirjallisuutta luettaessa sitä käytetään silloin tällöin vielä nykyäänkin.

Suomen kulttuurielämä ja kirjallisuus kehittyivät hyvää vauhtia viime vuosisadan lopulla ja tämän vuosisadan alussa. Myös suomen kieli kehittyi. Näin ollen Szinnyein sanakirja oli jo 1920-luvulla vanhentunut. 30-luvulla syntyikin suunnitelmia uuden suomalais-unkarilaisen sanakirjan laatimiseksi, mutta nämä suunnitelmat eivät toteutuneet. Aikojen kuluessa Szinnyein sanakirja muuttui yhä käyttökelvottomammaksi. Suomea opiskelevien unkarilaisten ja unkaria opiskelevien suomalaisten oli pakko käyttää muita sanakirjoja, kuten suomalais-saksalaista tai unkarilais-saksalaista.

Toisen maailmansodan jälkeen, 1950-luvulla, ryhtyi Debrecenin yliopiston unkarin kielen professori István Papp laatimaan suomalais-unkarilaista sanakirjaa. Melkein kymmenen vuotta kestäneen ahkeran ja kovan työn jälkeen hänen "Suomalais-unkarilainen sanakirjansa" ilmestyi vuonna 1962. Teos on vieläkin käytössä; siitä ilmestyi 1970 toinen ja 1978 kolmas painos. Teoksessa on noin 60 000 hakusanaa ja 200 000 tietoa. Tämä sanakirja tyydyttää vaativaakin käyttäjää. On syytä huomauttaa, että teoksen ilmestyminen oli erittäin suuri tapaus Suomen ja Unkarin välisten suhteiden historiassa. Sanakirjan aineiston pohjana oli suomen yleiskieli ja nykykirjallisuus.

Toinen puoli sanakirja-asiaa on unkarilais-suomalainen sanakirja, joka on tärkeämpi suomalaisille. Ensimmäinen tällainen teos ilmestyi Suomessa vasta vuonna 1934. Sen oli laatinut Gyula Weöres, tuolloinen Helsingin yliopiston unkarin kielen lehtori. Teoksen nimi oli "Unkarilais-suomalainen taskusanakirja". Nimensä mukaisesti teos oli hyvin suppea, mutta hyvin toimitettu ja aikanaan hyvä sanakirja. Sitä käytettiin vielä sodan jälkeenkin; 60-luvulla se oli jo loppuunmyyty. Suomen ja Unkarin välisten suhteiden kehitys nopeutui 1960-luvulla, ja samalla myös matkailu maiden välillä vilkastui. Unkarilais-suomalaisen sanakirjan tarve alkoi tuntua polttavana.

Tässä tilanteessa Suomalaisen Kirjallisuuden Seura pyysi István Nyirkosia laajentamaan yliopistolliseen kurssikirjaansa "Unkarin lukemistoon" liittyvän sanaston suppeaksi sanakirjaksi. Näin oli mahdollista ainakin väliaikaisesti poistaa sanakirjan puutteen aiheuttamat haitat, ja samalla pystyttiin sanakirjan koon sallimassa määrin tyydyttämään ne vaatimukset, joita käytännön elämä oli luonut. István Nyirkosin teos ilmestyi painosta vuonna 1969. Tämän sanakirjan aineisto on suppeampana István Nyirkosin vuonna 1977 ilmestyneessä teoksessa "Suomi-unkari-suomi taskusanakirja". Tällä hetkellä kumpaakin sanakirjaa käytetään sekä Suomessa että Unkarissa.

Professori István Papp aloitti 1960-luvun puolessavälissä suuren unkarilais-suomalaisen sanakirjan aineiston keruun. Hän kokosi noin 190 000 tietoa ja ryhtyi vuonna 1970 toimittamaan aineistoa sanakirjaksi. Valittavasti hän kuoli vuonna 1972 kesken toimitustyön. Hänen perheensä ja kustantajansa pyysivät minua jatkamaan sanakirjatyötä. Aloitin sen vuonna 1980, ja teos ilmestyy todennäköisesti vuoden 1982 lopussa tai vuoden 1983 alussa.

Sanakirjan toimittaminen oli hyvin hidasta työtä. Varsinkin aineiston täydentäminen oli aikaavievää. Esimerkiksi sellainen uusi unkarinkielinen sana, jolla suomen kielessä ei ehkä ole vielä vastinetta, on hankala. Saanen mainita esimerkkejä. Suihkukone on nykyään erittäin tavallinen. Ja monet suihkukoneet lentävät ääntä nopeammin. Kun äänivalli ylitetään, se murtuu ja syntyy mahtava pamaus. Ilmiön nimi on unkarissa *hangrobbanás*, sananmukaisesti "ääniräjähdyks". Mutta tätä sanaa ei suomen kielessä ole. Mikä se sitten on suomeksi? Olen kysynyt asiaa monelta suomalaiselta, mutta he eivät ole osanneet vastata. Lopulta sitten soitimme ilmailuvuimien esikuntaan kysyäksemme asiaa. Ja siellä tiedettiin. Nimitys on *paineaallonpamaus*. - Unkarissa *jávitó-nevelő* munka on yleisesti tunnettu käsite. Se merkitsee tuomioistuimen tai työnantajan määräämää kurinpitorangaistusta. Osa asianomaisen palkasta pidätetään, mutta työsuhde jatkuu, vaikka rangaistu menettääkin työn suomat edut. Tällaista rangaistusmuotoa ei Suomessa ole, joten vastaava sanakin on tietysti tuntematon. *Kurinpalaus* olisi liian yleinen. Näin ollen täytyy vain selittää, mitä unkarilainen nimitys tarkoittaa.

Ruokalajien nimet tuottavat tunnetusta kääntäjälle vaikeuksia. Moni unkarilainen ruoka on tuntematon Suomessa ja päinvastoin, eikä niillä siis ole nimiäkään. Joskus on vaikeuksia silloinkin, kun ruoka kyllä tunnetaan, mutta toisessa kielessä sillä ei ole nimeä. Esimerkiksi sana *püspökfalat* tunnetaan Unkarissa yleisesti. Sananmukaisesti se merkitsee "piispanpalaa". Suomalaiselle se ei tietenkään sano mitään. Mikä tällainen "piispanpala" sitten on? Se on ruoaksi valmistetun linnun selän takaosa, pyrstön tyvi. Tuo linturuoan osa on varmasti hyvin tuttu Suomessa, mutta nimeä sillä ei ole, varmasti senkään vuoksi, että kanansyönti ei ole ollut niin yleistä Suomessa kuin Unkarissa. Siksi sanakirjassa sanan merkitys täytyy vain selittää. Mistä Unkarin kansa on sitten ottanut tämän nimityksen? Se on alun perin ollut selvästi humoristissävyyinen, vaikkei sillä olekaan enää tällaista vivahdusta.

On sellaisiakin tapauksia, joissa ruuan nimityksen perusajatus on molemmissa kielissä sama, mutta se ilmaistaan hiukan eri sanalla. Esimerkiksi *keisarileipä* tunnetaan sekä Suomessa että Unkarissa, mutta unkarin kielessä sen nimitys on *püspökkenyér*, "piispanleipä". Samoin on muillakin aloilla, esimerkiksi urheilutermeissä. Yli satakiloiset muodostavat painonnostossa, painissa jne. oman sarjansa, jonka nimenä unkarissa on *ólomsúly*,

siis "lyijynraskas sarja". Suomen kielessä tämän sarjan nimi on *yli-/supersarja*. Nimitykset perustuvat erilaiseen katsomustapaan. Samoin on seuraavassakin sanassa: *Peränpitäjä* tunnetaan Suomessa yleisesti urheiluterminä. Se tarkoittaa sitä urheilijaa, joka jää kilpailussa hänelle, viimeiseksi. Unkarin kielessä vastineena on *sereghajtó* "armeijaa ajava, armeijaa seuraava (väki), jälkijoukot", unkarin sana on siis tullut sotilaselämästä.

Vapaauinti on tietysti tuttu Unkarissakin, jossa sen nimi on *gyorsúszás* "nopea uinti". Mitä uimari tekee vapaauintissa jaloillaan? Mikä on tuon liikkeen nimi? Selvisi, ettei sille ole suomen kielessä nimitystä. Sana *kroolata* merkitsee samalla myös käsien liikettä. Unkarin kielessä käytetään verbiä *ollózik*, joka tulee sanasta *olló* 'sakset'. *Ollózik* tarkoittaa siis 'liikuttaa jalkojaan saksien tapaan vapaauintissa'. Ja tästä verbistä syntyi sana *ollózás*, joka merkitsee 'jalkojen liikettä vapaauintissa', siis *saksiliike* olisi ehkä sopiva sana suomen kielessäkin.

Usein samoista osista koostuva sana esiintyy molemmissa kielissä. Äkikseltään niitä pitää ilman muuta toistensa vastineina. Kuitenkin niiden välillä on joskus eroa. Esimerkiksi sanat *sorkatona* ja *rívímies* esiintyvät sotilastermeinä. Ensimmäiseltä näyttäisi siltä, että *sorkatonan* vastineena suomessa olisi *rívímies*. Mutta unkarin sana tarkoittaakin oikeastaan sellaista sotilasta joka on juuri suorittamassa asevelvollisuuttaan, siis tavallista varusmiestä. Sanan *rívímies* vastine unkarissa on *közkatona*, "yleissotilas".

Kun suomen kielessä kerran on sellaisia sanoja kuin esim. *varhaislapsuus* tai *varhaisnuoruus*, luulisi siinä olevan myös *myöhäisvanhuus*. Mutta eipä olekaan. Käsite ilmaistaan suomessakin attribuuttirakenteella samoin kuin unkarissa. Rakenne *késő öregkorában* voidaan kääntää suomeksi ilmaisulla *hänen myöhäisinä vanhuusvuosinaan*.

Myös sanontatavat, sananlaskut ja kuvailmaisut ovat vaikeita tapauksia. On tietysti sellaisia, joiden sananmukaiset vastineet esiintyvät molemmissa kielissä. Hyvin tunnettu on esim. sanonta *omena ei putoa kauas puusta*, unkariksi *az alma nem esik messze a fájától*. Kaikkialla on hyvä, mutta kotona paras on unkariksi *mindenütt jó, de legjobb otthon*. Kun on kylmä, sanotaan Suomessa jonkin *väriävän* kuin *haavanlehti*. Unkarissa samalla tavalla: *reszket mint a nyárfalevél*. Kun paistaa ja sataa vettä yhtäaikaisesti, sanoo unkarilainen *veri az ördög a feleségét*. Eräissä suomen

murteissakin sanotaan: *piru piiskaa akkaansa*. Jos aika mataa hitaasti, voidaan unkariksi sanoa hieman runollisesti *ólomlábakon jár az idő*, jonka sananmukainen vastine suomessa on *aika kulkee lyijyjaloin*. - Kun joku on väsymyksestä aivan kuitti tai rätsti, sanotaan unkariksi hyvin kau- niisti *lábaím ólomsúlyúak* ja suomeksikin samalla tavalla *jalkani ovat lyijynraskaat*. - Kun poliisi ei tiedä rikoksen tekijää, sanotaan suo- meksi kuvaannollisesti *poliisi hapuilee pimeässä*. Aivan samalla tavoin on unkarissakin *a rendőrség sötétben tapogatózdik*. Jos kaksi ihmistä ovat jossakin suhteessa hyvin erilaisia, sanotaan unkariksi *nincsenek egy súlycsoportban*. Suomeksikin voidaan sanoa aivan sananmukaisesti *he eivät kamppaile/paini/ole samassa sarjassa*. Kun joku joutuu kahden tulen väliin, kun on vaikeaa tehdä oikea valinta, unkarilainen sanoo *két malom- kő között őrlődik*, suomalainen samoin *litistytty myllynkivien välissä* jne.

On sellaisiakin sanontoja, jotka eroavat toisistaan hiukan vain. Kun joku on halkeamaisillaan kateudesta, sanotaan suomessa, että *hän on vih- reä kateudesta*, mutta unkarilaisten mukaan hän on *sárga az irigységtől*, siis keltainen kateudesta. Suomalainen sanoo *kateus puhuu hänen kielel- lään*, unkarilainen taas *az irigység beszél belőle*, "kateus puhuu hänestä". Jos joku pelästyy jotakin, sanovat suomalaiset *hänen hiustensa nousevan pystyyn*, unkarilaiset taas *égnek áll a haja*, "hänen hiuksensa nousevat kohti taivasta". Kun jokin asia kestää vain hyvin lyhyen ajan, sanotaan sitä suomeksi *päiväperhoseksi*. Unkarissa taas sanotaan *tiszavirág életű*. *Tiszavirág*-san- an alkuosa on joen nimi, loppuosa taas merkitsee 'kukka'. Sananmukaisesti *Tiszan kukka*. Kyseessä on kuitenkin hyönteinen, oikea merkitys on siis 'jättiläissurviainen'. Tämä eläin on Suomessa tuntema- ton. Suomen kielessä sanotaan jonkun *ratkovan avattuja solmuja*, kun hän haluaa sellaista, mikä on jo valmiina tai mikä on jo päätetty tms. Unka- rissa ilmaistaan asia hieman toisella tavalla: *nyitott kapukat dönget*, siis sananmukaisesti "koputtaa/lyödä avatuille oville/porteille".

Kun ollaan heikkona johonkin, sanotaan suomeksi *olla ihastuksissaan*, unkariksi *olvadozik a gyöngyörüségtől* "sulaa ihastuksesta". - Jos joku värisee kylmästä tai pelosta, sanotaan Unkarissa *minden porcikája reme- gett*. Sana *porcika* merkitsee 'pientä osaa ruumiista' (*porc* 'rusto' + de- minutiivijohdin), siis "hänen ruumiinsa jokainen osanen värisi". Suomeksi ei voi sanoa tällä tavalla, vaan suomalaiset sanovat *hän värisi/vapisi kiireestä kantapäähän* tai *hän tärisi päästä jalkoihin* tai *hän värisi kaut- taaltaan*.

Jos joku on laiska, ei tee mitään, odottaa vain, että onni potkaisisi häntä, sanotaan suomen kielessä *ei hiiri nukkuvan kissan suuhun juokse*. Unkarissa sama asia esitetään seuraavasti: *várja, hogy a sült galamb a szájába repüljön*, "hän odottaa paistetun kyyhkysen lentävän suuhunsa". - Jos jostakin salassa pidetystä asiasta jo huhuillaan, sanotaan suomessa *pikkulinnut lauloivat/visersivät*, mutta unkarissa hieman toisella tavalla *verebek is csiripelik*, "varpusetkin visertävät".

Mutta on sellaisiakin sanontoja, joilla olisi toisessa kielessä useitakin vastineita. On vain vaikeaa löytää niistä paras. Unkarin kielessä on esimerkiksi varsin yleinen sananparsa *akkor lássam, amikor a hátam közepét*, sananmukaisesti "haluaisin nähdä hänet silloin, kun näen oman selkäni keskipisteen". Tarkoituksena on sanoa, etten halua nähdä häntä enää koskaan. Suomeksi saman ajatuksen voi sanoa monella tavalla, esimerkiksi *jospa näkisin hänet vasta, kun korvilla katsellaan tai nenällä nähdään*. Etsimme kuitenkin sellaista, joka olisi lähimpänä unkarilaista sanontaa ja jossa esiintyisi sana *selkä*. Ja tällainen löytyikin: *näki-sinpä hänet vasta, kun selkääni silmät kasvaa*. Ajatus on aivan sama kuin unkarinkielisessä sanonnassa.

Tietysti on myös sellaisia sanontoja, joiden vastine toisessa kielessä on täysin poikkeava. Kun jokin asia sujuu mainiosti, sanovat suomalaiset *sen käyvän kuin siimaa*. Tämä ilmaisu on tullut onkimiesten kielestä. Unkarilaiset sanovat vastaavassa tilanteessa *megy mint a karikacsapás*, "käy kuin piiskan sivallus". Tämä sanonta on ilmeisesti syntynyt unkarilaisten paimenien piirissä. - Jos matkustan johonkin tyhjänpäiten, sanotaan unkarissa *ezzel az úttal tartoztam az ördögnek*, "tämän matkan olin pirulle velkaa". Suomen kielessä tällaista sanontaa ei ole, mutta voidaan sanoa, että *olen tehnyt hukkareissun*.

Kun tyttö ja poika kulkevat kädet toistensa ympärillä silmin nähden rakastuneina, sanotaan unkarin kielessä *összeölelkezve sétálnak* "he kävelevät sylikkään". Suomessa ei näin voi kävellä, sen sijaan voidaan sanoa, että *he kulkevat toisiinsa kietoutuneina* tai *he kulkevat kaulakkain*, mutta olen kuullut tällaisenkin: *he kävelevät halakaulassa*. - Kun nainen odottaa lasta, voi unkarissa sanoa kauniisti *anyai örömkök elé néz*, "katsoo äidin iloja kohti". Suomen kielessä ei vastaavaa ilmaisua ole, vaan täytyy sanoa, että *hän odottaa lasta*, tai on ehkä kauniimpaa, jos sanotaan *hän odottaa pienokaista* tai aivan toisella tavalla: *hänestä tulee äiti*.

Jos jotakuta on kohdannut suuri onni, sanotaan unkariksi *megfogta az isten lábát*, "hän tarttui jumalaa jalasta kiinni". Suomeksi asia ilmaistaan aivan toisella tavalla sanomalla *häntä potkaisi onni*.

Kun lapsi lähtee retkelle, sanoo äiti hänelle: "Ole varovainen, poikasi." Isä taas sanoo äidille: "*Älä pelkää, mikäs pahan tappaisi.*"

Näin ei voi sanoa unkarin kielessä, vaan sen sijaan voi käyttää samaa tarkoittavaa ilmaisua *rossz pénz nem vész el* "huono raha ei katoa".

- Kun näkee, että jostakusta ei tule mitään, sanotaan unkariksi *nem lesz belőle prédikáció* *halott*, "ei hänestä tule sellaista vainajaa, jonka hautajaisissa saarnakin pidetään". Tämän asemesta suomen kielessä sanotaan *hänelle ei kunnian kukko laula*.

Jokapäiväisessä kielenkäytössä on rumiakin sanoja. Myös niitä on otettu sanakirjaan. Kun suomalainen suuttuu, hän sanoo helposti *voi perkele!* Tätä pidetään liian rumana ja *voi perhanaa* lievempänä. Mutta mitä *perhana* oikein merkitsee? Tietenkään se ei merkitse mitään, tai oikeastaan samaa kuin perkele. Sitä on vain hieman muutettu, jolloin muodoksi on saatu *perhana*, jota pidetään lievempänä kirosanana. Tämän ilmaisun paras unkarilainen vastine olisi siis se, joka on syntynyt samalla tavalla. Unkarilaiset käyttävät suuttuessaan mieluummin sanaa *isten*, 'jumala'. Esimerkiksi *az istenit!* Mutta samalla tavoin kuin suomessa muotoa on usein muuteltu ja sanottu *az iskoláját* (*iskola* 'koulu') tai *az istállóját* (*istálló* 'talli'). Näin sanottuna kiros on lievä.

Edellä olen esittänyt muutamia esimerkkejä sanakirjatyön vaikeuksista. Niiden ratkaiseminen on aiheuttanut paljon vaivaa ja vienyt paljon aikaa, onhan kyseessä ensimmäinen näin laaja sanakirja,

SAAMEN KIELEN ASEMA POHJOISMAISSA

Mikko Korhonen, Helsinki

Saamelaiset eli lappalaiset asuvat neljän valtakunnan, Norjan, Ruotsin, Suomen ja Neuvostoliiton alueella Fennoskandian tunturijonoa sekä Pohjanmeren ja Pohjoisen Jäämeren rannikkoa myötäilevällä vyöhykkeellä, joka 150 - 300 km leveänä ulottuu Keski-Skandinaviasta Jemtlandin ja Sör-Tröndelagin lääneistä Kuolan niemimaan itärannikolle. Heidän lukumäärästään esiintyy monenlaisia arvioita 30 000:n ja 70 000:n väliltä riippuen siitä, mikä katsotaan saamelaisuuden kriteeriksi. Saamelaisten lukumäärä lienee kuitenkin hiljaisessa nousussa, ja nyt heitä on enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Heidän laajan asuma-alueensa karut arktiset olosuhteet ovat asettaneet tiukat ekologiset rajat väestönkasvulle ja asukastiheydelle, ja vasta teknistyneen yhteiskunnan tuoma suurempi riippumattomuus luonnosta on tehnyt mahdolliseksi väestön nopean lisääntymisen myös Lapissa. Lisäys ei kuitenkaan koske ensisijaisesti saamelaisia, vaan uudisasukkaita.

Saamelaiset ovat vähemmistökansallisuus ei ainoastaan isäntävaltioissaan, vaan koko asuma-alueellaan. Niinpä Suomen saamelaisalueella, jonka muodostavat Sodankylän, Inarin, Utsjoen ja Enontekiön kunnat, saamelaisten osuus koko väestöstä on n. 20 %. Ruotsissa, Norjassa ja Kuolan niemimaalla vastaavat luvut ovat vielä paljon pienemmät. Vain joillakin harvaanasutuilla ja syrjäisillä paikkakunnilla saamelaiset ovat enemmistönä, esim. Suomessa Utsjoen kunnassa.

Saamelaiset ovat Fennoskandian vanhimpia tunnettuja asukkaita. Heidän nykyiselle asuinalueelleen on skandinaavien, suomalaisten, karjalaisten ja venäläisten uudisasukkaiden virta jatkunut jokseenkin keskeytymättä ainakin keskiajalta alkaen. Enemmistöväestöjen paineessakin saamelaiset ovat ihmeteltävän hyvin säilyttäneet kielensä sekä myös perinnäistä kulttuuriaan ja elinkeinojaan. Karkean arvion mukaan nykyään saamelaisiksi laskettavista vajaat 20 000 puhuu äidinkielenään saamea.

Useimmat saamelaiset ovat kaksikielisiä. Saamen lisäksi he hallitsevat yleensä isäntämaansa pääkieltä. Monet osaavat kolmea kieltä. Tavalisia yhdistelmiä ovat saame - suomi - norja sekä saame - suomi - ruotsi ja joillakin vanhoilla koltilla saame - suomi - venäjä. Aivan harvinais-

ta ei ole myöskään kahden saamelaiskielen taito, esim. yhdistelmät inarinsaame - pohjoissaame - suomi sekä luulajansaame - pohjoissaame - ruotsi.

Saamen kieli jakautuu lukuisiin murteistoihin, jotka eroavat toisistaan niin paljon, ettei niiden välillä ole aina keskinäistä ymmärrettävyyttä. Erot ovat suunnilleen yhtä suuret kuin esim. itämerensuomalaisten kielten keskinäiset erot. Tämä seikka on vaikeuttanut saamen kielen kirjallisen viljelyn ja yhteiskunnallisen statuksen kehitystä. Kaikille murteille yhteisen kirjakielen luominen on osoittautunut mahdottomaksi. Puhujamäärältään ja maantieteelliseltä levikiltään suurin murteisto, pohjois- eli norjansaame, on myös kirjallisesti kehittynein ja merkittävin. Sitä käytetään Pohjois-Norjassa, Pohjois-Ruotsissa ja Suomessa. Omat kirjakielensä on lisäksi Keski-Skandinaviassa puhuttavalla eteläsaamalla, luulajansaamalla, Inarin vesistöalueella puhuttavalla inarinsaamalla sekä Inarin pitäjän itäosissa puhuttavalla koltansaamalla.

Saamenkielisiä kirjoja on painettu 1600-luvulta alkaen, ja kielen puhujamäärän vähäisyyteen nähden saamenkielinen kirjallisuus on kasvanut kunnioitettavan suureksi. Se että saameakirjallisesti on alettu viljellä jo noinkin varhain, perustuu osittain innokkaaseen kristilliseen käännytys- ja lähetystoimintaan, osittain Ruotsin ja Norjan haluun vakiinnuttaa valta-asemansa kiistanalaisilla pohjoisilla rajamailla. Muuten isäntävaltioiden asenne saamen kieleen on historian kuluessa vaihdellut suuresti alentuvasta suvaitsevuudesta jyrkkään torjuntaan. Uskonnollisessa elämässä saamen kielen viljelyä taas on jopa tehokkaasti edistetty. Lähes kaikki saamen kielen aseman parantamiseen tähtäävät toimenpiteet aina 1800-luvun lopulle saakka lähtivät kirkonmiesten piiristä. Sen sijaan maallinen esivalta on useimpina aikoina suhtautunut perin nurjasti saamen kieleen. Tällä kielellä ei vielääkään ole yhdessäkään maassa minkäänlaista oikeudellista tai virallista asemaa. Viime aikoihin asti saamen kielen ja saamenkielinen kouluopetus on parhaimmillaankin ollut parin vapaaehtoisin viikkotunnin sallimaa askartelua. Pahimmissa tapauksissa lapsilta on rangaistuksen uhalla kielletty saamen puhuminen koulussa niin tunneilla kuin vapaa-aikanakin. Näkyvää parannusta on saatu aikaan vasta 1970-luvulta alkaen.

Saamen kielen aseman kohentumiseen viimeisten kymmenen vuoden aikana on vaikuttanut kaksi tekijää: ensinnäkin yleisten asenteiden muuttuminen kai-

kissa pohjoismaissa suvaitsevammiksi vähemmistöjä kohtaan ja toiseksi etenkin saamelaisten oman aktiivisuuden huomattava lisääntyminen. Saamelaisilla on kyllä ollut omia järjestöjä jo vuodesta 1904 alkaen, jolloin Ruotsissa perustettiin lähinnä Västerbottenin läänin porosaamelaitten etuja ajamaan Vilhelminan - Åselen yhdistys. Mutta järjestöjen toiminta jäi pitkäksi aikaa hajanaiseksi ja niiden vaikutus lähinnä paikalliseksi. Ratkaisevaa käännettä merkitsi Jokkmokkissa v. 1953 pidetty pohjoismainen saamelaiskonferenssi, josta alkoi yhä jatkuva saamelaiskonferenssien sarja. Vasta näissä konferensseissa on käynnistynyt tehokas yhteistyö neljän valtakunnan saamelaisvähemmistöjen yhteisten etujen ajamiseksi. Esillä ovat olleet taloudelliset, oikeudelliset, kieli- ja kulttuurikysymykset. Pysyvämmäksi yhteiselimeksi perustettiin toisessa saamelaiskonferenssissa, joka pidettiin Karasjoella v. 1956, Pohjoismaiden saamelaisneuvosto. Se saa taloudellista tukea valtioilta ja sillä on nykyään pysyvä sihteeristönsä. Ensisijaisesti tutkimus- ja tiedotustehtäviin perustettiin v. 1973 Pohjoismainen saamelaisinstituutti, joka toimii Koutokeinossa ja tekee selvityksiä saamelaisten elinympäristöstä, yhteiskunnallisista ja taloudellisista oloista, oikeudellisesta asemasta sekä kieli- ja kulttuuriasioista. Näillä virallisilla elimillä on ollut huomattava aktivoiva vaikutus saamelaisten kansalais-toimintaan.

Saamelaisjärjestöt ovat saaneet pyynnöissään tukea ja solidaarisuudenosoituksia myös kansainvälisiltä organisaatioilta. Saamelaiset ovat havainneet, etteivät heidän ongelmansa ole ainutkertaisia, vaan että maailmassa on toki muitakin samantapaisten vaikeuksien kanssa kamppailevia väestöryhmiä. 1960-luvulta alkaen he ovat olleet mukana Euroopan vähemmistöunionin työssä, ja 70-luvulla on organisoitunut maailmanlaajuinen alkuperäiskansojen yhteistoiminta, johon saamelaiset ovat aktiivisesti osallistuneet. Tästä yhteistoiminnasta on versomassa näkyvä ja vaikuttava liike, jota alkuperäiskansojen isäntävaltiot eivät voi jättää huomiotta. Kuvaavaa on, että keväällä 1981 Australiassa pidetyssä kokouksessaan Maailman alkuperäiskansojen neuvosto vaati itselleen edustusta Yhdistyneisiin Kansakuntiin, toistaiseksi kuitenkin tuloksetta.

Saamelaisten oma aktiivisuus ja näkyvä kansalaistoiminta on herättänyt myös pohjoismaiden pääväestön. Asiallinen tiedotus on muuttanut realistisemmiksi ne perin hämärät ja usein ennakkoluulojen sävyttämät tai roman-

tisoivat käsitykset, joita saamelaisista aikaisemmin yleisesti esiintyi. Tiedon myötä myös asenteet ovat muuttuneet ymmärtävämmiksi. Tämän ansiosta varsinkin kulttuurin ja koulutuksen alalla on lyhyessä ajassa edetty jättiharppauksin. Sen sijaan taloudellisissa ja oikeudellisissa asioissa näkyy vallitsevan rautainen laki: milloin saamelaisten ja enemmistön tai saamelaisten ja valtion edut joutuvat vastakkain, vahvempi voittaa ja saamelaiset häviävät. Tästä on saatu jatkuvasti selviä näyttöjä. Perusteelliset oikeushistorialliset selvitykset ovat osoittaneet, että Suomen ja Ruotsin saamelaisilla on itse asiassa kiistaton omistusoikeus entisten lapinkyläjen maihin ja vesiin (Hyvärinen 1979, Samenes og sameområdets rettslige stilling historisk belyst 1977). Kuitenkin nämä alueet katsotaan yleensä nykyään valtion omaisuudeksi, eivätkä tämän asiointilan oikaisuyritykset ole johtaneet mihinkään tuloksiin. Tuoreessa muistissa ovat myös Altan viimevuotiset tapahtumat. Tukiessaan saamelaisten kulttuuria ja koulutusta valtaväestö lääkitsee huonoa omaatuntoaan suhteellisen halvalla ja mukavasti: sen ei tarvitse tinkiä niistä taloudellisista ja oikeudellisista eduista, jotka se on Lapissa itselleen ottanut. Joka tapauksessa saamelaisten kannalta kieli-, kulttuuri- ja koulutusolojen kohentaminen on ollut mitä tervetulleinta, sillä juuri näiden asioiden varassa saamelaisuus olennaisesti lepää.

Suomessa esitti saamelaiskomitea v. 1973 valmistuneessa mietinnössään hyvin pitkälle meneviä toimenpiteitä Suomen saamelaisten aseman parantamiseksi ja pahimpien epäkohtien korjaamiseksi. Suurin osa ehdotuksista on jäänyt toteutumatta. Komitea esitti mm. saamen kielen saattamista viralliseksi kieleksi suomen rinnalle saamelaisalueella (Inarin, Utsjoen ja Enontekiön kunnissa sekä Sodankylän kunnan pohjoisosassa). Tämäkään ehdotus ei ole toteutunut. Sen sijaan esitys saamelaisten itsehallinnon järjestämiseksi johti saamelaisvaltuuskunnan perustamiseen. Saamelaisvaltuuskunta on eräänlainen parlamentti, jonka jäsenet valitaan vaaleilla, joissa vain saamelaisilla on äänioikeus. Se antaa lausuntoja ja tekee aloitteita saamelaisista koskevista asioista. Sen sijaan päätösvaltaa sillä ei ole.

Koulutuksen kehittäminen on edistynyt ripeimmin. Laajan selvityksen saamelaisten koulutuksen järjestämisestä esitti Saamelaisten koulutuksen kehittämistoimikunta v. 1971 valmistuneessa mietinnössään. Osittain sen ehdotuksia konkretisoimaan opetusministeriö asetti Saamen kielen opetus-

suunnitelmatoimikunnan, joka kaksiosaisessa mietinnössään 1973 - 74 esitti yksityiskohtaiset opetussuunnitelmat sekä saamen kielen että saamenkielistä peruskouluopetusta varten. Mietintöä on sittemmin vielä täydennetty lukion opetussuunnitelmalla. Näiden suunnitelmien tarkoituksena on ollut turvata saamelaisille mahdollisuus saada äidinkielessään ja äidinkielellään opetusta esikoulusta ylioppilastutkintoon saakka. Ehdotukset ovat toteutuneet vain osaksi. Esteenä ovat vanhentuneet ja jäykät koululait, jotka nykyisellään kohtelevat varsin nurjasti saamelaisnuoria. Erilaistet poikkeus- ja kokeilusäädösten turvin saamenkielistä opetusta on voitu kuitenkin tuntuvasti lisätä. Utsjoen saamelaislukiossa on jo mahdollista ottaa saamen kieli ylioppilastutkinnon aineeksi.

Nimenomaan saamen kielen alkeisopetuksen kehittämistä on pidetty tärkeänä. Äidinkielen häiriötön ja monipuolinen kehitys on välttämätön lapsen myöhemmälle kehitykselle. Omaksuessaan kielen lapsi omaksuu maailmankuvan sekä välineet tämän kuvan täydentämistä ja persoonallisuutensa kehittämistä varten. Vieraskieliseen kouluun joutuminen voi käydä hyvin kohtalokkaaksi. Äidinkielen luonnollinen kehittyminen katkeaa, vieraan kielen omaksuminen on työlästä ja hidasta eikä välttämättä onnistu täydellisesti, jolloin lapsi jää "puolikieliseksi" (termi on Nils Erik Hansegårdin, ks. Hansegård 1968). Tästä saattaa olla pysyvää haittaa myöhemmälle kehitykselle. Sen ovat lukuisat saamelaislapset saaneet katkerasti kokea. Kuinka merkittävästä asiasta on kysymys, se on lähes dramaattisella tavalla käynyt ilmi eräissä kokeiluissa, joita Suomen Lapissa on suoritettu saamen kielen opetuksen kehittämiseksi. Kansainvälisenkin huomion arvoinen on esim. koltansaamen opetuskokeilu, joka on parhaillaankin käynnissä Severtijärven peruskoulussa. Selostan sitä seuraavassa hieman lähemmin. Tiedot perustuvat niihin raportteihin, joita kokeilun johtoryhmän jäsenenä olen saanut kokeilua suorittavilta opettajilta.

Taustaksi todettakoon, että koltansaame oli 1970-luvun alkupuolelle saakka kirjoittamaton kieli. Harvat painetut lähteet, 1800-luvulla julkaistu kyrillisillä kirjaimilla painettu evankeliuminkäännös, vaikealuokuisella foneettisella transkriptiolla painetut satukokoelma ja sanakirja, jotka on tarkoitettu lähinnä tutkimuksen lähteiksi, ovat olleet tavallisen koltansaamelaisen tavoittamattomissa. Käytännöllistä kirjakieltä ei ole ollut, eikä näin ollen myöskään oppimateriaalia, ei edes aikuisten

alkeisoppikirjaksi sopivaa, saati sitten koulukäyttöön luontuvaa. Useimmat lapset osasivat kouluun tullessaan suomea hyvin heikosti, jotkut eivät lainkaan. Kuitenkin kaikki opetus oli ensimmäisestä koulupäivästä alkaen suomenkielistä. Niistä opettajista, jotka maltoivat viipyä paikakunnalla useamman vuoden, jotkut opettelivat korvakuulolta jonkin verran koltansaamea, lähinnä irrallisia fraaseja. Oppimateriaalin puuttuessa systemaattinen opiskelu oli luonnollisesti mahdotonta ilman kielitieteellistä erikoiskoulutusta. Useimmissa tapauksissa koulutulokkaalla ja opettajalla ei siis ollut yhteistä kieltä. Vaikka lapset muutaman vuoden kuluessa oppivat sen verran suomea, että saattoivat jossakin määrin seurata opetusta, oli tulos useimmissa tapauksissa masentava. Äidinkielen taito ruostui, suomea ei opittu kunnolla, monet jäivät pahasti jälkeen tavoitteista kaikissa aineissa. Lapset vieraantuivat suomalais-tyylisessä asuntolaelämässä kolttakulttuurista ja äidinkielestään, mutta heille ei annettu myöskään välineitä suomalaisen yhteiskunnan vaatimaan jatko-opiskeluun.

Koltansaamen kirjakielen perusta luotiin kielitieteilijäin ja kolttien yhteisin ponnistuksin 1970-luvun ensi vuosina. Kouluhallituksen tuella ryhdyttiin tuottamaan oppimateriaalia, ensin aapinen ja opettajien ja yleensä aikuisten käyttöön tarkoitettu oppikirja, joka sisälsi lyhyen kieliopin, tekstejä ja sanaston, sitten erilaisia lukemistoja. Systemaattinen opetuskokeilu käynnistettiin. Koulutulokkaat jaettiin kahteen ryhmään sen mukaan, kumpi kieli, koltansaame vai suomi oli heillä vahvempi. Suomenkielisten opetus eteni normaalin opetussuunnitelman mukaisesti, mutta saamenkieliset saivat lukemisen ja kirjoituksen alkeisopetuksen äidinkielellään. Helsinkiläissyntyiselle luokanopettajalle, joka luonnollisestikaan ei hallinnut koltansaamea täydellisesti, palkattiin avuksi syntyperäinen koltansaamelainen kansakoulun käynyt tuntiopettaja. Suomen kielen lukemista ja kirjoitusta lapsille alettiin opettaa vasta sitten, kun he olivat saaneet äidinkielellään riittävän valmiuden eli II luokan syyslukukauden lopussa. Koltansaame säilytettiin kuitenkin opetusaineena aina VI luokkaan saakka.

Kävi ilmi, että ne koltankieliset lapset, jotka saivat alkeisopetusta äidinkielellään, oppivat keskimäärin huomattavasti nopeammin lukemaan ja kirjoittamaan kuin ne kolttalapset, jotka aloittivat suomenkielisissä ryhmissä. Kiintoisaa on, että opittuaan kerran luku- ja kirjoitustaidon

äidinkielellään koltttalapset siirsivät nämä taidot vaivattomasti suomen kieleen. Heidän menestyksensä suomen kielessä oli huomattavasti parempi kuin aikaisempien ikäluokkien, jotka eivät olleet saaneet koltansaamen alkeisopetusta. Testitulokset osoittivat, että V - VI luokalla nämä koltttalapset olivat suomenkielisten luokkatoveriensa veroisia. Äidin-kielen ja kolttakulttuurin opettaminen näytti vahvistavan koltansaamelaiten oppilaiden itseluottamusta sekä vaikuttavan positiivisesti heidän luovuuteensa sekä persoonallisuutensa kehittymiseen. Ei siis ihme, että kielitaidon kehittymisen myötä muukin koulumenestys parani.

Koltansaamen kouluopetuksen käynnistymisellä oli positiivisia seurannaisvaikutuksia koko kolttayhteisöön. Aikuisväestössäkin heräsi kiinnostus omaa kieltä ja perinnettä kohtaan. Unohtumassa olleet joiut, laulut, tanssit ja leikit pääsivät jälleen arvoonsa ja niitä alettiin harjoitella. Kolttayhteisön sisäinen kanssakäyminen vilkastui, koltat aktivoituivat, vuosisatoja vaivannut alemmuudentunto alkoi väistyä itseluottamuksen tieltä. Kylällä syntyi oma koltankielinen monisteena ilmestynvä lehti, joissakin pirteissä kirjoiteltiin muistiin kansansatuja, toisissa kolttien historiaa ja toisissa käännettiin ortodoksista hartauskirjaa koltansaameksi.

Sevettijärven kokeilu on omiaan vahvistamaan sitä käsitystä, että tie maailmankuvan rakentamiseen ja vieraiden kielten oppimiseen käy äidinkielen kautta. Näin ollen oikeus äidinkieliseen alkeisopetukseen olisi voitava turvata kaikissa oloissa. Yksikään sellainen kieli, jonka edes muutama lapsi on omaksunut äidinkielekseen, ei voi olla niin vähäinen, ettei sille kannattaisi luoda alkeisopetuksen välineitä.

Niillä saamelaiskielillä, joilla on takanaan vankka kirjallinen traditio, ei ole ollut sellaisia ongelmia kuin koltansaamalla. Kaikissa pohjoismaissa saamen kielen opetuksen asema on vahvistunut. Norjassa on Ruijan saamelaisalueella vuodesta 1967 alkaen annettu saamenkielistä alkeisopetusta, ja ylemmillä asteilla saamen kieli voi olla oppiaineena. Karasjoella on vuodesta 1968 toiminut erityinen saamelaislukio. Eteläsaamelaisten asuma-alueella Snåsassa toimii saamelaiskoulu, jonka opetusohjelmaan kuuluu eteläsaame ja saamelaiskulttuuri. Ruotsissa on jo kauan ollut erityisiä saamelaiskouluja, joissa saamen kielen ja saamelaiskulttuurin opetus on huomattavalla sijalla. Varttuneempaa väkeä varten on Inarissa saamelaisten kristillinen kansanopisto, ja Jokkmokkissa saame-

laisessa kansanopistossa opetetaan saamea, vaikka opetuskielenä onkin ruotsi.

Pohjoismaiden korkeakoululaitoksessa saamen kielellä on perinnäisesti vahva asema. Helsingin, Upsalan ja Oslon yliopistoissa saamen kieltä on opetettu ja tutkittu viime vuosisadalta saakka, yleensä kuitenkin vain osana suomalais-ugrilaista kielentutkimusta. Niinpä esim. yhdessäkään Suomen yliopistossa tai korkeakoulussa ei ollut yhtään päätoimista saamen opettajaa ennen vuotta 1970. Kun sitten valtiovalta vihdoinkin heräsi huomaamaan saamen kielen ylimmän opetuksen tehostamisen välttämättömyyden esim. opettajien koulutuksen vuoksi, saatiin useita korkeakouluvirkoja saamen kieleen lyhyessä ajassa. Oulun yliopistoon perustettiin v. 1970 saamen kielen ja saamelaiskulttuurin lehtoraatti ja muutamaa vuotta myöhemmin apulaisprofessori, joka tänä vuonna muuttuu professoriksi. Myös Helsingin yliopisto ja Rovaniemen korkeakoulu ovat saaneet saamen kielen lehtoraatin. Samansuuntaista on ollut kehitys myös Ruotsissa ja Norjassa. Saamen kieli kuuluu nykyään Upsalan, Uumajan, Oslon ja Tromssan yliopistojen sekä Altan opettajainvalmistuslaitoksen opetusohjelmaan. Tätä sinänsä myönteistä kehitystä on varjostanut vain yksi epäkohta: useimpiin perustetuista viroista ei ole saatu vielä päteviä haltijoita. Nämä virat ovat senluonteisia, että ne edellyttävät tavanomaisen pätevyyden ohella täydellistä saamen kielen taitoa, jota aniharvoissa tapauksissa on muilla kuin syntyperäisillä saamelaisilla. Akateeminen opiskelu on ollut saamelaisväestön keskuudessa viime aikoihin saakka perin harvinaista - pääasiassa juuri saamenkielisen alkeisopetuksen puutteen tai riittämättömyyden vuoksi. Kielitieteellisen koulutuksen saaneita saamelaisia ei ole vielä tarpeeksi.

Saamen kielen tutkimusta harjoitetaan myös yliopistojen ja korkeakoulujen ulkopuolella. Koutokeinossa toimivassa Pohjoismaiden saamelaisinstituutissa on käynnissä useita kielitieteellisiä hankkeita, mm. saamen kielen syntaksin ja fraseologian tutkimus, Koutokeinon kielitutkimus, saamen kielen arkiston kokoaminen ja kielitestien laatiminen. Lisäksi instituutissa toimii pohjoismaisen saamen kielen lautakunnan sihteeristö. Lautakunnan pääteemoja ovat ortografia, pohjoismainen yhteistyö, sanakirjat, kielioppi ja saamen kielen asema. Kielilautakunta on edustettuna Pohjoismaisessa kielisihteeristössä ja sillä on tarkkailijan asema Norjan kielineuvostossa. Kielilautakunnan merkittävimpiin saavutuksiin kuuluu

pohjoissaamen oikeinkirjoitusjärjestelmän yhtenäistäminen. Aikaisemmin oli nimittäin käytössä kolme erilaista kirjoitustapaa: 1800-luvulta periytyvä Friisin järjestelmä, jota varsinkin vanhempi polvi käytti mielellään, Ruotsissa ja Norjassa v. 1948 virallisesti käyttöön otettu Bergslandin ja Ruongin järjestelmä sekä Suomessa käytetty Ravilan ja Erkki Itkosen kehittämä järjestelmä. Yhtenäisen kirjakielen luomisen esteenä oli pohjoissaamen puhujien jakautuminen kolmen valtakunnan kesken. Pääkielistä, suomesta, ruotsista ja norjasta, omaksutut kirjoitustottumukset määräsivät, millä tavoin saamea missäkin kirjoitettiin. Kirjoitustavan yhtenäistämisestä sinänsä on keskusteltu kauan. Usein tunnuseikat ja tradition voima ovat estäneet järkevien päätösten syntymisen. Niinpä sellaiset vähäpätöiset asiat, kuin onko sanan alussa kirjoitettava *p*, *t* ja *k* vai *b*, *d* ja *g*, ovat saattaneet nousta ylipääsemättömiksi arvovaltakysymyksiksi. 1970-luvulla pyrkimys yhteispohjoismaiseen ortografiaan vahvistui ja syntyi edellytykset tyydyttävälle ratkaisulle. Asiaa kehiteltiin kielilautakunnassa monien vuosien ajan. Erilaisia ortografisia systeemejä kokeiltiin, ja ne kiersivät lausunnoilla. Lopulta päädyttiin ratkaisuun, joka on eräänlainen kompromissi aikaisemmasta suomalaisesta ja ruotsalais-norjalaisesta järjestelmästä. Kesäkuussa 1978 Arjeplogissa kokoontunut kymmenes saamelaiskonferenssi hyväksyi uuden järjestelmän käyttöön.

Suomessa puhuttavien saamelaiskielten, pohjois-, inarin- ja koitansaaamen, erityiskysymyksiä varten toimii Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen yhteydessä saamen kielen lautakunta, joka tehtäviltään ja kokoonpanoltaan periaatteessa vastaa suomen ja ruotsin kielten lautakuntia. Tutkimuskeskus on käynnistänyt myös kielenkäytön neuvonnan. Esikuvana on kielitoimiston harjoittama suomen kielen neuvonta ja ruotsin kielen toimiston harjoittama ruotsin kielen neuvonta. Saamen kielen neuvojina toimii saamelaisalueella tutkimuskeskuksen sivutoimisesti palkkaamia asiantuntijoita. Vaativampaa saamen kielen kehittämistä ja tutkimusta varten tutkimuskeskuksessa on myös saamen kielen tutkijan toimi, mutta se on pätevien hakijain puutteessa jäänyt täyttämättä.

Missä määrin saamen kielellä sitten on kirja- ja sivistyskielenä käyttöä ja merkitystä? Aina viime vuosisadanvaihteeseen saakka saameksi julkaistiin etupäässä uskonnollista, vähemmässä määrin käytännöllistä oppi- ja valistuskirjallisuutta. Vuoteen 1898 mennessä oli ilmestynyt yhteensä

369 saamenkielistä painotuotetta, mikä ei ole lainkaan väheksyttävä määrä, kun otetaan huomioon, että kyseessä on sivistyskeskuksista kaukana asuvan, pienen vähemmistön kieli. Tämän vuosisadan alussa saamenkielinen taidekirjallisuus lähti liikkeelle Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa lähes yhtä aikaa. Alkufanfaarina soi ruijansaamelaisen opettajan ja suurkäräjämiehen Isak Saban (1875 - 1921) runo "Same sogá lavla" (Saamen suvun laulu), joka v. 1906 ilmestyi aikakauslehdessä "Sagá Muittalægge" (Sanomien kertoja). Tämä komea kansallishenkeä ja tulevaisuudenuskoa uhkuva runo tunnetaan saamelaisten kansallislauluna. Vain neljää vuotta myöhemmin julkaistiin Ruotsissa Johan Turin (1854 - 1936) "Muittalus samid birra" (Kertomus saamelaisista), ehkä maineikkain teos, mitä saameksi on tähän mennessä ilmestynyt. Kolmas vuosisadan alun saamelaiskirjailija oli norjansaamelainen opettaja Anders Larsen (1870 - 1949), jonka teos "Pæivve-Alggo" (Päivänkoitto) ilmestyi v. 1912. Suomessa taas Utsjoelta kotoisin oleva vastavalmistunut nuori opettaja Pedar Jalvi (1888 - 1916) julkaisi v. 1915 omalla kustannuksellaan runo- ja novellikokoelman "Muottačalmit" (Lumihiutaleita).

Nämä neljä vuosisadan alun saamelaiskirjailijaa eivät olennaisesti muuttaneet saamenkielisen kirjallisuuden suuntaa. Julkaisutoiminnan päälinjana pysyi uskonnollinen ja valistuskirjallisuus. Maailmansotien väliseltä ajalta ansaitsee maininnan pari kirjoittajaa, nimittäin ruotsinsaamelainen Nils Nilsson Skum (1872 - 1951), jonka poroja ja poronhoitoa käsittelevä kaksikielinen teos "Same sita - Lappbyn" ilmestyi tekijän itsensä kuvittamana v. 1938, ja utsjokelainen Aslak Guttorm (s. 1907), jonka runo- ja novellikokoelma "Koccam spalli" (Herännyt tuulispää) keräsi ilmestyessään v. 1940 suurta suosiota.

Saamenkielisen kirjallisuuden historia on sysäyksittäistä. Juuri nyt on Suomessa menossa erityisen vilkas kausi. Sen voi laskea alkaneen v. 1971, jolloin Utsjoen saamelainen Kirsti Paltto (s. 1947) julkaisi novellikokoelmansa "Soagŋu" (Kosinta). Paltto ammentaa aidosta saamelaisperinteestä ja kirjoittaa sujuvasti. V. 1979 hän julkaisi runokokoelman "Riđđunjárga" ja v. 1980 laajahkon novellin "Vilges geađgi" (Valkoinen kivi). Sápmelaš-lehteen hän on vuosien mittaan kirjoittanut sekä runoa että proosaa. Eräissä hänen kirjoituksissaan on hyvin painava yhteiskunnallinen sanoma: hän haluaa puhua sorretun saamelaisvähemmistön puolesta. Pekka Lukkari (s. 1918) tunnetaan koulukirjoistaan "Lavlagak" (Lauluja)

(1963) ja "Lohkamušak" (Lukemisia) (1972), joissa hän on julkaissut sekä omia tuotteitaan että käännöksiä, mutta v. 1976 häneltä ilmestyi runokoelma "Kaggessčiekčik" (Kankaanvanuttajat). Monipuolisena taiteilijana laajaa huomiota herättänyt Nils Aslak Valkeapää (s. 1943) on julkaissut kaksi herkkää kokoelmaa, "Giđa ijat čuov'gadat" (Kevään yöt valoisat) (1974, suom. 1980) ja "Lávlo vizar biello-cizas" (Laula, viserrä, sinirinta) (1976). Vielä on mainittava Eino Lukkarin (1923 - 73) postuumi kertomuskokoelma "Bás-Gálle ja eara muitalusat" (Bás-Gálle ja muita kertomuksia) (1979) sekä Rauni Magga Lukkarin (s. 1943) runokokoelma "Jienat vulget" (Jäät lähtevät) (1980). Hyvän läpileikkauksen Suomen saamelaisesta kirjallisuudesta kautta aikojen antaa kaksikielinen antologia "Skabmatolak - Tulia kaamoksessa" (1974).

Ruotsin viimeaikaisista pohjoissaamelaisista kirjailijoista merkittäv in on Paulus Utsi (1918 - 75), joka kirjoitti sekä ruotsiksi että saameksi. Hän julkaisi mm. kokoelmat "Dikter" (saameksi ja ruotsiksi) (1970) ja "Giela giela" (Kiehdo kielin) (1974). Norjassa on vuodesta 1973 alkaen ilmestynyt kirjallinen aikakausjulkaisu "Čállagat" (Kirjoituksia), jossa on esiintynyt jo kymmeniä kirjoittajia runo- ja proosatuottein. V. 1975 ilmestyi kokoelma "Jurdagat ja sánit, Sámi divtat" (Ajatuksia ja sanoja, Saamelaisia runoja).

Pohjoissaamen lisäksi käytetään vähäisessä määrin myös etelä-, luulajan, inarin- ja koltansaamea kirjakielenä. Eteläsaamen kirjakiellellä on pitkä historia, edustivathan varhaisimmat saamenkieliset kirjalliset tuotteet juuri eteläisiä murteita. Nykyään eteläsaamen kirjakieltä käytetään lähinnä vain eräissä peruskoulun alkeisoppikirjoissa. Luulajansaamelaisen kirjallisuuden aloitti Lapin uskonnollinen herättäjä Lars Levi Laestadius (1800 - 61), joka vuodesta 1839 alkaen julkaisi toistakymmentä painotuotetta luulajansaameksi, pääasiassa hänen itsensä kirjoittamia tai kääntämiä uskonnollisia ja valistuskirjasia. Merkittävin luulajansaameksi julkaistu teos on Anta Pirakin (1873 - 1951) v. 1937 ilmestynyt omaelämäkerrallinen "Jáhttee saamee viessoom" (Paimentolais-saamelaisten elämä). Vähäisessä määrin, mm. alkeisoppikirjoissa, luulajansaamen kirjakieltä viljellään jatkuvasti. Inarinsaamea on jossakin määrin käytetty kirjakielenä 1800-luvun puolimaista ja koltansaamea vuodesta 1973, kuten edellä jo on todettu.

Myös Kuolan niemimaan saamelaisten murteilla on ajoittain tehty kirjallisia yrityksiä. Jo v. 1878 ilmestyi Matteuksen evankeliumi kildinin-

saameksi. Pitkän tauon jälkeen kildininsaame koki lyhyen renessanssin kirjakielenä v. 1933 - 35, jolloin julkaistiin useita valistus- ja oppikirjoja. Kokeilu epäonnistui osittain, eikä sen koommin ole Neuvostoliitossa saamenkielistä julkaisutoimintaa harjoitettu. Suullista saamen kielen ja saamenkielistä opetusta kouluissa kuitenkin annetaan, ja viime aikoina on ryhdytty toimiin myös kirjakielen elvyttämiseksi.¹

Tärkeä osuus saamen kielen julkisessa käytössä on lehdistöllä ja radiolla. Vanhin saamenkielinen aikakauslehti "Nuorttanaste" (Idäntähti) on ilmestynyt Norjassa säännöllisesti vuodesta 1898. Lisäksi Norjassa ilmestyvät nykyisin aikakauslehdet "Ságat" (Sanomia) vuodesta 1956 ja "Sámi Aigi" (Lapin aika) vuodesta 1979. Sarjassaan "Dieđut" (Tietoja) Pohjoismaainen saamelaisinstituutti julkaisee tieteellisiä monografioita, tutkimusraportteja ja toimintakertomuksiaan. Se on maailman ainoa saamenkielinen tieteellinen julkaisusarja. Suomessa ilmestyy säännöllisesti v. 1934 perustettu aikakauslehti "Sápmelaš" (Saamelainen), joka toimii paitsi kanavana kirjoittamista harrastaville saamelaisille myös kiinteästi saamelaisasioita seuraavana ja kantaa ottavana kulttuuripoliittisena julkaisuna. Viime vuosina on monisteina toimitettu myös inarin- ja koltansaamelaisia lehtisiä. Lisäksi Ruotsin Kaaresuvannon ja Suomen Enontekiön saamelaisjärjestöjen yhteishankkeena on usean vuoden ajan ilmestynyt "Vuovjjuš" (Saamelainen) -lehti muutamia numeroita vuodessa. Ruotsin saamelaisväestön äänenkannattajana toimii etupäässä ruotsinkielisenä ilmestyvä aikakauslehti "Samefolket" (nimellä "Samefolkets Egen Tidning" jo vuodesta 1918), joka julkaisee myös saamenkielisiä kirjoituksia.

Kaikissa kolmessa maassa on saamenkielisiä yleisradiolähetyksiä muutamia tunteja viikossa. Suomen Yleisradio lähettää Lapin alueradion kautta saamenkielistä ohjelmaa kaksi tuntia viikossa. Siitä kymmenen minuuttia on kolttaa ja loput pohjoissaamea, viime vuosina on lähetetty jokunen inarinsaamelainenkin ohjelma. Sisältönä on uutisia ja ajankohtaisia asioita sekä kerran viikossa hartaushetki.

Kirkot ovat osoittaneet suurta kiinnostusta saamelaisväestöä kohtaan aina 1500-luvulta alkaen. Raamattu, vähä katekismus ja virsikirja ovat jo kauan olleet saatavissa pohjoissaameksi ja ruotsinsaameksi, minkä lisäksi on runsaasti muuta uskonnollista kirjallisuutta. Monissa Suomen,

¹ Vuonna 1982 on ilmestynyt kildininsaamelainen aapinen.

Ruotsin ja Norjan saamelaisalueen seurakunnissa on jatkuvasti saamentaitoisia pappeja ja järjestetään saamenkielisiä jumalanpalveluksia. Parhaillaan on käynnissä ortodoksisten hartaustekstien kääntäminen koltansaameksi.

Vielä pari vuosikymmentä sitten oli asiantuntijainkin keskuudessa yleisesti vallalla käsitys, että saamen kieli on lopullisesti häviämässä ja saamelaiset itse assimiloitumassa valtaväestöön. Sen jälkeinen kehitys on täydellisesti yllättänyt häviön ennustajat. Saamelaisten kaikinpuolinen aktivoituminen on nostanut saamen kielen ja monet saamelaiskulttuurin piirteet ennen näkemättömään kukoistukseen. Kun saamelaisnuoret 1950- ja 1960-luvulla unohtivat äidinkieltänsä ja omaksuivat valtaväestön kielen ja käytöstavat, niin nyt pidetään saamen kielen taitoa kunnia-asiana ja äidinkieltänsä unohtaneet opettelevat sitä uudelleen. Ilmiö ei ole irrallinen, vaan liittyy osana siihen globaaliin liikkeeseen, jonka maailman vähemmistö- ja alkuperäiskansat ovat nostattaneet elinehtojensa, omaleimaisuutensa ja olemassaolonsa puolustamiseksi kansainvälisen yhtenäiskulttuurin paineita vastaan. Tekno- ja byrokraattien unelma yhtä kieltä puhuvasta, yhtäläisesti käyttäytyvästä, läpikotaisin standardoidusta maailmankylästä ei näytä toteutuvankaan noin vain.

KIRJALLISUUTTA

- AIKIO, SAMULI 1978. Die Anfänge der lappischen Prosaliteratur mit einer kleinen Geschichte der lappischen Presse. - Mitteilungen aus der Deutschen Bibliothek. Jahrbuch für finnisch-deutsche Literaturbeziehungen. Nr. 12. S. 3 - 20. Helsinki.
- ASP, ERKKI 1966. The Finnicization of the Lapps. A Case of Acculturation. - Turun yliopiston julkaisuja B 100. Turku.
- Doaibmačilgehus 1979, Årsberetning/verksamhetsberättelse 1979, Toimintakertomus 1979. - Dieđut nr. 1. 1980. Guovdageaidnu.
- HANSEGÅRD, NILS ERIK 1968. Tvåspråkighet eller halvspråkighet? Stockholm.

- HYVÄRINEN, HEIKKI 1979. Saamelainen kiinteistö oikeudessamme. Muutamia suuntaviivoja. - Saamelaisvaltuuskunnan julkaisuja n:o 1. Komiteanmietintö 1979: 30. Helsinki.
- ITKONEN, ERKKI 1951. Suomen tunturilapin kirjakielen kehitysvaiheet. - Virittäjä. S. 169 - 183.
- 1971. Suomenlappalaisia kirjailijoita. - Kalevalaseuran Vuosikirja 51. S. 68 - 83.
- KERT, G. M. 1967. Saamskaja pišmennost'. - Pribaltijsko-finskoje jazykoznanije. S. 110 - 115. Leningrad.
- KORHONEN, MIKKO 1981. Johdatus lapin kielen historiaan. - Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 370. (Erityisesti s. 53 - 67.) Helsinki.
- NICKUL, KARL 1970. Saamelaiset kansana ja kansalaisina. - Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 297. Helsinki.
- QVIGSTAD, J. - WIKLUND, K. B. 1899. Bibliographie der lappischen Literatur. - Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 13. Helsingfors.
- Saamelaiskomitean mietintö. - Komiteanmietintö 1973: 46. Helsinki.
- Saamelaisten koulutuksen kehittämistoimikunnan mietintö. - Komiteanmietintö 1971: B 63. Helsinki.
- Saamen kielen opetus suunnitelmatoimikunnan mietintö I - II. - Komiteanmietintö 1973: 88 ja 1974: 96. Helsinki.
- Samenes og sameområdens rettslige stilling historisk belyst. 1977. Foredrag og diskusjoner på symposium avholdt 7. - 9. november 1973. (Redaktør KNUT BERGSLAND.) - Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie A. Forelesninger 28. Oslo.
- Samerna i Sverige. Stöd åt språk och kultur. - Statens offentliga utredningar 1975: 99 ja 1975: 100. Stockholm.
- Skabmatolak - Tulia kaamoksessa 1974. Saamelaiskirjallisuuden antologia. (Toimittaneet SAMULI AIKIO, ERKKI ITKONEN ja PEKKA SAMMALLAHTI.) Helsinki.
- The Lapps to-day in Finland, Norway and Sweden I. 1960. (Edited and compiled by ROWLAND G. P. HILL.) Paris.
- The Lapps today in Finland, Norway and Sweden II. 1969. (Edited on behalf of the Nordic Lapp Council by ROWLAND G. P. HILL and KARL NICKUL.) Oslo.

SUOMEN KULTTUURIN ASEMA UNKARISSA

Endre Gombár, Budapest

Pienen Euroopan kansan kulttuurin vastaanotto, tuntemus ja asema toisen, hieman suuremman, mutta kuitenkin pieniin lukeutuvan Euroopan kansakunnan keskuudessa. Esitelmäni aihe voitaisiin viileän asiallisesti luonnehtia myös näillä sanoilla. Mutta jos unkarilaisen on puhuttava Suomen kulttuurin asemasta, kuiviin tosiasioiden liittyy tahtomattakin voimakas tunnelataus. Sillä kaikki Unkarin sivistyneistöön kuuluvat, tiedemiehet, taiteilijat ym. kulttuurin parissa työskentelevät ja kaikki muutkin unkarilaiset, jotka jollakin tavalla ovat tutustuneet Suomeen, ovat aina tunteet suurta myötätuntoa Suomea kohtaan. Kielisukulaisuus ei yksinään olisi riittänyt tämän vilpittömän kiinnostuksen ja myötätunnon herättäjäksi. Tarvittiin vielä se, että maiden itsenäisiksi kansakunniksi kehittymisen aikoihin kummallakin taholla jotkut huomasivat kansojen historiallisessa tilanteessa ja kulttuurissa olevan samankaltaisia piirteitä. Kansallistunnon herättäminen oli välttämätöntä pienten kansojen kehittämiseksi. Tästä työstä lankesi huomattava osuus niille tiedemiehille, kirjailijoille ja taiteilijoille, jotka löysivät, keräsivät ja tekivät tunnetuiksi kansoistamme ja niiden menneisyydestä kertovat dokumentit ja kulttuurimaat. Ei siis ole sattuma, että tuhansia vuosia sitten historian myrskyjen toisistaan erottamat kansat löysivät toisensa kulttuurinsa synnyttäjää, omaa kieltään tutkiessaan. János Sajnovicsin unkarin ja lapin sukulaisuutta selvittely, 1700-luvulla julkaistu tutkimus oli alkuna meidän aikaamme saakka jatkuneille tapahtumille, joiden ansiosta Unkarin ja Suomen kulttuuri - tiede ja taide - on vähitellen tullut toisenkin kansan kulttuuriomaisuudeksi.

Suomen kulttuurin vastaanottoon Unkarissa on ratkaisevasti vaikuttanut se, että sen parhaat unkarilaiset puolestapuhujat huomasivat heti alussa, 1800-luvun alkupuolella, ettei pohjoisen sukukansan henkisten saavutusten tunnetuksi tekemistä saa rajoittaa vain kielitieteilijöiden piiriin ja kielitieteen tutkimustulosten julkaisemiseen. Antal Reguly, jonka Suomenmatka vuonna 1839 teki suhteistamme konkreettiset, loi jälkipolville seuraamisen arvoisen esikuvan. Hänen Suomesta lähettämänsä kirjeet antoivat yleiskuvan tuhansien järvien maasta, sen kansasta ja kulttuurista, ja

asiantuntijat tietävät myös juuri hänen kääntäneen ensimmäisenä otteita Kalevalasta unkarin kielelle.

Suomen kirjallisuus on aina ollut tärkein Suomen kulttuurin edustaja Unkarissa - siitäkin huolimatta, että suomenkielinen kaunokirjallisuus syntyi myöhään. Ehkä juuri tästä syystä Kalevala on saanut maassamme erityisen keskeisen aseman, jonka se on säilyttänyt yhä edelleenkin. Merkinä siitä on sekin, että vuonna 1859 Unkarin Tiedeakatemia valitsi kunniajäsenekseen Elias Lönnrotin, joka oli myös Pál Hunfalvyn, viime vuosisadan suuren unkarilaisen fennougristin, henkilökohtainen ystävä. Kalevala on käännetty unkariksi useammin kuin millekään muulle kielelle. Tähän mennessä siitä on ilmestynyt neljä täydellistä unkarinnosta: Ferdinánd Barnan 1873, Béla Vikárin 1909, Kálmán Nagyin 1972 ja István Ráczin 1976. Näiden täydellisten käännösten lisäksi on hiljattain valmistunut myös kaksi osittaista, Géza Képesin ja Domokos Vargan, joten on aivan mahdollista, että käännöskirjallisuutemme rikastuu vielä jommankumman tai kummankin uudella Kalevalan unkarinnoksella. Tässä on syytä mainita, että Kalevalan aate- ja muotomaaailma ovat todistettavasti vaikuttaneet myös Unkarin taiderunouteen. Maaïlmansotien välisenä aikana kirjoittaneeseen Attila Józsefiin teki suuren vaikutuksen ennen kaikkea Kalevalan dramaattinen sisältö, László Nagyin taas, modernin unkarilaisen runouden klassikkoon, teoksen kansanomaisuus ja mytologiset ainekset.

Aleksis Kiven tuotantoa edusti Unkarissa viime vuosisadalla vain hänen näytelmänsä "Leea" (vuodelta 1876), mikä ei ole ihme, kohtelihaan kohtalo häntä kauan huonosti kotimaassaankin. Vuosisadan lopulla Albert Popini, maaseudulla asunut innokas proosan kääntäjä, unkarin ja latinan lehtori, tutustutti unkarilaisen lukijakunnan Juhani Ahon kertomuksiin. Kirjallinen vuorovaikutus ja Suomen kirjallisuuden tuntemus lisääntyivät nopeasti vuosisadan vaihteen ja ensimmäisen maailmansodan välisenä aikana. Tuolloin ei enää ollut tarvetta kääntää muiden Euroopan kielten kautta. Oli jo ilmestynyt budapestiläisen professorin József Szinnyein laatima ensimmäinen suomalais-unkarilainen sanakirja, ja matkustelu yleistyi rinnan henkilökohtaisten ja ammatillisten suhteiden lisääntymisen kanssa. Béla Vikárin, klassikon aseman saaneen Kalevalan-kääntäjän ohella esittäytyivät sellaiset uudet kääntäjät kuin Somkuti, Aladár Bán ja Irén Sebestyén. Suurimman menestyksen saavutti Johannes Linnankosken romaani "Laulu tulipunaisesta kukasta". Osasyynä oli ehkä sekin, että teos herätti nostalgiaa

romanttis-patriarkaalista talonpoikaiselämää kohtaan. Romaani ilmestyi vuonna 1914 ja oli sen vuoden kirjallinen sensaatio. Ensimmäinen maailmansota hidastutti muutamalla vuodella Suomen kirjallisuuden leviämistä Unkariin. Sodan aikana ja sitä seuranneina vuosina Suomen kulttuurista ja siten myös sen kirjallisuudesta otettiin enimmäkseen vain sen romanttisia aineksia. On kuvaavaa, että tuona aikana ilmestyi Nobelin palkinnon saaneen Sillanpään sinänsä loistava ja arvoltaan kestävä klassinen romaani "Nuorena nukkunut", mutta että hänen kansalaissotaa kuvaavaan teokseensa "Hurskas kurjuus" ei kiinnitetty mitään huomiota. Kaksi- ja kolmekymmentäluvulla ilmestyneet suomalaiset yhteiskuntakriittiset proosateokset jäivät tuntemattomiksi unkarilaisen lukijakunnan keskuudessa. Vuonna 1926 ilmestyi ensimmäinen - tosin varsin suppea - unkarilaisen kirjoittama Suomen kirjallisuuden historia. Tekijä oli Aladár Bán, joka oikealla tavalla osasi korostaa suomalaisen kirjallisuuden perusluonnetta, sen kansanomaisia ja demokraattisia piirteitä.

Aladár Bánin ja Béla Vikárin jälkeen Suomen kirjallisuus sai jo 30-luvulla niin mainion runoilijatulkinnon kuin Géza Képes, joka on antanut tilaa sekä vanhemman että modernin suomalaisen runouden esittelylle paitsi useissa Suomen runouden antologioissaan myös monissa muissa julkaisemissaan kokoelmissa. Niinpä jo maailmansotien välisenä aikana saatettiin Unkarissa tutustua sellaisiin nimiin kuin Aaro Hellaakoski, Uuno Kailas, Otto Manninen, V. A. Koskenniemi ja P. Mustapää, vain muutamia mainitakseni. Suomalainen näytelmäkirjallisuus tuli ennen vuotta 1945 tutuksi ennen kaikkea Aleksis Kiven ja Minna Canthin tuotannon kautta, mutta on myönnettävä, etteivät suomalaiset näytelmät saavuttaneet kiistatonta menestystä Unkarin näyttämöillä.

Vuonna 1959 solmittu Unkarin ja Suomen kulttuurisopimus antoi 60-luvulla mahdollisuudet nykysuomalaisen kirjallisuuden yhä monipuolisempaan ja runsaampaan kääntämiseen, niin proosan kuin runoudenkin. Se paransi kansakäymisen edellytyksiä kaikilla kulttuurin aloilla. Luotiin vankka perusta kääntämisen tehostamiselle. 1970-luku oli tässä mielessä vieläkin tuloksekkaampi. Mika Waltarin, Väinö Linnan ja Veijo Meren teosten lisäksi saatiin tutustua myös nuorempaan sukupolveen, esimerkiksi Peltosen ja Katzin proosaan. Ilmestyi myös uusia suomalaisen runouden antologioita ja valikoimia. Myös vanhoja puutteita on pyritty korjaamaan: on julkaistu niteen verran Pentti Haanpään tuotantoa.

Erikseen on syytä mainita, että Péter Domokos julkaisi vuonna 1972 tärkeän yleisteoksen nimellä "A finn irodalom fogadtatása Magyarországon" (Suomen kirjallisuuden vastaanotto Unkarissa). Se antaa hyvän kuvan suhteistamme kehityksestä. Se sisältää myös perustavanlaatuisen bibliografian.

Kiinnostuksen kasvusta kertovat myös matkakirjat. Jo vuosia sitten ilmestyi Zsigmond Bernáthin kirjoittama "Egy nyár Finnországbán" (Kesä Suomessa) ja aivan viime päivinä Domokos Vargan "Finn testvéreink" (Suomalaiset veljemme ja sisaremmme). Molemmissa on annettu runsaasti tilaa Suomen kulttuurin ja kulttuurielämän esittelylle. Ei saa unohtaa myöskään Enikő Szűjín ja Éva Papin Suomea ja Helsinkiä esitteleviä kirjoja, joissa on paljon tietoa paitsi turisteille, myös tieteen ja taiteen harrastajille.

Vuonna 1981 Suomen kirjallisuuden elämässä Unkarissa alkoi uusi jakso sekä määrän että laadun puolesta. Silloin näet ryhdyttiin julkaisemaan sarjaa "Finn irodalom könyvtára" (Suomen kirjallisuuden kirjasto). Sen tarkoituksena on toisaalta korjata pahimmat puutteet - tästä syystä julkaitujen joukossa on Pekkasen "Lapsuuteni" - toisaalta taas antaa edustava läpileikkaus suomalaisesta novellitaiteesta, näytelmistä ja pienoisormaaneista antologioiden muodossa. Lisäksi unkarilaisille pyritään esittelemään nuoren ja aivan nuorimmankin polven proosakirjailijoita ja runoilijoita. Lähiaikojen suunnitelmiin kuuluvat sellaiset nimet kuin Hannu Salama ja Alpo Ruuth. Kauan odotettu Väinö Linnan "Tuntematon sotilas" on nyt vihdoinkin ilmestynyt unkariksi, kääntäjänä Budapestin yliopiston professori Gábor Bereczki.

Unkarin yliopistojen fennougristiikan laitokset ovat perinteisesti osallistuneet suomalaisen kirjallisuuden kääntämiseen. Budapestin laitoksessa annetaan myös järjestelmällistä kääntäjäkoulutusta. Haluaisin lopuksi mainita erään tilastotiedon suomalaisen kirjallisuuden kääntämisestä vieraille kielille: unkarilaiset ovat yhdessä ranskalaisten kanssa viidennellä sijalla. Heidän edellään ovat vain ruotsalaiset, virolaiset, saksalaiset ja venäläiset. Tulos ei ole lainkaan keho, vaikka emme olekaan vielä täysin tyytyväisiä. Lähivuosina tulee varmasti tapahtumaan merkittävää kehitystä. Mutta jo nyt voimme olla tyytyväisiä siihen, että tähän mennessä unkarinnetut teokset antavat Suomen kirjallisuudesta varsin moni- ja tasapuolisen kuvan, ovathan kirjailijoiden joukossa Kivi ja Aho, Waltari ja Linna, Haanpää ja Pekkanen, Sinervo ja Hellaakoski, Meri ja Peltonen,

Katz ja Yliruusi, Mukka, Salama, Saarikoski ja Tabermann. Luetteloa voisi tietysti vielä jatkaa, jos olisi tarpeen todistaa, ettemme ole olleet valinnoissamme yksipuolisia tai ettemme ole rajoittuneet valitsemaan pelkästään omien mieltymyksiemme mukaan.

Teatteritaide ja usein myös elokuva kuuluvat erottamattomina osina kirjallisuuteen, kietoutuvathan niiden juuret toisiinsa. Suomen teatteritai elokuvataiteen vastaanotto Unkarissa ei ole ollut yhtä varauksetonta ja näkyvää kuin kirjojen. Ollakseni rehellinen, syy on löydettävissä osittain suomalaisesta teatterista ja filmistä itsestään. Unkarissa on tähän mennessä painettu yhteensä vain kuusi suomalaista näytelmää eikä teattereissa esitettyjäkään ole monta. Ensimmäinen esitettiin vuonna 1937, jolloin Kansallisteatterimme studionäyttämö otti ohjelmistoonsa Larin Kyöstin näytelmän "Adastran". 1940-luvulla olivat vuorossa Artturi Järviluoman "Pohjalaisia" ja Hella Wuolijoen "Niskavuoren naiset". Toisen maailmansodan jälkeen on näyttämöllä nähty kolme suomalaista näytelmää. 1960-luvulla Thália-teatteri otti ohjelmistoonsa Martti Larnin "Neljän nenikaman", jonka näyttämösovitusta oli Gábor Godan käsialaa. Siinä vain oli se vika, ettei sitä ollut alun perin kirjoitettu näytelmäksi ja ettei se kuvannut Suomen elämää. Mutta Thália-teatteriin liittyy myös toinen huomattava produktio, Kalevalan näyttämösovitusta 1970-luvulla. Tapahtuman merkityksen tajuaa, kun tietää, ettei edes nerokas Eino Leino onnistunut vuosisadan alussa Kalevalan sovitustyössä. Näytelmän saama yksimielinen arvostelu- ja yleisömenestys todisti, että saavutus oli poikkeuksellisen täydellinen. Esityksen suosio sai aikaan todellisen Kalevalan renessanssin sekä Unkarissa että Suomessa. 1970-luvulla ylti suureen menestykseen Miskolcin Kansallisteatterissa ja Unkarin televisiossa Tauno Yliruusin Suomessa melko tuntematon "Tapaus vapaus" (Unkarissa se esitettiin nimellä "Börtönkarrier", "Vankilaura"). Suomalaisen teatteritaiteen ja näytelmäkirjallisuuden leviämistä ulkomaille jarruttaa eräs paha este: suuren yleisön on vaikea ymmärtää sitä. Myös Unkarissa. Suomen teatteritaide liittyy niin kiinteästi maan historiaan ja erikoislaatuisiin oloihin, ettei yleisö ymmärrä sitä ilman erityisiä taustatietoja. Siksi tulevaisuudessakin suopeaa vastaanottoa voivat odottaa vain sellaiset näytelmät, joissa yleisihimillinen problematiikka on hallitsevana.

Ainakin näennäisesti tunnemme paremmin uusinta suomalaista elokuvataidetta. Vuosina 1973 ja 1980 Budapestissä järjestettyjen Suomen elokuva-

viikkojen ansiosta olemme nähneet useampia suomalaisia elokuvia kuin näytelmiä. Kirjallisuuden merkkiteoksen käyttö pohjamateriaalina on tuottanut sellaiset loistavat elokuvat kuin Edvin Laineen "Akseli ja Elina" ja "Täällä Pohjantähden alla" sekä Risto Jarvan "Jäniksen vuosi". Niiden, eräiden Jörn Donnerin filmien, muutaman filmikomedian ja viimeksi yhteistyö-elokuva "Tullivapaan avioliiton" menestys ja taso ovat panneet miettimään, eikö sittenkin olisi parempi muuttaa elokuvaviikkojen puolittain protokollamaista luonnetta. Kumpikin osapuoli ruvennee ennen pitkää kaipaamaan vapaampia muotoja.

On syytä mainita vielä neljä Suomen kulttuurin osa-aluetta: musiikki, kuvataide, taideteollisuus ja rakennustaide.

Jo 1900-luvun alusta lähtien unkarilaisella yleisöllä on ollut mahdollisuus tutustua omin korvin Suomen musiikkiin ja esittävään säveltaiteeseen. Suomen kehittyneellä kuorokulttuurilla on tässä ollut erittäin tärkeä osa. Kuorovierailut ovat jatkuvasti lisääntyneet ja lisääntyvät edelleen. Niinpä niistä on tullut tärkeä osa maittemme välistä kulttuuri- ja ystävyystoimintaa. Todella tasokkaan suomalaisen musiikin esittäytymisen alkuna on pidettävä Suomen Laulun vierailua Unkariin vuonna 1906. Johtajana oli kuuluisa Heikki Klemetti. Suomen Laulu oli myös ensimmäinen Unkarissa vieraillut suomalaiskuoro. Konserttikiertueen järjestelyihin osallistui jo tuolloin Unkarissa oleskellut ja myöhemmin kuuluisaksi tullut suomalainen kuvanveistäjä Yrjö Liipola. Merkittävä oli myös tunnetun säveltäjän Toivo Kuulanpuolison Alma Kuulan vuonna 1924 pitämä lauluilta, jossa hän esitti suomalaisten säveltäjien teoksia. Maailmansotien välisenä aikana Unkarissa esiintyi useita nimekkäitä suomalaisia kapellimestareita, mm. Robert Kajanus, joka tulkitsi meilläkin varsin nopeasti suosituksi tulleen Sibeliuksen teoksia erittäin voimakkaasti. Tuona aikana järjestettyjen ns. kulttuurikongressien ohjelmaan liittyi myös paljon erilaisia konsertteja. Vuonna 1943 oli Unkarissa toistaiseksi ainoa suomalaisen oopperan, Leevi Madetojan "Pohjalaisten" esitys. Ilahduttavasti laajennut stipendiaattivaihto on tuonut Unkariin viime vuosina runsaasti suomalaisia muusikkoja opiskelemaan ja vaihtamaan kokemuksia. Musiikkikorkeakoulussa opiskeli jo 1950-luvulla Anneli Aarika, joka työskenteli sitten useita vuosia arvostettuna laulajana Budapestin oopperassa. Sibelius-Akatemian ja Budapestin Ferenc Lisztin Musiikkikorkeakoulun välinen sopimus on vilkastuttanut vaihtoa entisestään 70-luvulta lähtien. Paitsi varsinais-

ten alan edustajien kanssakäymisen vilkastumista se on edistänyt Suomen musiikin tuntemusta täällä Unkarissa. Aulis Sallinen, Joonas Kokkonen ja Jorma Panula ovat ne nykysuomalaiset säveltäjät, joiden teoksia esittää eniten konserteissa ja radiossa. Unkarin Radio taas ansaitsee maininnan siksi, että se myönsi vuonna 1979 Pro Musica -palkinnon suomalaiselle Kim Borgille. Suomen musiikkia esittelevää hakuteosta tai monografiaa ei ole vielä ilmestynyt, mutta vuonna 1961 julkaistiin pieni nide Jean Sibeliukselta, suurimmasta suomalaisesta säveltaiteilijasta. Tekijänä oli Pál A. Balogh. Tutkielmassaan hän kertoo lyhyesti säveltäjän elämästä ja esittelee, arvostelee ja analysoi hänen tärkeimmät sävelteoksensa.

Samana vuonna, 1906, Unkarissa kiintyi huomio ensimmäistä kertaa myös Suomen kuvataiteeseen, Budapestin kansainvälisessä taidenäyttelyssä. Kuvanveistäjä Yrjö Liipola asui tuolloin unkarilaisen vaimonsa kanssa maassamme, ja vain pienin keskeytyksin hän viipyikin täällä aina vuoteen 1934.

Pari taidealan ihmistä, kirjailija ja kerääjä, aloittivat vuosisadan alussa vilkkaan kirjeenvaihdon Akseli Gallén-Kallelan kanssa ja kutsuivat hänet vuonna 1907 Unkariin. 1908 Budapestin Kaunotaiteen museossa avattiin Akseli Gallén-Kallelan näyttely, jossa oli mukana 473 työtä. Taiteilijan Unkarissa-oleskelun tuloksista voidaan mainita muun muassa sellaiset teokset kuin Gellért-vuoren panoraama Tonavan rantakahvilasta katsottuna tai hänen puolisonsa muotokuva, joka on maalattu Margit-saarella. Kaunotaiteen museo omistaa vielä nykyäänkin 17 taiteilijan teosta. Vuonna 1911 julkaistiin unkarin kielellä Öhqvistin mielenkiintoinen ja perusteellinen tutkimus "Suomen taiteen historia", jonka avulla maassamme saatiin tutustua myös muiden nimekkäiden suomalaisten kuvataiteilijoiden tuotantoon. Seuraava merkittävä Suomen kuvataiteen näyttely saatiin vasta monen vuosikymmenen kuluttua. Ehkä juuri tästä syystä vuonna 1961 Ernst-museossa järjestetty Suomen grafiikan näyttely pyrkiin sitten antamaan mahdollisimman kattavan läpileikkauksen tästä kuvataiteen alasta. Sen ansiosta saimme mm. tutustua sellaisiin kansainvälistä kuuluisuutta nauttiviin taiteilijoihin kuin Pentti Kaskipuro ja Aune Mikkonen. Vuodesta 1961 lähtien on kuvataide- ja taideteollisuusnäyttelyitä järjestetty yhä useammin. Suomalainen muotoilu, Finnish design, saavutti 70-luvulla Unkarissa samoin kuin kaikkialla muualakin maailmassa suurta menestystä ennen kaikkea materiaalinmukaisen muo-

toilunsa sekä pelkistettyjen, puhtaiden ja käytännöllisten muotojensa ansiosta. Näkyvä merkki suuresta kiinnostuksesta Suomen taideteollisuutta kohtaan on myös Judit Kósin vuonna 1971 julkaisema teos "A finn iparművészet" (Suomen taideteollisuus). Budapestissä vuonna 1973 pidetyllä Suomen kulttuuriviikolla saimme maistipalan Suomen arkkitehtuurista, kansantaiteesta ja taideteollisuudesta, ryijyistä ja koruista. Unkarilaiset saattoivat tuolloin ihastella muun muassa Tapio Wirkkalan, Börje Rajalin, Olli Tammisen ja Mirjam Salmisen töitä.

Suomen rakennustaide on suuren maantieteellisen etäisyyden sekä erilaisten olosuhteiden ja edellytysten vuoksi vaikuttanut vain välillisesti alan kehitykseen Unkarissa. Silti Suomen rakennustaiteen kehitystä on jatkuvasti voitu seurata maassamme lähes seitsemänkymmenen vuoden ajan. Monissa Károly Kósin suunnittelemissa rakennuksissa on tunnetusti selviä vaikutteita suomalaisesta kansallisromantiikasta. Myöhemmin unkarilaiset arkkitehdit tutustuivat Eliel Saarisen ja Alvar Aallon töihin, mutta heillä ei ole ollut konkreettista vaikutusta Unkarin rakennustaiteeseen. Viime aikoina Unkarin ja Suomen Arkkitehtiiliittojen välinen yhteistyö on saanut uusia ulottuvuuksia. Nykyisin unkarilaiset arkkitehdit pyrkivät yhä enemmän hyödyntämään suomalaisten virkaveljiensä kokemusta ennen kaikkea toiminnallisten, esteettisten ja käytännöllisten rakennusten suunnittelussa.

Tämän pitkän luettelon jälkeen voimme esittää kysymyksen: "Mitä Suomen kulttuuri on meille tähän mennessä opettanut ja antanut?" Vastata voi lyhyesti ja yksiselitteisesti: ihmisen ja luonnon kunnioittamista. Nykyisin tämä onkin erittäin merkittävää, ei vain abstraktina filosofiana vaan hyvinkin jokapäiväisessä elämässä. Edellä esittämästäni varmaan jo näetekin, ettei Suomen kulttuuri ole Unkarissa vain mielellään nähty vieras, vaan että siitä on monella alalla tullut olennainen osa tietoisuuttamme. Toista maata ja kansaa voi lähestyä hyvin monella tavalla, mutta se voidaan oppia tuntemaan todella vain tutustumalla sen kulttuuriin. Kuljemme siis oikeata tietä.

Suomentanut Marketta Huitu

ISOISÄT JA POJANPOJAT UNKARISSA: VÄLÄHDYKSIÄ SUOMALAIS-UNKARILAISTEN
KULTTUURISUHTEIDEN HISTORIASTA

(otteita puheesta, joka pidettiin 19.5. Suomen opetusministeriön tarjoamalla illallisilla Rákóczi-nimisessä jokialuksessa Tonavalla)

Jaakko Numminen, Helsinki

Nuori suomalainen lääkäri, Helsingin yliopiston lapsenpäästöopin apulainen - eli sivistyneellä nykysuomella sanottuna obstetriikan apulaisprofessori - Erik Alexander Ingman poikkesi vuonna 1847 suurella Euroopan-matkallaan Unkarissa. Matkakirjeissään juuri ilmestymisensä alkaneelle Suomettarelle hän kiinnitti huomiota Suomen ja Unkarin kansojen sukulaisuuteen ja halusi osoittaa, että nuori suomalainen kulttuuri voisi saada herätteitä jo silloin kansallisesti valveutuneesta Unkarista. Viittamalla lahjakkaisiin unkarilaisiin hän tahtoi torjua ne epäilykset, joita halveksittujen suomalaisten sivistyskykyä kohtaan oli esitetty.

Suuri olisi ollut Erik Alexanderin mielihyvä, jos hän olisi kuullut, että hänen serkkunsa pojanpoika Martti Ingman olisi runsas vuosisata myöhemmin 1970-luvun alkuvuosina näiden halveksittujen suomalaisten edustajana, itsenäisen Suomen suurlähettiläänä ihailtujen unkarilaisten parissa.

Suomalaisuuden liikkeen luoja Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen ei tietävästi koskaan vieraillut unkarilaisten luona, mutta tiiviissä kirjeenvaihdossaan unkarilaisten tiedemiesten kanssa hän lähes ohjelmanomaisesti hahmotteli Suomen ja Unkarin kansojen yhteenkuuluvaisuutta. Hänkin näki, miten tärkeätä tämä kanssakäyminen oli juuri suomalaisten omanarvontunnon kannalta. Se oli tarpeen, jotta nähtäisiin, että "Turanilaisellakin ihmisluokalla on kykyä ja voimaa luomaan itsenäistä sivistystä ja itsenäisiä valtio-o-oloja. Senpä vuoksi on meidän iloista tietää, että veljellinen käsi, jonka me Pohjois-navan lumisilta rajoilta ojennamme Karpathien-takaisille viinikunnaille, otetaan veljellisesti vastaan."

Niin pitkälle etäiseen tulevaisuuteen kuin kansallinen herättäjä epäilemättä näkikin, tuskin hänkään saattoi edes unissaan kuvitella, että hänen pojanpojanpoikansa Kaarlo Yrjö-Koskinen olisi Suomen tasavallan suurlähettiläänä itsenäisessä Unkarissa, kun itsenäisen Suomen valtionpäämies Urho Kekkonen tekisi vierailun tuonne Karpaattien takaisille viinikunnaille 1970-luvun loppuvuosina.

Nämä kaksi pientä sukuhistoriaa osoittavat, miten vanhoja ja perinteellisiä suomalais-unkarilaiset kulttuuriyhteydet ovat. Jo lähes puolentoista vuosisadan ajan ovat kulttuurikosketukset toistuneet säännöllisesti, tosin Euroopan historian tapahtumia mukaillen.

*

Jo kansallisen tutkimuksemme perustaja Henrik Gabriel Porthan oli kosketuksissa unkarilaisten kielimiesten kanssa, mutta säännöllinen tiedemiesmatkailu alkoi vasta 1830-luvulla. Silloin täällä vieraili nuori unkarilainen lakimies Antal Reguly, joka sittemmin otti elämäntehtäväkseen unkarin kielen sukulaisuussuhteiden selvittämisen. Vuonna 1853 maineikas unkarilainen kielentutkija Pál Hunfalvy teki Elias Lönnrotille ehdotuksensa heimokielten harrastamisesta molemmissa maissa. Hunfalvy itse vieraili kesällä 1869 Suomessa runsaan naisseurueen - vaimon ja tämän kahden sisaren - kanssa. Vieraat saapuivat Pietarin ja Viipurin suunnalta, jolloin heidät otettiin juhlallisesti vastaan Kauppatorin rannassa ja illallisia syötiin Seurahuoneella, Kaivohuoneella ja Kaisaniemessä. Monet suomalaiset merkkimiehet naisineen olivat vartavasten saapuneet kaupunkiin unkarilaista vierasta juhlimaan. Myöhemmin Hunfalvy teki laajan kiertomatkan maassa Yrjö-Koskisen seurassa. Hän teki paljon muistiinpanoja, joiden perusteella hän julkaisi matkakirjan pari vuotta myöhemmin.

Koskinen vei Hunfalvyn tapaamaan myös nuorta Oskar Blomstedtia, joka oli ensimmäinen Helsingin yliopiston suomen ja unkarin kielen dosentti. Blomstedtin kuvaukset matkaltaan Unkarista vuodelta 1866 ovat ehkä innoittuneinta Unkarin-kuvausta, mitä meillä on käytettävissä viime vuosisadalta. Nuoren tiedemiehen mieli "hehkui Unkariin, Magyarilaiskansan maisemille, tuohon luvattuun maahan...", mutta hän kuoli jo vuonna 1871 vain 37-vuotiaana, eikä Yrjö-Koskinen päässyt toteuttamaan suunnitelmaansa, että August Ahlqvist-Oksanen olisi siirtynyt laajempiin kansainvälisiin tieteilisiin yhteyksiin Pietarin tiedeakatemian jäseneksi ja että unkarin kielen specialisti Oskar Blomstedt olisi tullut hänen jälkeensä Helsingin yliopiston suomen kielen professoriksi.

Blomstedtin aseman Unkarin-harrastusten johtohenkilönä ja Unkarin olojen kuvaajana peri Antti Jalava, aikaisemmalta nimeltään Almberg. Jo ensimmäisellä Unkarin-matkallaan vuonna 1875 Antti Jalava oli saavuttanut niin suuren Unkarin-tuntemuksen, että sellaista ei tiettävästi kenelläkään

ollut maassamme ennen häntä. Kotimaahan lähettämistään matkakirjeistä hän julkaisi kirjan "Unkarin maa ja kansa", joka oli täällä ensimmäinen laatuaan. Myöhemmin ilmestyi Jalavalta uusia Unkarin kuvauksia. Uuden Suomettaren palstoilla Jalava julkaisi yli neljän vuosikymmenen ajan sarjaa "Tietoja Unkarista". Varmaan tuo sarja - yhdessä Emil Nestor Setälän vanhan Valvojan sivuilla Suomesta ja suomalaisista ulkomailla julkaisemien tähdenväliä kanssa - tulee muodostamaan erään tärkeän lähdemateriaalin, kun nyt käydään kirjoittamaan suomalais-unkarilaisten kulttuurisuhteiden historiaa.

*

Vanhat fennougristit kertovat, että professori Jooseppi Julius Mikkolalla, joka itse oli slaavilaisten kielten etevä tuntija, mutta lämmin unkarilaisten ystävä - niin kuin puolisonsakin Maila Talvio - että Mikkolalla oli tapana sanoa, että suomen kieli on suunnilleen yhtä läheistä sukua unkarin kielelle kuin ruotsin kieli persialle. Tällä hän tarkoitti sitä, että kielten sukulaisuus on niin etäistä, että vain tieteellinen tutkimus voi sen osoittaa. Mutta ero on siinä, että kun tavallinen ruotsalainen tuskin on kuullut puhuttavankaan ruotsin kielen ja persian sukulaisuudesta, niin Suomessa pienet koululaisetkin tietävät unkarin suomen-sukuiseksi kieleksi. Vastaavasti Unkarissa Suomi on kaiken kansan yleisessä tietoisuudessa läheinen sukulaismaa. Viimeksi on Suomi-Unkari Seuran perustaja tohtori Ele Alenius kertonut tästä vaikuttavan esimerkin. Kun kadunlakaisija pienessä unkarilaisessa Hajdúszoboszlón rajakaupungissa oli sodanjälkeisenä vuonna 1947 tunnistanut harhailevan ylioppilaan suomalaiseksi, oli tästä seurannut niin sydämellinen halaus, että se oli riittänyt viemään Aleniuksen ystävyysseuran ensimmäiseksi puheenjohtajaksi vuonna 1950.

Mutta tärkeämpää kuin ylimalkainen tieto kielten yhteisestä alkuperästä on kuitenkin se, että suomen kielen ymmärtämisen, jopa puhumisenkin taitoa tapaa Unkarissa oppineiston keskuudessa melko yleisesti, joka tapauksessa yleisemmin kuin Suomessa unkarin kielen taitoa. Tämä selittyy lähinnä siitä, että Unkarin yliopistoissa on pitkään vaadittu kaikilta äidinkielen opettajiksi valmistuvilta pakollinen suomen kielen kurssi. On ilmeistä, että tällainen kurssi on usein suoritettu kiinnostuneesti ja että sen aika on innostuttu jatko-opintoihinkin. Suomessa vastaava unkarin kielen kurssi on vanhastaan sallittu vaihtaa mihin muuhun etäsukukieleen tahansa,

On muutoin tullut aika kehittää suomen ja unkarin kielen opintoja kummankin maan yliopistoissa. Suomen ja Unkarin sekakomitea onkin kirjottanut kesällä 1980 uuteen työohjelmaansa kohdan, jonka mukaan Helsingin ja Budapestin yliopistoihin pitäisi tässä tarkoituksessa saada vähintään apulaisprofessorin tasoiset virat.

Suomen kielen tuntemuksella on Unkarissa kuitenkin vanha pohja. Jo 1860- ja 1870-luvulla Pál Hunfalvy julkaisi laajan suomen kielen lukukirjan ja József Budenz suomen kieliopin lukemistoineen. Vielä kiinteämmät muodot tämä harrastus sai 1880-luvulta alkaen József Szinnyein vaikutuksesta. Tämä julkaisi vuonna 1882 noin 500-sivuisen, asiallisesti täysipainoisen ja tyyllillisesti korkeatasoisen teoksen "Ezer tő országa", Tuhannen järven maa. Kirja levitti Unkarin suuren yleisön keskuuteen Suomen tuntemusta niin tehokkaasti, että tuo sama tuhannen järven epiteetti on sittemmin lähtemättömästi liittynyt unkarilaisten Suomen-kuvaan. Vuonna 1884 Szinnyei julkaisi kuudettasataa sivua käsittävän, laatuaan ensimmäisen suomalais-unkarilaisen sanakirjan. Yhdessä Budenzin kanssa hän laati myös suomen kieliopin, josta vuoteen 1919 mennessä oli ilmestynyt kaikkiaan kahdeksan painosta. Szinnyein sanakirjatyön arvoa osoitti, että kesti sittemmin lähes kahdeksan vuosikymmentä, ennen kuin 1960-luvun alussa ilmestyi uusi suomalais-unkarilainen sanakirja. Sen oli tehnyt Debrecenin professori István Papp, joka muutenkin oli perinyt Szinnyein aseman suomen ja unkarin kielen keskinäisen tuntemuksen edistämässä Unkarissa.

*

Tällä József Szinnyeillä oli muutoin aivan erityiset persoonalliset syynsä tehdä Suomea tunnetuksi Unkarissa. Alun pitäen ilmeisesti ruotsinmaalainen ravintoloitsija Johan Ludvig Rosendahl oli yhdessä Henriikkanimisen puolisonsa kanssa pitänyt Tampereella 1860 - 1880 -luvulla useita ravintoloita, viimeksi ulkoravintolaa jo varhain romanttisesta kauneudesta kuululla Pyynikin harjulla. Pariskunnalla oli tytär nimeltä Hilma, joka liittyi vuonna 1877 Bergbomin Suomalaiseen Teatteriin, koska hän oli "sivistynyt ja koulunkäynyt sekä varreltaan sopiva ja ulkomuodoltaan kauniinpuoleinen", kuten Oskari Vilho häntä suositteli Bergbomille. Näyttelijänä Hilma Rosendahl ei ehtinyt olla kuin kolme vuotta, ennen kuin nuori unkarilainen kielitieteilijä József Szinnyei saapui Helsinkiin 1880-luvun

alussa, rakastui nuoreen suomalaiseen näyttelijättäreen ja vei hänet Unkariin, jossa tamperelaistytö sitten emännöi Budapestin yliopiston rehtorin pöydässä ja loi suomalais-unkarilaisia kulttuurisuhteita. Mutta hänen tyttönimensä elää tänä päivänä siinä mahtavassa hotellikompleksissa, jonka Suomi-Unkari-Seuran nykyisen puheenjohtajan tohtori Heikki Kosken ohjaama valtionyhtiö on antanut nousta Pyynikille.

József Szinnyein ja Hilma Rosendahlin avioliitto oli ensimmäinen siinä pitkässä ja toivottavasti päättymättömässä unkarilais-suomalaisten avioliittojen sarjassa, jota sitten jatkoi esimerkiksi suomalainen kielitieteilijä Yrjö Jooseppi Wichmann. Hän avioitui vuonna 1905 unkarilaisen Julia Maria Herrmannin kanssa, joka oli suuren unkarilaisen kansatieteilijän ja Kolozsvárin sittemmin lakkautetun unkarilaisen yliopiston opettajan Antal Herrmannin tytär. Herrmannin keskeinen tutkimus tuntuu tulevan kuin itäisen Keski-Euroopan sydäimestä: Vuorten palvonta Transsilvanian eli Siebenbürgenin eli unkariksi Erdélyn kansojen keskuudessa.

Nuo unkarilais-suomalaiset avioliitot ovat sittemmin muodostuneet niin populaareiksi, että ne ovat johtaneet ensimmäiseen suomalais-unkarilaiseen yhteistyöelokuvaan "Tullivapaa avioliitto", jonka esitys on hiljattain juhlistanut Suomi-Unkari-Seuran 30-vuotisjuhlallisuuksia. Toivottavasti se raivaa tietä niille kulttuurihistoriallisille epookkielokuville, joihin tässäkin kirjoituksessa mainitut tapahtumat saattaisivat antaa loistavaa todellisuuspohjaa.

*

1800-luvun ja tämän vuosisadan alun suomalais-unkarilaiset kosketukset olivat ennen muuta kansallisten tieteiden edustajien tutkimusmatkoja ja tieteellisiä yhteydenottoja, mutta jo tämän vuosisadan alussa päästiin laajempiinkin yhteyksiin, kun esimerkiksi Heikki Klemetin johtama Suomen Laulu teki suuren konserttimatkan Unkariin vuonna 1906 tai Akseli Gallén-Kallela järjesti kaksi taidenäyttelyä Unkarissa vuoden 1910 tienoilla.

Itsenäisyyden ajan alussa yhteistyö siirtyi entistä laajempiin piireihin. Vuonna 1928 matkasi suomalaisessa ystävyysjunassa lähes 600 suomalaista Baltian ja Puolan halki Budapestiin, mukanaan muiden ohella myös Urho Kekkonen ja Kustaa Vilkuna. Olin paikalla, kun Kustaa Vilkuna antoi elävän kuvauksen tuosta matkasta unkarilaisille ystäville runsas puoli vuosisataa myöhemmin, kun Budapestissa vietettiin nyt voimassa olevan kult-

tuurisopimuksen 20-vuotisjuhlallisuuksia kesäkuussa 1979. Itsenäisyyden ajan kehitys johtikin jo vuonna 1937 solmittuun kulttuurisopimukseen, jonka Suomen puolesta allekirjoitti silloinen opetusministeri Uuno Han-nula.

Toisen maailmansodan syvä eurooppalainen murros näytti hetkeksi kat- kaisevan vanhan kulttuuriyhteyden, kunnes uusi yhteys lähti kuin tunnus- tellen liikkeelle, nytkin kansallisten tieteiden edustajien toimesta. Uuden Kalevalan 100-vuotisjuhlissa vuonna 1949 vieraili suomessa unkarilainen tiedemiesvaltuuskunta György Lakón johdolla. Vuonna 1952 keskus- telivat Gyula Ortutay ja Kustaa Vilkuna Leningradissa suomalaisten ja unkarilaisten tutkijoiden kohtaamisesta, ja vuonna 1953 teki Väinö Kauko- nen ensimmäisen matkansa Unkariin. Viimeisen neljännesvuosisadan aikana onkin sitten kehittynyt laaja suomalais-unkarilainen tieteellinen vaihto.

Tämän uuden kehityksen tärkeitä etappeja ovat olleet Suomi-Unkari-Seu- ran perustaminen vuonna 1950, vuonna 1959 allekirjoitettu uusi kulttuuri- sopimus ja edelleen suuret fennougristikokoukset, joista ensimmäinen pi- dettiin Budapestissa kesällä 1960, toinen Helsingissä 1965, kolmas Tallin- nassa 1970, neljäs jälleen Budapestissa 1975 ja järjestyksessä jo viides kesällä 1980 Turussa. Seuraavan kokouksen pitäisikin sitten olla jo ke- säällä 1985 Komin autonomisen tasavallan pääkaupungissa Syktyvkarissa eli heimolaistemme syrjäänien parissa.

Suomen ja Unkarin sekakomitea on ottanut alkavan työkauden ohjelmaan suomalais-unkarilaisten kulttuurisuhteiden historian kirjoittamisen. Ar- tikkelien kirjoittajat ovat sekä unkarilaisia että suomalaisia. Aineiston keruu on pantu alkuun ja ensimmäiseksi työksi on ryhdytty laatimaan ai- heesta bibliografiaa. Tarkoituksena on saada aikaan Suomen ja Unkarin suhteista tieteellisesti pätevä, mutta kansantajuisesti kirjoitettu esi- tys, josta yhteistyön olennaiset piirteet selviävät. Teos tulee ilmesty- mään vuonna 1984 sekä suomen että unkarin kielellä. Kuvaus on tarkoitus saattaa laajemmankin kansainvälisen yleisön luettavaksi. Suomalais-unka- rilaiset kulttuurisuhteet saattavat olla - jolleivät nyt erikoislaatuisu- tensa vuoksi suorastaan malliksi - niin kuitenkin innostukseksi ja kehi- tykseksi kansojen väliselle vuorovaikutukselle.

PIENTEN SUOMALAIS-UGRILAISTEN KANSOJEN KIRJALLISUUDESTA

Péter Domokos, Budapest

Kaikkien ulkomaanlehtoreiden ensisijainen tehtävä on oman maansa kielen opettaminen sekä kansansa historian ja kulttuurin tunnetuksi tekeminen. Usein kuitenkin päätehtävän rinnalle kertyy muutakin työtä. Pätevyytemme tuntien ulkomaisen oppituolin tai laitoksen esimies voi pyytää luentosarjaa aiheesta, jonka asiantuntijaa heillä ei omasta takaa ole. Me suomalaiset ja unkarilaiset olemme päteviä luennoimaan suomalais-ugrilaisista kielistä ja kansoista, koska opiskellessamme kotimaamme yliopistoissa olemme kaikki kuunnelleet fennougristiikan kursseja, ja monella on fennougristiikan arvösanakin. Useimmiten meiltä ehkä pyydetään suomalais-ugrilaisten kansojen ja kielten yleisesittelyä, mutta joskus voidaan pyytää jonkin pienen kielikuntamme kielen erikoiskurssiakin.

Pedagogeina tiedämme hyvin, että opiskelijoiden joukossa voi aina olla joku erityisen kiinnostunut, joka haluaa lisätietoa. Hän voi kysyä esimerkiksi, onko se kieli vielä elossa, jonka vokalismista tunneilla niin paljon puhutaan. Tai kun lainasanakerrostumista kertova luentosarja on kuunneltu loppuun, saatetaan kysyä, onko tällä pienellä kielellä syntynyt taiteellisia luomuksia (kansanrunoutta ja kaunokirjallisuutta).

Kysymyksiin ei ole aina helppo vastata. Ei senkään vuoksi, että kyseisen erikoisalan tuntemuksemmekin voi olla puutteellista; tuntenemme fennougristikoulutuksemme tällöin jotenkin yksipuoliseksi. Vastaamista vaikeuttaa myös se, että käsillä ei ole sopivan tasoista ja tarpeeksi todistusvoimaista aineistoa tai sitten aineistoa ei ole lainkaan.

Mutta vaikka osaisimmekin vastata ja meillä olisi jotain havaintomateriaaliakin esitettävänämme, seuraisi uusia, vielä vaikeampia kysymyksiä. Esim. miksi pienten suomalais-ugrilaisten kansojen julkaisuissa käytetään kyrillisiä kirjaimia? Eikö pienten suomalais-ugrilaisten kansojen ns. kirjallisuus ole pelkkää propagandaa?... Ja hankalia kysymyksiä voi tulla yhä lisää ja lisää. Yrittäessämme vastata tarvitsemmekin jo tietoja pienten suomalais-ugrilaisten kansojen historiasta. Mutta sitä emme juuri oppineet opiskeluaikanamme.

Jos pystymme työssämme tyydyttämään kuulijoittemme tiedonhalun myös näissä kysymyksissä ja laajentamaan heidän näköpiiriään, siitä hyöttyy

ehdottomasti myös yleinen fennougristiikka. Avuksenne haluaisin antaa muutamia ideoita ja ajatuksia. Kuhunkin kohtaan liittyvät kirjallisuusviitteet löytyvät kirjoitukseni lopusta.

1. Neuvostoliiton tieteellisessä kirjallisuudessa maan pienistä suomalais-ugrilaisista kansoista käytetään nimitystä "nuoret kirjoitustaitoiset". Nuoruus on suhteellista, onhan syrjääneillä ollut kirjoitustaito jo 1300-luvulla, ja myös muilta suomalais-ugrilaisilta kansoilta on kielimuistomerkkejä ainakin 1700-luvulta lähtien. (Vain esimerkin vuoksi mainitsen 1770-luvulla Kazanissa julkaistun tšeremissin ja votjakin kielioopin, jonka kokoamiseen aivan varmasti ottivat osaa myös kirjoitustaitoiset tšeremissit ja votjakit.) Näitä esiasteitakaan ei saa aliarvioida, niitä voidaan pitää näiden kansojen kirjallisuuden alkuna.

2. Pienten suomalais-ugrilaisten kansojen kirjallisuutta neuvostoliittolaiset kollegat pitivät pitkään vuoden 1917 vallankumouksen synnyttämänä, vaikkakin esim. syrjääniläistä ja votjakkilaista kirjallisuutta oli ollut jo vuosia, jopa vuosikymmeniä ennen vallankumousta; 1800-luvun lopulta voidaan mainita useita nimekkäitä kirjailijoita - mm. syrjääni G. S. Lytkin ja votjakki G. Vereštšagin.

3. Ennen vuotta 1917 huomattava osa näiden pienten kansojen kirjallisuudesta kirjoitettiin ja julkaistiin venäjäksi. Se ei kuitenkaan merkitse sitä, että pienten suomalais-ugrilaisten kansojen kirjallisuuden ensimmäiset luomukset olisivat osa venäläistä kirjallisuutta; eihän esim. Runebergin runoutta pidetä ruotsalaisena eikä Janus Pannoniuksen tuotantoa roomalaisena kirjallisuutena. Uransa venäjäksi aloittanut Mihail Lebedev kirjoitti 20-luvulta lähtien mitä puhdassanaisinta syrjääninkielistä lyriikkaa.

4. Neuvostoliiton suomalais-ugrilaisten kansojen kirjallisuus voidaan jakaa kahteen ryhmään, muodikkaalla termillä ilmaistuna: ne ovat typologisestikin differentioitavissa. Toisen ryhmän muodostavat ne, joilla on järjestäytynyttä kirjallisuuselämää (kirjailijaliittoja, tutkimuslaitoksia, teattereita, aikakausjulkaisuja jne.) ja jotka ovat myös väkiluvultaan suhteellisen suuria, ts. mordvalaiset, tšeremissit, votjakit ja syrjäänit. Toiseen ryhmään kuuluvat määrältään vähäiset kansat, vogulit, ostjakit ja jurakkisamojedit. Niiden kirjallisuus on järjestäytymätöntä, vailla jatkuvuutta. Mutta niilläkin on kouluja, perusasteen oppikirjoja ja sanoma-

lehtiä eli kirjallisuuden perusedellytykset, yleisö ja foorumit.

5. Ennen varsinaisen kirjallisuuden käsittelyä on hyvä antaa jonkinlainen luettelo ko. kansan kansatieteen, historian ja kielitieteen perusteoksista.

6. Heti alussa voidaan todeta, että pienten suomalais-ugrilaisten kansojen kirjallisuudessa ovat keskeisessä asemassa, aivan kuin oman identiteetin todisteina oma historia, kansanrunous ja tietoisesti käytetty äidinkieli. Voisi koota opettavaisen "suomalais-ugrilaisen antologian" esim. äidinkielestä kertovista runoista ja tunnustuksista. - Esim. Otto Mannisen käännöksenä on suomeksikin luettavissa syrjääniläisen Ivan Kuratovin kaunis runo tästä aiheesta.

7. Sekä kirjallisuushistorioitsijoille että folkloristeille ovat opettavaisia pienten kansojen eeposkokeilut. Oman eepoksen merkitystä kansakunnan elämässä ja taiteessa ei tässä tarvinne yksityiskohtaisemmin selvittää. - Mainitsen vain, että 30-luvun alussa melkoista kiistaa neuvostoliittolaisten tutkijoiden piirissä herätti eräs venäjäksi julkaistu, vogulilaisiin motiiveihin perustuva eepos (joka herätti myös Gorkin mielenkiinnon); votjakkien eepoksesta kirjoitettiin vuosikymmeniä pro- ja contra-artikkeleita; nykyisin taas raivoaa melkoinen taisto Mordoviassa Sijažar-eepoksesta. Keskeisenä kysymyksenä sielläkin on, minkä verran siinä on alkuperäistä kansanrunoutta ja minkä verran kirjoittajan omaa mielikuvitusta.

8. Historiallisuuskaan ei kirjallisuudessa ole yksinkertainen kysymys. Koska pienten suomalais-ugrilaisten kansojen historiantutkimus alkoi vasta myöhään, niiden kirjallisuuden aamuhämärässä kirjoitettiin usein väärään tietoon tai luuloon perustuvia valehistoriallisia romaaneja, draamoja tai kertovia runoelmia. Tällaista on muuten tapahtunut suurtenkin kansojen kirjallisuudessa - joskus! Aikaa myöten syntyi sitten myös arvokkaita kirjallisia luomuksia. Esim. votjakkii Mihail Petrovin Vuž multania voidaan - mutatis mutandis - pitää votjakkilaisen Dreyfus-tarinan muokkaajana. Nautittavaa luettavaa on myös mordvalaisen Kuzma Abramovin kaksiosainen elämäkertaromaani maailmankuulusta mordvalaisesta kuvanveistäjästä Stepan Erzasta, jonka elämästä ei seikkailuja puuttunut.

9. Meidän päivinäme näiden kirjallisuuksien ei enää mitenkään voi sanoa kulkevan lastenkengissä; niiden on onnistunut viljellä useimpia runouden lajeja ja muotoja, ja monet näitä kansoja edustavat kirjailijat

ovat yltäneet huomiota herättäviin saavutuksiin - eikä heidän tuotanton-
sa ole määrällisestikään väheksyttävä. Mordvankielisen kaunokirjalli-
suuden korpus lienee jo noin tuhat itsenäistä nidettä, ja sen historias-
ta on olemassa kolmiosainen erikoistutkielma. Voguli Juvan Šestalovin
itsenäisten teosten määrä on lähellä viittäkymmentä. (Luulenkin muuten
hänen olevan tunnetuin pienten suomalais-ugrilaisten kansojen kirjaili-
joista. Hänen teoksiaan luetaan joka puolella Eurooppaa. Suomeksikin
on ilmestynyt kaunis, kansatieteellisiltä aineksiltaan rikas ja tunnel-
maltaan lyyrinen romaani "Ugrien kehto").

10. Opetustyössä ei koskaan ole riittävästi aikaa eikä mahdollisuuksia
esitellä yhden kansan kirjallisuutta kovin seikkaperäisesti. Siksi
onkin pyrittävä keskittymään klassikkojen elämäntyöhön (mutta ei mielen-
kiinnottomaan elämäkertaan) sekä mainittava mielenkiintoisia yksityis-
kohtia, jotka jotenkin liittyvät muuhunkin opiskeluun. Syrjäänien kirjal-
lisuuden isän, liian "aikaisin" esiintyneen runoilijan, kotiseudultaan
karkotetun ja traagisen kohtalon kokeneen Ivan Kuratovin ensimmäisiä löy-
täjiä ja arvostajia oli Yrjö Wichmann. Vasili Iljitš Lytkin, syrjäänien
merkittävin kielitieteilijä, on Ilja Vas -nimisenä syrjäänien kirjalli-
suuden suurhahmo, hänellä on valtava osuus syrjäänin kielen uudistamises-
sa. Harvat tietävät, että muodollisena syynä Lytkinin pidättämiseen ja
vuosikausien vankeuteen oli erään Pet'öfin runon kääntäminen. Votjakki
Gerd Kuzebai oli kansansa kirjallisuuden todellinen moottori, hänen mo-
nipuolisuutensa ja tavaton työkykynsä herättivät kunnioitusta kaikkialla.
Hän olisi halunnut järjestää kansansa henkisen elämän suomalaisten ja
unkarilaisten malliin. Mutta hänkin osoittautui liian suureksi hahmoksi
pikkumaiseen ja kateelliseen ympäristöön. Ivan Istomin, vuosikausia hal-
vaantuneena vuoteessa maannut jurakkisamojedin kirjallisuuden "suuri van-
hus" kirjoitti kaunista ja tärkeää kirjasarjaa kansastaan - ainoalla sor-
mellaan, jota pystyi liikuttamaan... Luetteloa voisi jatkaa pitkäänkin.

11. Tunnustan suoraan usein kadehtivani suomalaisia kollegoitani
Castrenianumin kirjastojen ja Suomalais-ugrilaisen kirjaston sekä Helsingin
yliopiston slaavilaisen kokoelman kirjojen runsauden vuoksi. Niistä
löytyvän aineiston avulla saisi perusteellisen kuvan pienten suomalais-
ugrilaisten kansojen kirjallisuudesta. Uskon ja toivon suomalaisten
asiantuntijoiden kirjoittaneen tästä useampiakin artikkeleita ja tutkiel-
mia kuin mitä on joutunut minun käsiini. Olisi ilahduttavaa ja meidän

kaikkien työtä helpottavaa, jos tästä aineistosta valmistuisi joskus myös bibliografia, samantapainen kuin Jenő Javori on koonnut Unkarissa.

- Tietääkseni pienten suomalais-ugrilaiden kansojen kansan- ja taideru-
noutta on käännetty melko vähän suomeksi. Niin kauan kuin suomalaiset
fennougristit ja runoilijat eivät ole ryhtyneet yhdessä toimittamaan täl-
laista antologiaa, on syytä muistaa Otto Mannisen - nykyisin ehkä jo van-
hahtavalta kuulostava - kolmiosainen Heimokannel-kokoomateos.

12. Suomalais-ugrilaisen kielitieteen historian suurimmat hahmot,
M. A. Castrén ja Antal Reguly, lähtivät vaikeille ja vaarallisille mat-
koilleen etsimään kansojemme alkukotia ja vanhaa kulttuuria. Loppujen
lopuksi he saavuttivatkin päämääränsä, vaikka se ei sitten vastannutkaan
heidän aikansa romanttisia käsityksiä. Jälkipolvet ovat sitten tehneet
paljon työtä löydettyjen sukukansojen parissa, ennen kaikkea niiden kiel-
ten tutkimiseksi ja kartoittamiseksi. - Minusta tuntuu, että nyt olisi
jo aika kiinnittää katse tulevaisuuteen: pienet sukukielet voivat säilyä
vain, jos niitä jatkuvasti harjoitetaan ja kehitetään nykypäivän tarpei-
ta vastaaviksi. Korkeimmalla tasollaan kieli on saadessaan kaunokirjal-
lisen muodon. Omalta osaltamme mekin voimme Euroopan eri puolilla ja
kielillä vaikuttaa siihen, että entisten kansanrunouden taitajien nykyi-
sien runoilijajälkeläisten työ olisi mielekästä ja ansionsa mukaisesti
arvostettua heidän kehittäessään äidinkieltänsä ja kansaansa sekä luodes-
saan maailmankirjallisuuttakin rikastuttavia teoksia. - Olen vakuuttunut
siitä, että tällä tavoin koko fennougristiikka tieteenä rikastuu, ja sen
perinteellisin haara, kielitiede, voi tuoreen ja rikkaan korpuksen avulla
tutkia vielä pitkään kielisukulaisuuden tuhatsyistä problematiikkaa.

Suomentanut Outi Karanko-Pap

KIRJALLISUUS

1. The First Cheremis Grammar (1775). A Facsimile Edition with Intro-
duction and Analysis by Th. A. Sebeok and A. Raun. Chicago 1956.
The First Votyak Grammar (1775) with an Introduction by Gy. Décsy.
Bloomington 1967.
2. LYTKIN, V. I. 1975. Georgi Stepanovitš Lytkin (1835 - 1907). So-
vetskoje Finno-ugrovedenie 4 s. 290 - 293. Tallinn.

- VLADYKIN, V. - HRISTOLUBOVA L. 1981. G. E. Vereštšaginlen vordskemez dyrysen - 130 ar. Molot 10.
3. LEBEDEV, M. N. 1938. Komi mu. - T. E. Uotila, Syrjänische Chrestomathie mit grammatikalischem Abriss und etymologischem Wörterverzeichnis. S. 35 - 39. Helsinki.
 4. DOMOKOS, PÉTER 1977. Literaturen finnisch-ugrischer und samojedischer Völker in der Sowjetunion. - Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. I. Philologisch-historische Klasse. Nr. 2, S. 39 - 64. Göttingen.
 5. KAHLA, MARTTI 1960 - 1962. Bibliografinen luettelo Neuvostoliitossa vuosina 1918 - 1959 julkaistusta suomalais-ugrilaisesta kielitieteellisestä kirjallisuudesta I - II. - JSFOu 62 - 63. Helsinki.
- 1963. Neuvostoliitossa suomalais-ugrilaisilla kielillä julkaistua kirjallisuutta Suomen ja Unkarin kirjastoissa. - JSFOu 64. Helsinki.
- Bibliographie der uralischen Sprachwissenschaft 1830 - 1970. Herausgegeben von Wolfgang Schlachter und Gerard Ganschow. München 1974 -.
- Bibliographia Uralica 1918 - 1962. Finno-ugorskoje i samodijskoje jazykoznanie v Sovetskom Sojuze 1918 - 1962. Sostavil O. Kivi. 1976. Tallinn.
- Finnougorski sbornik 1928. Leningrad.
- Istorija sovetsskoj mnogonatsionalnoi literatury. Tom šestoi. 1974. Moskva.
6. ks. Kalevalaseuran vuosikirja 3. 1923. Helsinki.
 7. PLOTNIKOV, M. A. Jangal-maa. Vogulskaja poema so statei avtora o vogulskom epose.
- KLYTŠKOV, SERGEI 1933. Madur vaza pobeditel'. Volnaja obrabotka poemy "Jangal-maa". Moskva - Leningrad.
- DOMOKOS, PÉTER 1971 - 1972. Az udmurt eposzról. - Néprajz és Nyelvtudomány XV - XVI s. 21 - 35. Szeged.
- POZDEJEV, P. K. 1981. Epitsieskie pesni udmurtov. - CQIFU Pars IV s. 17 - 21. Budapest.
- DOMOKOS, PÉTER 1980. Das mordvinische Sijažar - Ein drittes finnisch-ugrisches Epos? - FUM 2 s. 151 - 208. Hamburg.
8. PETROV, MIHAIL P. 1954. Vuž Multan. Iževsk.
- ABRAMOV, KUZMA G. 1971 - 1973. Erzañ tsora I - II. Saransk.

9. SAMORODOV, K. T. 1964. Mordovskaja literatura i kritika 1860 - 1963. Saransk.
Istorija mordovskoi sovetskoi literatury I - III. 1968 - 1974. Saransk.
ŠESTALOV, JUVAN 1976. Ugrien kehto. Helsinki.
10. WICHMANN, YRJÖ 1903. Kurzer Bericht über eine Studienreise zu den Syrjänen 1901 - 1902. Helsingfors.
ITKONEN, ERKKI 1966. V. I. Lytkin 70-vuotias. - Virittäjä s. 394 - 397.
TURKIN, ADOLF 1981. Vassili Lõtkin lahkunud. - Keel ja Kirjandus nr. 11 s. 704.
GERD KUZEBAI 1925. Votjakkilaisesta taidekirjallisuudesta. - Valvoja-Aika.
—— 1932. Bibliografinen luettelo vuosina 1917 - 1925 painetusta votjakkilaisesta kansanrunouskirjallisuudesta. - JSFOu XLV. Helsinki.
—— 1928. Über die "Rätselabende" bei den Wotjaken. - Ungarische Jahrbücher VII s. 394 - 395. Berlin und Leipzig.
HALTSONEN, SULO 1964. Muuan runoilijakohtalo. - Valvoja.
ISTOMIN, IVAN G. 1960. Maimbava. Vade'my'. Tjumeň.
—— 1978. Živun. Roman. Moskva.
11. JÁVORI, JENŐ 1975. A finnugor népek irodalmának bibliografiája. Budapest.
MANNINEN, OTTO 1932. Volgan ja perman kannel. Mordvalaisia, tšere-
missiläisiä, syrjääniläisiä ja votjakkilaisia kansanrunoja. Heimo-
kannel III. Porvoo.

JSFOu = Journal de la Société Finno-ougrienne

FUM = Finnisch-ugrische Mitteilungen

CQIFU = Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum

VIROLAISESTA KIRJALLISUUDESTA

Mai Bereczki, Budapest

Haluaisin jatkaa apulaisprofessori Péter Domokosin aloittamaa aihetta pienten suomalais-ugrilaisten kansojen kirjallisuudesta. Tahdon kutsua arvoisan yleisön pienelle kirjallisuusretkelle Viroon.

Millainen on Viron kirjallisuuden tämänhetkinen kartta ja ilmasto? Millaista maaperä on? Ja millaiset tuulet vaikuttavat kirjallisuuden säähän?

Viro on rannikkomaa. Tuulet puhaltavat vapaasti joka ilmansuunnasta meille päin. Runoilija Gustav Suitsin sanoilla ilmaisten: olemme tuulimaa. Maamme on tuulimaa, sitä meidän on viljeltävä...

Useimmiten meillä puhaltavat pohjoiset tai koilliset ja kaakkoistuulet, etelätuulta kestää vain pari päivää, sen jälkeen tulee sade ja sää muuttuu kylmäksi... Kylmä kausi on yleensä paljon kestävämpi kuin leutojen ilmavirtojen valta,

Unkariin ja Suomeen verrattuna Viro on pieni maa. Sen pinta-ala on puolet Unkarista ja kahdeksasosa Suomesta. Tällä alueella elää nykyisin 1 400 000 ihmistä, heistä äidinkieltään virolaisia on miljoona.

Kirjallisuuden alueella lukumme ovat paljon suotuisampia. Siinä osaamekin jo koota voimamme suurempien kansojen tapaan. Yleisesti on ehkä vähemmän tunnettua, että Virossa vuosittain julkaistujen kaunokirjallisten teosten yhteiskappalemäärä on 7 miljoonan paikkeilla. Ilman mitään kommentteja tämä on paljonpuhuva luku.

Käännösteostenkin osuus on suuri. Teemme kaikkemme, jotta voitaisiin kääntää alkuperäiskielestä. Nuorten kääntäjien ohjailu eri kielialueille sujuu määrätietoisesti, mukana on myös ns. eksoottisia kieliä. Suomesta ja unkarista kääntävät valmistuvat lähes poikkeuksetta Tarton yliopiston suomalais-ugrilaisestä laitoksesta. Paul Aristella, Paula Palmeosilla, Paul Alvrella, Ago Künnapilla, Tõnu Seilenthalilla, Eduard Väärillä ja muilla on tässä suuria ansioita.

Turun kansainvälisen fennougristikongressin eräässä esitelmässä kuultiin virolais-suomalaisista käännöksistä mielenkiintoisia lukuja. Kävi näet ilmi, että suomalaisen kirjallisuuden kääntäjistä ruotsalaiset ja virolaiset ovat ensimmäisinä. Yhtä henkilöä kohti tulevista käännöksistä

Harald Lepik on saavuttanut etusijan, hän on kääntänyt noin 25 suomalais-ta kirjaa viroksi - ja hänen käännöksensä ovat kielellisesti sellaista tasoa, ettei niitä oikeastaan enää voi nimittääkään käännöksiksi. Virolaisia ja suomalaisia kirjailijoita yhdistävät toisiinsa myös hyvin monet henkilökohtaiset siteet.

Virolaisista Lennart Meri, Ellen Niit, Jaan Kross, Aadu Hint ja muut ovat tavallisia vieraita Suomessa, ja suomalaisistakin monet vierailevat Virossa. Järjestelmällisiksi alkavat muuttua niin ikään kääntäjäseminaarit - milloin Suomessa, milloin taas Virossa.

Jonkin aikaa sitten Suomessa ilmestyi Jaan Krossin romaani Keisarin hullu Juhani Salokantelen kääntämänä. Tämä kirja on Unkarissakin painossa. Käsikirjoituksen on kääntänyt Gábor Bereczki. On mielenkiintoista verrata, minkälaisen vastaanoton kirja saa kahden sukulaiskansan piirissä. Tähän mennessä Jaan Krossin lähes jokainen kirja on ilmestynyt unkariksi, ja ne ovat saavuttaneet täällä hyvää vastakaikua. Hänen teoksistaan kaksi on viety näyttämölle, ja niistä on valmistunut televisiofilmikin. Oli erittäin kiinnostavaa huomata, miten unkarilainen kritiikki tajusi heti Krossin sanottavan, jopa silloinkin kun nykylukijoille tarkoitetut rinnastukset on kätkeyty syvälle rivien väliin. Virolainen kritiikki on usein ollut paljon sovinnaisempaa.

Vuosittain päivänvalon näkee noin 240 - 250 uutta virolaista kaunokirjallista teosta ja käännöstä. Jos tarkastellaan yhtä henkilöä kohti tulevia kappalemääriä, Viro on varmasti ensimmäisellä tilalla Neuvostoliiton kansoista. Proosateosten kappalemäärä on tavallisesti 30 000, runojen taas 6 000 - 10 000.

Virossa moni toimii vapaana kirjailijana. Kirjallisuudesta voi siis elää. Kirjoja ostetaan runsaasti, ja palkkiot ovat melko suuria. Oikeastaan kirjailijoista ei ole puutetta, ja nuoretkin esiintyvät runsain määrin. Ongelmia aiheuttavat vain paperin puute ja kirjapainojen hidas työtempo.

Millainen kirjailijoiden asema on?

Olin eräässä kirjallisuustilaisuudessa, jossa Englannin kirjallisuudesta esitelmöineeltä kirjailijalta kysyttiin, millainen kirjailijan yhteiskunnallinen asema on Englannissa. Hän vastasi, ettei minkäänlainen. Kir-

jailija ei erityisemmin esiinny englantilaisten yleisessä tietoisuudessa. Virossa tilanne on toinen. Siellä kirjailijana oleminen merkitsee arvonantoa. Se, mitä hän sanoo, kirjoittaa, miten hän esiintyy, voi olla keskustelun aiheena asujaimiston eri kerroksissa, näin hän vaikuttaa tiettyssä määrin myös yleisen mielipiteen muodostumiseen. Vaikka hän ei voi välittömästi muuttaa mitään sosiaalisesti, taloudellisesti tai poliittisestikaan, niin hänen ajatuksensa ja impulssinsa kuitenkin näkymättömästi jossakin juurtuvat, alkavat levitä, elää itsenäistä elämää, ja löytävät ehkä vastakaikua niissä, jotka päättävät jokapäiväisen elämämme jostakin osa-alueesta.

Minkälaista on virolainen runous?

Viron taiderunous on tuskin 200-vuotias, kansanrunouden vanhimmat kerrokset ovat 2000-vuotiaita. Romaanikirjailija ja runoilija Jaan Kross luonnehtii virolaista runoutta näin: "Ikivanha ja yhtenäinen talonpoikauskulttuurimme ja suhteellisen kirjava, lainattu kaupunkilauskulttuurimme on valettu Itä-Euroopan historian eriasteisissa sulattimoissa. Valukappaleista, niin sanotusta virolaisesta mentaliteetista, löytyy monta mielenkiintoista vertauskohtaa skeptisen, analysoivan gallialaisen hengen kanssa. Tähän liittyy vielä paikallislouhteinen ironia ja itseironiakin.

Euroopassa ei ehkä ole toista sellaista kieltä, jossa runoilija-sana (luuletaja) alkuperäisesti merkitsisi (sillä on vielä nykyisinkin tällainen sivumerkitys) luulottelijaa, lupailijaa, valehtelijaa. Virolaiset arvostavat runoilijoitaan, mutta heistä on ollut aina kaukana se, että he odottaisivat poettojensa tekävän profeetan tehtäviä."

Millainen kuva on tänään?

Olemme luonnonvaroiltamme köyhiä, mutta meillä on silti paljon korkealla sivistystasolla olevia ihmisiä. Talonpoikais-skeptinen rationalismimme säilytti vaikeimpinakin aikoina ihmisen uskon itseensä - muuta apua meillä ei ole. Vielä sotavuosia seuranneiden vuosien kirjallisuudelle ja runoudelle oli luonteenomaista tien etsintä, 60-luvun alkupuolella pääsimme jonkinlaiseen tasapainotilaan. Se merkitsi ja merkitsee edelleen myös reagointia maailman tapahtumiin. Ajan henki murtaa valtioiden välisiä

rajoja ja sosiaalisia esteitä, leviää melkein ilman myötä, puhumattakaan informaation leviämisestä, radiosta ja tv:stä. Nämä kaikki kuvastuvat myös nyky-Viron runoudessa.

Samalla on pysyviä ilmiöitä, jotka merkitsevät kiinnekohtaa runoudelle, niistä se uudistuu jatkuvasti. Yksi tällainen vakaa kohta on luonto. Runoilijoidemme ja Viron kansan kosketukset luontoon ovat erittäin kiinteät (haluaisin mainita sellaisia nimiä kuin Betti Alver, Jaan Kross, Ellen Niit, Jaan Kaplinski, Paul-Eerik Rummo, Mats Traat, Viivi Luik, Eha Lättemäe ym.), onneksi samoin on asian laita myös nuorten osalta. Virossa on paljon enemmän maalta kotoisin olevia runoilijoita kuin vähintään kolmannen polven kaupunkilaisia. Sukuperinteiden kautta kaupunkilaisetkin kiintyvät metsään ja peltoon. Luulen asian olevan Suomessakin näin. Toinen vakaa kohta, joka herättää jatkuvuuden tunnetta ihmisissä, on kansanrunous. Tähän mennessä on kerätty yhteensä jo miljoona arkkia kansanrunoutta, tästä määrästä runoja on viisi miljoonaa säettä. Nykyisin voidaan puhua uudesta kansanrunouden renessanssista virolaisessa lyriikassa.

Nykyiselle virolaiselle runoudelle on tunnusomaista sen pyrkimys tunnustella omalla tavallaan ajan henkeä, valaista elämän juuria, inhimillisen kestävyysden tärkeyttä, niitä monia vaaroja ja vastakohtaisuuksia, joilla nyky maailma on kuormitettu. Uusi ilmiö on naisen yksinäisyyden runous, eräiden klassisten motiivien paluu, miesrunoilijoiden eräänlainen naisellinen tunteisuus jne.

Mikä on tyypillistä proosalle?

Ensiksikin on skeptistä suhtautumista kaikenlaiseen jäykkyyteen ja kanonisuuteen, eräänlaista perinteellisyyskäsitteen laajentamista.

Dokumenttiaineiston käyttö on tunkeutumassa kaunokirjallisuuteen. Lukijaa kiinnostavat enemmän tosiasiat kuin kauniit sanat. Kaunokirjallisuudessa on havaittavissa eräänlaista deilluusion käyttöä, luopumista tekijän keksimästä juonesta ja roolihenkilöiden sovittamisesta tiettyihin yhteyksiin. Sen sijaan tekijä ryhtyy välittömään keskusteluun lukijan kanssa sisäisen monologin muodossa (Jaan Kross, Juhan Smuul), groteskien ainesten myötä (Arvo Valton) tai historiallisia tosiasioita, elämäkertoja hyväksikäyttäen (Lennart Meri, Juhan Peegel, Aadu Hint, Jaan Kross, Jüri Tuulik). Näin lukija on kuin ajatuksellisenä osatekijänä mukana tässä tapahtumassa, hän täydentää teosta tunnelatauksillaan.

Myös kaupunkiteema on hyvin esillä, ja siitä on löydetty uusia aspek-
teja. Lehtien mukaan Suomessakin ovat suurta menestystä saavuttaneet
esim. Mati Untin Sūgisball-niminen kirja tai Arvo Valtonin novellit.

Robert Escarpit, ranskalainen kirjallisuussosiologi, sanoo teoksessaan
Le litteraire et le social (1970), että nyt ilmestyvistä kaunokirjalli-
sista teoksista vain 1 % 20 vuoden kuluttua löytää lukijoita ja saa tun-
nustusta. Englantilaisen Bradburyn mukaan Englannissa vuosittain 3000:n
kappalemäärin ilmestyvästä 2 500 romaanista vain hyvin merkityksetön osa
suoranaisesti vaikuttaa kansalliseen itsetuntoon ja kirjalliseen ajatte-
luun.

Me virolaiset toivomme, että esim. Jaan Krossin teokset vielä 20 vuoden
kuluttuakin vaikuttavat Viron kansan juurien etsintään, yleisen ajattelun
ohjailuun sekä kansakunnan itsensä toteuttamiseen. Tätä samaa toivomme
myös Lennart Meren teoksilta, siitäkin huolimatta, että kumpikin kirjai-
lija etsii tulevaisuutta menneisyydestä.

Tulevaisuus tulee meitä kohti nopeammin kuin koskaan aikaisemmin, ja
yhtä suurella nopeudella menneisyys etääntyy. Meidän tehtävämme on etsiä
stabiilisuutta muuttuvasta ja vastakohtia täynnä olevasta maailmasta.

Saanen vielä esittää pienen esimerkin tästä Lennart Meren suulla. Hän
kirjoittaa tämän vuoden Parnasson kolmannessa numerossa meille kaikille
annetusta tehtävästä oman kulttuurin välittämiseksi vieraalle kansalle:

"Metsämies metsään menee, kaada pata kumolleen; kalamies kalaan menee,
pane pata tulelle", sanoo eestiläinen sananlasku, joka mainiosti sopii
tämän veneaiheisen tarinan alkuun. Sananlasku perustuu siihen ilmeiseen
todennäköisyyteen, että kalastus on varma, metsästys epävarma elinkeino.
Niin on ollut ja niin on yhä edelleen Kamtšatkan, Kaukoidän ja Siperian
suurilla ja pienemmilläkin joilla. Kutuaikana kala liikkuu parvina, vesi
kiehuu, joki nousee yli äyräittensä, mela seisoo kalaparvessa. Pyynti
kutupäivinä antoi koko vuoden sadon kuten nykyään elonkorjuu.

Nyt on kuitenkin puhe veneestä eikä kalastuksesta. On silti syytä
todeta, että kaukaisessa menneisyydessä kalastus antoi monta kymmentä tai
sataa kertaa varmemman saaliin kuin metsästys. Siksi meidän olisi syytä
arvostaa kalastajan venettä monta kymmentä tai sataa kertaa enemmän kuin
metsästäjän jouta. Auto on, tai ainakin on ollut, meidän aikamme idoli,
vene menneisyydessä vieläkin enemmän. Siinä on aineellistunut sukupolvien
jatkuvuus, sopeutumiskyky, tiedonkulku ja myyttinen maailmankuva, toisin
sanoen parahultainen jakso metsävyöhykkeemme kulttuurihistoriaa...

Kaiken kulttuurin kehityksen edellytys on kulttuurivaihto. Ja kulttuurivaihdon matemaattinen kaava on geometrinen sarja. Voisin viitata Shaw'n tunnettuun sanontaan, jonka totuutta ei ole riittävästi arvostettu: jos sinulla on omena ja minulla on omena ja me vaihdamme omenoita, meillä kummallakin on vain yksi omena. Jos minulla on ajatus ja sinulla on ajatus ja me vaihdamme ajatuksia, meillä molemmilla on kaksi ajatusta. Tieto kasvaa eksponentiaalisesti, mutta kulttuurihistorian matemaattista mallia ei kukaan ole sanoin ilmaissut. Sen seurauksena ulottuisi mm. kulttuurihistorian käyrä paljon kaukaisempaan menneisyyteen kuin minne sitä tähän mennessä on rohjettu vetää. Tämä on täydessä sopusoinnussa viime vuosikymmenien paleoantropologisten ja kädellisiä koskevien löytöjen kanssa, jotka taas puolestaan ovat siirtäneet ihmisen esihistoriaa pari kolme kertaa kauemmaksi menneisyyteen. Palataksemme veneeseen, voimme suhtautua siihen suurella kunnioituksella ja esittää sille monia tärkeitä kysymyksiä. Joihinkin se jää vastauksen velkaa, joihinkin vastaa, jos vain osaamme kysyä.

En yritäkään salata, että vene on mielestäni hyvin kaunis. Mutta mitä kauneus on? Ohittaen tämän metafyyssisen ansan sanon vain, että veneen kauneus piilee sen tarkoituksenmukaisuudessa. Vesilinnun kansa -filmin kuvauksien aikana Karjalassa kysyin Lampiselän kylän Pietari Filippovilta, miksi hän oli vuollut viikatteensa varteen kauniisti kaartuvan tapin. Mies silitti kämmenellään tappia ja hymähti: "Pitää sitä olla jotakin kaunistakin..."

Siis: "Pitää siinä olla jotain kaunistakin..."

RAJANTAKAISEN KARJALAN KULTTUURISTA, ERITYISESTI KIRJALLISUUDESTA

(referaatti)

Pertti Virtaranta, Helsinki

Esitelmässä, joka oli tiivistelmä teoksesta "Karjalaisia kulttuurikuvia" (Weilin & Göös 1981), käsittelin seuraavia asioita.

- Neuvosto-Karjalan asukasluku v. 1980 oli 740 000, näistä kansallisuudeltaan karjalaisia 11,1 % eli 81 700 henkeä, suomalaisia 2,7 % eli 19 900 henkeä ja vepsäläisiä 0,8 % eli 5 800 henkeä (kyse on ns. äänisvepsäläisistä; osa vepsäläisistä, nim. ns. keski- ja etelävepsäläiset, ei asu Neuvosto-Karjalassa vaan Syvärin eteläpuolella Leningradin alueella).

- Neuvosto-Karjalan pääkaupungissa Petroskoissa on ollut yliopisto v:sta 1940 lähtien; se perustettiin Karjalan pedagogisen korkeakoulun pohjalta. Opiskelijamäärä on noin 6 500, joista iltaopiskelijoita ja maaseudulta käsin opiskelevia n. 1 700. Yliopistossa oli v. 1946 - 1958 pieni suomalais-ugrilainen osasto (sitä johti, enimmäkseen Leningradissa asuen, tunnettu fennougristi D. V. Bubrih). Vuonna 1958 tämä osasto lopetettiin. Vuonna 1963 perustettiin oppituoli "suomen kieli ja kirjallisuus", joka edelleen toimii. Oppilaita siihen otetaan vuosittain 25, ja opiskeluaika on viisi vuotta. Lisäksi suomea opiskelee yliopiston muissa oppituolessa ja tiedekunnissa n. 200 henkeä. Suomen kielen ja kirjallisuuden opettajia on kymmenkunta, näistä yksi on Suomesta lähetetty vaihtolehtori. Oppituolin johtajana on vuodesta 1974 toiminut inkerinsuomalaista juurta oleva dosentti Maria Mullonen.

- Varsinainen tutkimustoiminta on Neuvostoliitossa keskitetty Tiedeakatemiaan. Karjalan tiedeakatemia, perustettu 1945, on Neuvostoliiton luoteisosan suurin tutkimuskeskus. Painoaloja ovat geologia, metsätiede ja suotiede, mutta humanististakin tutkimusta harjoitetaan. Tiedeakatemian yhteydessä on Kielen, kirjallisuuden ja historian instituutti, jossa on n. 50 tieteellistä työntekijää. Laitoksessa tutkitaan kieliä (etenkin karjalaa ja vepsää, myös suomea ja lappia), Karjalan ja Inkerin kansatiedettä ja kansanrunoutta, kirjallisuutta, arkeologiaa sekä Karjalan ja Suomen historiaa. Laitoksen johtajana on ollut vuodesta 1965 historiantutkija Maria Nikolajevna Vlasova. Laitoksen tutkijoista - monet Suomessa tunnettuja - mainittakoon lappologit Georgi Martynovitš Kert ja Pekka Zaikov,

karjalan kielen tutkijat, syntyperäiset karjalaiset Grigori Nikolajevitš Makarov (kuollut 1972), Aleksandr Pavlovitš Barantsev, Vladimir Dmitrijev-itš Rjagojev ja Aleksandra Vasiljevna Punžina, vepsän tutkijat (v. 1970 yliopiston puolelle siirtynyt) Maria Mullonen ja syntyperäiset vepsäläiset Maria Zaitseva ja Nina Zaitseva, suomalais-venäläisen sanakirjan tekijät Martti Kuusinen, Veera Ollikainen ja Irma Salo, historian tutkijoista aunukselaislähtöinen Aleksei Stepanovitš Žerbin, Juho Miettinen sekä Juho Käiväräinen, kansanrunouden tutkijat Viktor Jevsejev, Eino Kiuru ja Unelma Konkka sekä kansatieteilijät Jouko Suurhasko ja Roza Nikolskaja, edelleen kirjallisuudentutkija Eino Karhu ja maineikas arkeologi, Karjalan kalliopiirrosten tutkija Ju. A. Savvatejev.

- Petroskoissa on toiminut Suomalainen teatteri eräin keskeytyksin v:sta 1932. "Kantele"-niminen laulu- ja tanssiyhtye (toiminut v:sta 1936) on hyvin tunnettu myös Suomessa.

- Kuvaamataiteen keskus on v. 1960 perustettu taidemuseo. Neuvosto-Karjalan taiteilijoista kenties merkittävin on Sulo Juntunen (1915 - 1980). Monet taiteilijat ovat tehneet Karjala-aiheisia töitä.

- Karjalan kirjailijaliitossa on 45 jäsentä, joista noin kolmannes on suomeksi kirjoittavia. Esitelmässäni käsittelin vain näitä ja heistä yksityiskohtaisemmin seuraavia:

Antti Timonen (synt. 1915 Uhtuan Luusalmessa), tunnetuin teos on laaja romaani "Me karjalaiset" (1969).

Jaakko Rugojev (synt. 1918 Kostamuksessa) on kirjoittanut sekä runoja (mm. "runokertoelman" nimeltä "Karjalainen tarina", ilm. 1975) että proosaa, mm. romaanin "Ruokoranta" (1981).

Pekka Perttu (synt. 1917 Vuokkiniemessä) on ennen muuta kotiseutunsa luonnon kuvaaja (kertomuskokoelma "Maiseman silmä" 1973) ja kansanperinteen tallentaja ("Väinämöisen venehen jälki" 1978).

Ortjo Stepanov (synt. 1920 Uhtuan Haikolassa) on pitkän proosan edustaja, pääteos Neuvostovallan alkua ja vakiintumista sekä sotavuotta 1941 käsittelevä trilogia "Kotikunnan tarina" (valmistui 1969).

Tässä mainitut Neuvosto-Karjalan karjalaiset proosakirjailijat ovat kohtaisin Vienasta, siis pohjoisesta, jossa paikalliset murteet ovat verrattain lähellä suomen kieltä. Suomen kielen käyttäminen luontuukin heille hyvin. Kaikkien pohjoiskarjalaisten kirjailijain mieliaiheet ovat heidän omalta kotiseudultaan. He kuvaavat sen vaiheita 1. maailmansodan aikana

ja sen jälkeen. Kuvauksissa on vankka osuus kirjailijan kuulemalla suullisella perinteellä. Paikallista murrettakin siinä viljellään, enimmäkseen kuitenkin vain repliikeissä. Muutamia teoksia on käännetty venäjäksi, jolloin niiden painokset ovat olleet suomalaiseseen laitokseen verrattuna moninkertaiset. Nämä venäjännökset ovat välittäneet venäläisille lukijoille kiintoisaa tietoa etäisen Karjalan monellekin hiukan oudoista oloista ennen ja nyt.

Nikolai Laine eli Grigori Gippijev (synt. 1920 Repolassa), Karjalan kirjailijaliiton puheenjohtaja, on julkaissut 18 runokokoelmaa, joissa on myös venäläisen (ja ukrainalaisen) runouden suomennoksia. Hän käyttää sekä perinteisiä runomittoja että vapaata mitta.

Taisto Summanen (synt. 1931 Leningradissa), inkerinsuomalaisen äidin ja suomensuomalaisen isän poika, on lyyrikko; hän on julkaissut parikymmentä runokokoelmaa ja on myös ansioitunut kääntäjänä.

Rugojevin, Laineen ja Summasen runot ovat korrektia kirjasuomea, mutta Neuvosto-Karjalassa on muuan sellainenkin henkilö, joka kirjoittaa runoja omalla karjalaisella äidinkielellään. Hän on Äänisjärvellä kalastusaluksen kapteenina työskentelevä Vladimir Brendojev (synt. 1931), kotoisin Etelä-Aunuksesta Sammatuksen kylästä. Brendojevin herkätkä runot (kokoelma "Anusrandaine" 1980) ovat saaneet suopean vastaanoton myös aunukselaiskylien rahvaan parissa, kun hän siellä on niitä itse esittänyt.

Lopuksi huomautin esitelmässäni siitä, että Neuvosto-Karjalan kirjailijoiden suomenkielistä tuotantoa tunnetaan Suomessa valitettavan huonosti. Eräillä teoksilla olisi varmasti suosiollinen lukijakunta myös Suomessa, jos näitä kirjoja heti tuoreeltaan mainostettaisiin ja esiteltäisiin esim. lehdistössä ja jos niitä olisi saatavissa samalla tavalla kuin muutakin suomenkielistä kirjallisuutta.

UNKARIN KANSANTAIDE - SUOMALAIS-UGRILAISTAKO?

Vilmos Voigt, Budapest

Koska unkarilaiset puhuvat alkuperältään ja kielioppijärjestelmältään suomalais-ugrilaista kieltä, heidän kansantaidettaankin on yleensä pidetty suomalais-ugrilaistena. Seuraavassa aion tarkastella hieman perusteellisemmin, miten on asian laita.

Ensinnäkin Unkarin kansantaidetta ovat tutkineet lähinnä vain unkarilaiset tutkijat, ovathan lähes kaikki aineskokoelmat Unkarissa. Museoisamme on useita miljoonia kansantaiteeksi katsottavia esineitä. Huomattavimmat kokoelmat ovat Budapestin ja Kolozsvárin (nyk. Cluj) kansatieteen museossa, Sopronin, Debrecenin, Pécsin ja Győrin kotiseutumuseoissa sekä Szentendren ulkomuseossa. Niissä on esineistöä niin paljon, että se on jo kansainvälisestikin harvinaista. Ulkomailla sen sijaan - ympäröivien maiden unkarilaisseutuja lukuunottamatta - ei ole yhtään varsinaista kansantaiteen kokoelmaa. Wienissä on säilytteillä joitakin todella arvokkaita historiallisia esineitä, ja museoiden välisen vaihdon tietä myös Helsingin Kansallismuseoon on saatu sangen edustava Unkarin kansantaiteen näyttely.

Kansatieteellisten museoiden lisäksi myös monet muut museot ovat kansantaiteen tutkijalle arvokkaita, mm. Taideteollisuusmuseo (huonekaluja, tekstiilejä, keramiikkaa ja taonnaisia), Kansallismuseon historiallinen osasto ja Budapestin Historiallinen museo. Kansallislalleriassa on hyvää materiaalia ikonografisten tutkimusten tekoon. Hyödyllisiä ovat myös naivistiset maalaukset (useissa yksityiskokoelmissa ja Kecskemétin Naivistisen taiteen museossa), modernit maalaukset (Kalocsan, Mezőkövesdin ja Szekszárdin museoissa), ammattikuntaperinne (monissa erikois- ja paikallismuseoissa) ja yleensäkin kaikki kansanelämää kuvaavat taideteokset. Esimerkiksi Budapestin Kansatieteellisen museon arkistossa on hyvin laaja ja arvokas grafiikkakokoelma.

Ymmärrettävästi suuretkaan näyttelyt eivät voi antaa kokonaiskuvaa museoiden koko aineksesta, kirjan sivuilla poikkileikkaus jää vielä suppeammaksi. Toistaiseksi täydellisin julkaisu aiheesta on viisiosainen Dezső Malanyayn ja hänen työryhmänsä kokoama teos *A magyar nép művészete*, joka ilmestyi vuosina 1907 - 1922. Sarja jäi oikeastaan kesken, eikä se tietys-

ti muutenkaan voi olla tyhjentävä, mutta erityisen ansiokas se on siksi, että se käsittelee myös naapurimaiden unkarilaisten taidetta. Gyula Ortutayn vuonna 1941 ilmestynyt kaksiosainen teos Magyar népművészet on vain edellisen kuvalaatoista koottu valikoima. Edit Fél, Klára K. Csilléry ja Tamás Hofer ovat tehneet kaksikin kuvateosta (1965 ja 1975), joissa on yhteensä yli 600 kuvaa ja jotka on käännetty muillekin kielille. György Domanovszkyn kaksiosaisessa teoksessa (1981) taas on kuvia jopa yli 800. Corvina-kustantamo on vuodesta 1969 lähtien julkaissut sarjaa, joissa annetaan läpileikkaus jostakin kansantaiteen osa-alueesta. Tähän mennessä siitä on ilmestynyt 9 osaa. Erdélyissä (Transsilvaniassa) on ilmestynyt viisiosainen sarja Unkarin kansantaiteesta. Mutta kaikki nämä julkaisut ovat vain pieniä näytepaloja Unkarin kansantaiteen koko aarteistosta.

Erikoista ja yllättävääkin on, että suomalais-ugrilaisia kansoja käsittelevissä käsikirjoissa on suotu hyvin vähän tilaa kansantaiteelle. Jotkut ovat kyllä vertailleet toisiinsa Unkarin ja muiden suomalais-ugrilaisien kansojen kansantaidetta, mutta hekään eivät ole juuri kirjoittaneet aiheesta. Yksi heistä on János Kodolányi, jonka tutkimus on ilmestynyt uusimmassa laajahkossa yleisteoksessa Törzsi Művészet (1981). Siinä hän kirjoittaa laajasti Siperian kansoista ja havainnollistaa esitystään 50 kuvalla, mutta heidän taidettaan hän käsittelee vain parilla sivulla parin kuvan avustuksella. Hän ei viittaa sanallakaan siihen, että Unkarin kansantaiteella voisi mahdollisesti olla suomalais-ugrilaisia esivaiheita. Taidehistorian käsikirjoissa ja hakuteoksissa ei puhuta suomalais-ugrilaisuudesta yhtään mitään.

Kirjoittajien pidättyvyys on sikäli ymmärrettävääkin, että talteen saatu materiaali on aivan liian nuorta todistaakseen mitään satojen, jopa tuhansien vuosien takaisista yhteyksistä. Suurin osa esineistöstä on peräisin aikaisintaan 1800-luvulta; 1700-luvulla valmistettuja esineitä kansatieteellisissä museoissa on korkeintaan muutama tuhat ja sitä vanhempia vielä vähemmän. Myöskään historiallisissa museoissa ei ole kuin sataluvuissa laskettava määrä sellaisia esineitä, joiden voidaan katsoa liittyvän unkarilaisiin ja olevan peräisin maahantulon ja 1700-luvun väliseltä ajalta. Jonkin verran koristeaiheita löytyy vanhoista matkakirjoista, muotialbumeista ja muotokuvista, mutta ne eivät ole enää niin todistusvoimaisia kuin vanhat esineet. Sitä paitsi on usein kiistanalais-

ta, onko varsinainen kansa tuntenut ja käyttänyt niissä näkyviä koriste-aiheita.

Toisaalta Unkarin kansatieteilijöillä on ollut pyrkimys etsiä lähes jokaiselta kansanelämän alalta jälkiä maan valtausta edeltäneen ajan kulttuurista, niin myös kansantaiteesta. Perinteisen tyylinen keramiikka, metallintaonta, tuohen- ja puunveisto sekä tekstiilin ja nahan koristelu ovat aivan varmasti vanhaa alkuperää. Tähän mennessä niille ei ole kuitenkaan pystytty esittämään täsmällisiä suomalais-ugrilaisia vastineita, tai jos sellaisia on esitetty, ne ovat olleet suurin piirtein kaikille alkukantaisille kulttuureille yhteisiä piirteitä (yksinkertaisimmat geometriset koristemallit, käyttöesineet jne.). Esim. turkikset ja tuohityöt ovat samantapaisia suomalaisilla, obinugrilaisilla ja unkarilaisilla, mutta ne ovat samanlaisia myös eskimoilla ja Tulimaan intiaaneilla. Vertailulla on oltava kestävämmät perusteet.

Luotettavasti ajoitetusta materiaalista voi nähdä, mitkä tyyllisuunnat ovat eniten vaikuttaneet Unkarin kansantaiteeseen. 1800-luvun tyyleistä sellaisia olivat biedermeier ja uusklassismi, niitä ennen rokokoo ja barokki sekä vielä varhaisempi renessanssi; keskiajalta juontuvat gotiikan ja romaanisen tyylin piirteet. Tyyli-vaikutteet levisivät kansan keskuuteen ammattikäsitöläisten välityksellä, jotka taas olivat nähneet niitä tuontitavaroissa ja taiteilijoiden töissä. Toisaalta tutkijoita ovat aina kiehtoneet kansantaiteemme itäiset piirteet. Aivan perusluonteisessa tutkimuksessaan Gertrud Palotay osoitti (1948), miten merkittävä vaikutus osmaninturkkilaisilla oli Unkarin taiteeseen ja kaikkeen muuhunkin elämään 1500 - 1600 -luvulla, myös kansantaiteeseen. Mutta tämä varhainen itäinen vaikutus ei ole tullut vain yhdeltä suunnalta vaan myös kiertoteitse lännestä. Unkarin taide on saattanut saada itäisiä vaikutteita jo aikaisemminkin, mutta sitä ei voi varmasti todistaa. Gyula Moravcsik on laatinut yhteenvedon monien tutkijapolvien työstä kirjassaan Bysantin ja Unkarin kulttuurisuhteista. Suhteet ovat olleet erittäin vilkkaat jo 800-luvun lopulla, mutta taiteeseen niistä on jäänyt vain hyvin vähän merkkejä, mutta sitäkin arvokkaampiin esineihin: mm. Pyhän Tapanin kivi-sarkofagiin, Unkarin pyhän kruunun osiin ja kruunajaisvaltikan koriste-aiheeseen. Jos kansantaiteessamme on bysanttilaisia koristeaiheita, ne ovat voineet levitä joko Balkanin maiden tai Unkarin taiteilijoiden välityksellä. Viime vuosisadalla taas esitettiin näkemys, että Unkarin tai-

teen vanhimmat kerrostumat olisivat persialaista alkuperää. Tältä pohjalta yritti József Huszka selittää mm. riikinkukko-koristeaiheen (pávaszem) ja székel-portin alkuperää monissa kirjoituksissaan, joista ensimmäinen oli vuonna 1885 ilmestynyt *A magyar díszítő stíl* (Unkarilainen koristetyyli). Itse asiassa hän vain sovelsi taiteeseen sitä mm. kielitieteessä jo muutamaa vuosisataa aikaisemmin esiintynyttä aatesuuntaa, jonka mukaan unkarilaiset olisivat maailman vanhinten idän kulttuurikansojen (kreikkalaisten, juutalaisten, persialaisten jne.) sukua. - Tämä ajatus muuten elää yhä vieläkin Etelä-Amerikan unkarilaisten siirtolaisten keskuudessa.

Näitä tyyli-vaikutuksia varhaisempia kansantaiteen aineksia Unkarin evolutionistikansatieteilijät pitivät ilman muuta suomalais-ugrilaisina. Rakennusten, kalastuksen ja kansanmusiikin yhteydessä he korostivatkin tätä usein, mutta kansantaiteesta puhuessaan he vain viittasivat tällaiseen mahdollisuuteen. Ainoa poikkeus oli Gábor Lükö, joka paneutui myös yksityiskohtiin (1940), mutta hänen vertailujaan asinatuntijat eivät voineet ottaa edes vakavasti, saati hyväksyä, sillä ne perustuivat mieltävaltaisesti valittuun aineistoon eivätkä muutenkaan täyttäneet tieteellisen kriittisyyden vaatimuksia. Niinpä lienee tosiasia, että Unkarin folkloristiikan ja kansatieteen vähiten tutkittu alue on juuri Unkarin kansantaiteen suhde muiden suomalais-ugrilaiden kansojen taiteeseen.

Vastaisella tutkimuksella on edessään lähinnä kolme tehtävää. Tärkeintä olisi tutkia perusteellisesti maahantuloa edeltäneen ajan unkarilaiset muinaislöydöt. Mutta aivan näihin aikoihin asti Karpaattien altaan itäpuolelta ei ole tavattu muinaislöytöjä, jotka olisi täysin varmasti voitu yhdistää unkarilaisiin ja ajoittaa juuri maahantuloa edeltäneeseen aikaan. Aivan viime aikoina unkarilaiset ja neuvostoliittolaiset arkeologit ovat kuitenkin tutkineet useitakin uusia löytöjä, jotka mahdollisesti saattaisivat olla unkarilaisten jälkeensä jättämiä. Aineiston taidehistoriallista puolta ei ole vielä kunnolla selvitetty.

Toinen, yhtä tärkeä tehtävä olisi sijoittaa jo tunnetut ainekset oikeisiin yhteyksiinsä. Vielä ei tarvita laajakantoisia yhteiskuntahistoriallisia synteesejä ja hypoteeseja, vaan ensin olisi edessämme olevat esineet ajoitettava ja paikannettava mahdollisimman tarkasti ja sidottava oikeaan sosiaaliseen ympäristöönsä. Emme tiedä esim. sitä, millainen oli 1500-luvun unkarilainen kansanpuku, oliko se kirjava vai yksivärinen, olivatko

sen koristeet geometris- vai kukka-aiheisia jne. Kuninkaan hovin ritareiden elämää kuvaavien värikkäiden uuninkaakeleiden lisäksi meille ei ole säilynyt mitään tietoja käyttökeramiikan koristelusta keskiajalla.

Ainoa, mistä voimme olla varmoja, on se, ettei Unkarin keskiaikainen kansantaide ollut ainakaan sellaista, kuin se on museoittemme vanhimmissa esineissä. Ajoitusongelmat on ratkaistava, muuten emme tiedä sitäköön, mihin suuntaan tutkimusta olisi jatkettava.

Kolmas tehtävä olisi sitten vertaileva suomalais-ugrilainen, tai paremminkin uralilainen kansantaiteen tutkimus. Mutta ei niin, että esittelisimme suomalais-ugrilaisten kansojen taiteen sellaisena kuin se on nyt ja erottaisimme sen "venäläiset" ja "tataarilaiset" vaikutteet, vaan tutkimuksen pitäisi olla kaikkien Neuvostoliiton Euroopan-puoleisten kansojen areaalitarkastelua. Olisi saatava yleiskuva koko tämän alueen tärkeimmistä aikakausista. Tehtävä on valtava, mutta vain perehtymällä syvällisesti mm. venäläisten ja ukrainalaisten kansantaiteen historiaan voimme tehdä päätelmiä Unkarin kansantaiteen itäisistä vaikutteista.

Onneksi käytettävissämme on yksi erinomainen ja luotettava lähde, professori Niilo Valosen yhdessä István Ráczin kanssa tekemä Suomalais-ugrilaista kansantaidetta (1977), joka on ilmestynyt myös unkariksi nimellä A finnugor népek népművészete (1978). Siinä hän käsittelee suomalais-ugrilaiset kansat erittäin perusteellisesti, mutta valitettavasti hän ei ole ottanut mukaan samojedea. Unkarin osastossa on viitisenkymmentä kuvaa, kaikki 1800-luvulta peräisin olevista esineistä. Parin vanhemman esineen kohdalla Valonen mainitsee niiden olevan teollisuustuotteita. Esihistorialliselta ajalta periytyvinä piirteinä hän pitää joidenkin vaatekappaleiden suorakulmaista leikkausta ja varhopatsasrakenteista arkkua, jonka veistoskoristelua hän pitää bysanttilaisena. Minusta siinä kuitenkin on lähinnä vain romaanisen tyylin piirteitä. Minkään esineen kohdalla hän ei mainitse sanaa suomalais-ugrilainen. Hänen unkarilainen kollegansa János Kodolányi luonnostelee Unkarin kansantaiteen kehitystä artikkelissaan, joka on ilmestynyt Péter Hajdún toimittamassa kirjassa Uráli népek (1975); samana vuonna se ilmestyi hiukan supistettuna myös suomeksi nimellä Suomalais-ugrilaiset. Hän viittaa toisinaan myös maahantuloa edeltäneeseen aikaan, mutta mitään Unkarin kansantaiteen piirrettä hänkään ei nimeä suomalais-ugrilaiseksi. Vain hiukan myöntyväisempi on Klára K. Csilléry teoksessaan A magyar népművészet története

(1979). Hän aloittaa katsauksensa maahantulon jälkeisestä ajasta, ja tuohisten suola-astioiden yhteydessä hän viittaa suomalais-ugrilaisiin sukukansoihin. Mutta koristeltuja nahkavaatteita hän jo pitää alkupe-
rältään itäisinä eikä suomalais-ugrilaisina.

Tutkimuksen tässä vaiheessa näyttääkin siis siltä, ettei suomalais-ugrilaisten kansojen kansantaiteen tunnetuin ja rikasmuotoisin edustaja olekaan alkuperältään suomalais-ugrilainen. Vai olisiko se? Tähän kysymykseen emme ilman perusteellisia lisätutkimuksia voi vastata.

Suomentanut Maria Vehmas

KIRJALLISUUTTA

- DOMANOVSKY, GYÖRGY 1981. A magyar nép díszítőművészete. Budapest.
FÉL, EDIT - HOFER, TAMÁS - K. CSILLÉRY, KLÁRA 1969. A magyar népmű-
vészet. Budapest.
HOFER, TAMÁS - FÉL, EDIT 1975. Magyar népművészet. Budapest. (Ilmes-
tynyt myös venäjäksi, ranskaksi ja englanniksi.)
HUSZKA, JÓZSEF 1885. A magyar díszítő styl. Budapest.
KATONA, IMRE 1964. Historische Schichten der ungarischen Volksdichtung.
Mit einer Bibliographie. FF Communications 194. Helsinki.
LÜKÖ, GÁBOR 1940. A hortobágyi pásztorművészet. Debrecen.
A magyar népművészet I - IX. 1969 -. Budapest. (Ilmestynyt myös sak-
saksi, ranskaksi ja englanniksi.)
A magyar nép művészete I - V 1907 - 1922. Szerkesztette Malonyay Dezső.
Budapest.
ORTUTAY, GYULA 1941. Magyar népművészet I - II. Budapest.
PALOTAY, GERTRUD 1948. A magyar népművészet kutatása. Budapest.
RÁCZ, ISTVÁN - VALONEN, NIILLO 1977. Suomalais-ugrilaista kansantaidetta.
Helsinki.
—— 1978. A finnugor népek népművészete. Budapest.
Suomalais-ugrilaiset. 1975. Toim. Péter Hajdú. Helsinki.
Törzsi művészet. 1981. Szerkesztette Bodrogi Tibor. Budapest.
Uráli népek. 1975. Szerkesztette Hajdú Péter. Budapest.

BUDAPESTIN YLIOPISTON SUOMALAIS-UGRILAINEN LAITOS

Gábor Bereczki, Budapest

Budapestin Lőránd Eötvösin yliopiston suomalais-ugrilaisen kielitieteen oppituoli perustettiin vuonna 1872, niinpä se onkin maailman vanhin fennougristiikan oppituoli.

Päätehtävämme on opettaa 1. ja 2. vuosikurssin unkarin kielen oppilajoille unkarin kielen suomalais-ugrilaiset perusteet -nimistä oppiainetta. Kahdella vuosikurssilla opiskelijoiden määrä on noin 250 ja kirjopiskelijoiden määräkin yli sata.

Unkarin kielen suomalais-ugrilaiset perusteet -nimisen oppiaineen piirissä oppilaiden on opiskeltava yhtä suomalais-ugrilaista tai yhtä samojedikieltä. Vuosien käytäntö osoittaa, että yli 70 prosenttia opiskelijoista valitsee suomen kielen, seuraavina ovat viro, mordva, tšeremissi jne. Tarkoituksena on lähinnä kielisukulaisuuden asteen esittely, ei suinkaan käytännön kielitaidon hankkiminen.

Vuodesta 1964 maan kaikissa kolmessa yliopistossa on voinut valita oppiaineekseen myös suomalais-ugrilaisen kielitieteen. Sen tarkoituksena on turvata suomalais-ugrilaisten asiantuntijoiden jälkikasvu. Koulutus on kolmivuotinen. Vuosittain otetaan ainetta opiskelemaan yleensä viitisen opiskelijaa, jotka opiskeluaikanaan tutustuvat perusteellisesti pariin uralilaiseen kieleen, kuuntelevat johdatusta suomalais-ugrilaisten esihistoriaan, kansatieteeseen ja näiden kansojen kirjallisuuteen. Tämän lisäksi he opiskelevat koko tuon ajan suomen kieltä voidakseen käyttää hyväkseen suomenkielistä ammattikirjallisuutta.

Loppututkinnon suorittaneet opiskelijat ovat tähän saakka sijoittuneet enimmäkseen yliopistoihin ja korkeakouluihin. Viime aikoina yhä useammat ulkomaiset yliopistot ovat esittäneet toivomuksen, että unkarin kielen lehtoriksi lähetettäisiin henkilö, jolla on arvosana myös fennougristikassassa.

Muutama vuosi sitten huomattiin tarpeelliseksi, että tieteellisen suomalais-ugrilaisen kielitieteen rinnalle saataisiin käytännön tarpeita palveleva suomen kielen ja Suomen kirjallisuuden oppiaine. Tarve on syntynyt aivan viime vuosikymmenen aikana Suomen ja Unkarin talous- ja kulttuurisuhteiden tultua yhä kiinteämmiksi. Tarvitaan tulkkeja, teknisten

alojen ja kaunokirjallisuuden kääntäjiä ym. Suomen kielen oppiaine pyrkii tyydyttämään tämän tarpeen. Sekin on kolmivuotinen. Opiskelijat tutustuvat kuuden viikkotunnin aikana Suomen kirjallisuuteen, kulttuurihistoriaan ja käytännön kieleen.

Fennougristiikan ja suomen kielen lukijat ovat melkein poikkeuksetta kaikki päässeet Suomeen kesän kielikursseille, minkä ansiosta heidän suomen kielen tuntemuksensa on kehittynyt huomattavasti ja lisäksi he ovat oppineet pitämään Suomesta ja suomalaisista, mikä on omiaan suuresti lisäämään heidän opiskeluintoaan.

Fennougristiikan ja suomen kielen opiskelijoiden lisäksi monet muiden aineiden opiskelijat opiskelevat suomea vain kiinnostuksesta Suomea ja sen kulttuuria kohtaan. Parisenkymmentä innokasta jatkaa opiskeluaan uskollisesti vuosien ajan. Vuodesta 1960 lähtien on laitoksessamme toiminut suomen kielen lehtori. Lähiaikoina saamme myös vierailevan professorin Suomesta suomen kielen ja Suomen kulttuurin laitoksen opetusta täydentämään.

Laitoksen opettajien työssä tieteellisellä tutkimuksella on opetuksen ohella tärkeä osuus. Ilman oman tieteenalansa aktiivista harjoittamista ei voi olla hyvä opettaja. Meidän laitoksemme tieteellinen vastuualue on laajempi kuin yleensä fennougristiikan laitosten. Virallisen määritelmän mukaan tehtävänämmä on tutkia uralilaisten kansojen kieltä, kansanrunoutta ja kirjallisuutta. Sen mukaisesti myös opettajat edustavat eri tutkimusaloja: heistä kuusi on kielentutkijoita ja kaksi kirjallisuuden-tutkijoita. Professori Lakó, joka vielä eläkkeellä ollessaankin opettaa laitoksessamme, tuo vahvistusta kielitieteilijöiden ryhmään.

Koko laitokselle yhteistä tutkimusteemaa on vaikea löytää, sillä opettajien tutkimusalueet eroavat suuresti toisistaan. Tällä hetkellä laitoksella valmistellaan virolais-unkarilaista sanakirjaa, joka tulee olemaan ensimmäinen lajissaan.

Suomalais-ugrilainen laitos on samalla sukukansojen kirjallisuuden ja kansanrunouden kääntämisen keskus. Äskettäin sanoin leikilläni laitoksessamme vierailleelle suomalaiselle valtuuskunnalle, että meidän laitoksellamme kaikki osaavat kääntää kaunokirjallisuutta ja soittaa nokkahuilua. Se on muuten vain hiukan liioitellen tottakin. Suomalaisen ja virolaisen kirjallisuuden kääntämisen ohella olemme tehneet paljon työtä ns. pienten suomalais-ugrilaisten kansojen henkisten arvojen tunnetuksi tekemisessä.

Laitoksellamme on tällä hetkellä 11 työntekijää. Haluaisin lopuksi esitellä heidät muutamien sanoin:

Professori György Lakó oli kahden vuosikymmenen ajan fennougristiikan laitoksen johtaja. Tällä hetkellä hän opettaa saamen kieltä. Hän on tutkinut ansiokkaasti etupäässä äänneopillisia ja etymologisia ongelmia. Hänellä on jo yli puolivuosisataiset kiinteät suhteet Suomeen.

Professori Péter Hajdú, joka on samalla myös Unkarin Tiedeakatemian kielitieteen laitoksen johtaja, on tunnettu samojedikielten tutkija, ja varsinkin hänen teoksensa Johdatus uralilaiseen kielitieteeseen tunnetaan kaikkialla, missä tutkitaan fennougristiikkaa.

Apulaisprofessori Péter Domokos on uuden tutkimusalueen, suomalais-ugrilaisen kirjallisuudentutkimuksen eräs perustaja ja sen aktiivein harrastaja. Hän on saanut paljon aikaan pienten suomalais-ugrilaisten kansojen kansanrunouden ja kirjallisuuden tunnetuksi tekemisen alalla.

Tieteellinen tutkija Endre Gombár on suomalaisen kirjallisuuden erinomainen tuntija ja ollut jo pitkän aikaa sen ahkerin kääntäjä. Kahden viime vuosikymmenen aikana hän on tehnyt paljon työtä suomalais-ugrilaisten kulttuurisuhteiden syventämiseksi.

Lehtori Zsófia Velenyák, permiläisten kielten tutkija, on valitettavasti oleskellut jo useita vuosia Kuubassa. Hänen sijaisenaan on entinen oppilaamme Emilia G. Nagy.

Lehtori Enikő Szűj on myös permiläisten kielten tutkija. Hän tarkastelee mielellään etnolingvistisiä kysymyksiä, tällä hetkellä permiläisten kansojen sukulaisuusjärjestelmää. Hän opettaa suomen opiskelijoille Suomen kulttuurihistoriaa. Hänen kirjoittamansa perinpohjainen matkakirja Suomesta on ilmestynyt suurena painoksena ja on erittäin suosittu.

Lehtori János Pusztay on samojedikielten tutkija. Viime aikoina hän on tutkinut perusteellisemmin uralilaisten ja paleosiperialaisten kielten yhtymäkohtia.

Lehtori Márta Csepregi on ostjakin ja vogulin tutkija. Hän osaa erinomaisesti suomea ja huolehtii osasta pakollista suomen kielen opetusta.

Laitoksemme pitkäaikainen kirjastonhoitaja on Júlia Heverdle. Hän huolehtii laitoksen lähes 15 000 teoksesta ja kääntää vapaa-aikanaan suomalaista kaunokirjallisuutta.

Viime vuoden syyskuusta lähtien suomen kielen lehtorina on toiminut Outi Karanko-Pap. Hän on suomen kielen ja Suomen kirjallisuuden vä-

symätön ja innostunut opettaja. Lisäksi hän kääntää unkarilaista kirjallisuutta suomeksi.

Lopuksi mainitsen itsestäni sen verran, että olen toiminut vuodesta 1973 laitoksen johtajana. Tutkin lähinnä tšeremissin kieltä. Tieteellisen työni merkittävimpänä saavutuksena pidän Volgan-Kaman seudun 300 kylästä keräämääni suomalais-ugrilaisen ja turkkilaisen kansanmusiikin aineistoa. Olen myös kääntänyt paljon virolaista ja suomalaista kaunokirjallisuutta.

*

Toivokaamme, että tulevina vuosina laitoksemme kehittyy edelleen ja että saamme iloita uusista, älykkäistä opiskelijapolvista, ja että samalla suhteemme vastaaviin laitoksiin eri puolilla Eurooppaa entisestäänkin vilkastuvat.

Suomentanut Outi Karanko-Pap

110 VUOTTA FENNOUGRISTIIKAN OPETUSTA BUDAPESTIN YLIOPISTOSSA

György Lakó, Budapest

Unkarin fennougristiikka saavutti jo 1700-luvulla huomattavia tuloksia. János Sajnovics (1733 - 1785) todisteli monografiassaan "Demonstratio idioma ungarorum et lapponum idem esse" (1770) unkarin ja lapin kielen sukulaisuutta ja esitti tämän sukulaisuuden puolesta sanayhdistelmien lisäksi runsaan määrän rakenteellisia yhtäläisyyksiä. Sámuel Gyarmathi (1751 - 1830) ulotti tutkimuksensa kaikkiin suomalais-ugrilaisiin kieliin ja julkaisi vuonna 1799 teoksen "Affinitas linguae hungaricae cum linguis fennicae originis grammaticae demonstrata", jossa todetaan kaikkien mainittujen kielten sukulaisuus. 1800-luvulla antoi suomalais-ugrilaiselle kielentutkimukselle voimakkaan sysäyksen M. A. Castrénin aikainen Antal Reguly (1819 - 1858), joka teki tutkimusmatkan itäisten heimokansojen keskuuteen ja keräsi niiltä suuren määrän kansanrunoutta ja muita kielellisiä aineksia. Palattuaan matkaltaan hän sairastui ja kuoli 39 vuoden ikäisenä, eikä siis voinut julkaista arvokkaista kokoelmistaan paljon mitään. Osa hänen keräyksistään tuli julkisuuteen pari vuosikymmentä myöhemmin Pál Hunfalvyn (1810 - 1891) ansiosta. Hunfalvy oivalsi, että Unkarin fennougristiikan edistämiseksi tarvittaisiin koulutettuja kielen tutkijoita. Näin ollen hän otti ilomielin vastaan Göttingenin yliopiston nuoren tohtorin József Budenzin (1836 - 1892), joka tarjoutui tulemaan Unkariin täydentääkseen unkarin kielen taitoaan. Budenz saapui Unkariin vuonna 1858, kotiutui maahamme, oppi hyvin unkarin kielen ja unkarilaistui vähitellen siinä määrin, että julkaisi tutkielmansakin unkarin kielellä.

Budenzin tulo Unkariin merkitsi suurta muutosta Unkarin fennougristikassassa. Pestin yliopisto nimittäin kutsui hänet vuonna 1868 dosentiksi, ja vuonna 1872 hänet nimitettiin saman yliopiston "ural-altailaisen" vertailevan kielentutkimuksen professoriksi. Tuosta vuodesta alkaen voimme puhua fennougristiikan systemaattisesta opetuksesta Budapestin yliopistossa.

Professorina Budenz osoittautui erinomaiseksi opettajaksi ja organisoijaksi. Hän hallitsi alansa hyvin ja osasi innostaa kuulijoitaan edustamaansa tieteenhaaraan. Hän piti luentoja melkein kaikista suomalais-

ugrilaisista kielistä, mutta suomen kieli pysyi hänen lempiharrastukse-
naan koko hänen toimintansa ajan. Siitä selittyy, että hän jo vuonna
1873 julkaisi lyhyen suomen kielen muoto-opin ja siihen liittyvän luke-
miston. Vuonna 1879 hän täydensi kielioppinsa lauseopilla ja sanastol-
la. Budenzin oppilaista mainittakoon oivallinen suomen kielen taitaja
József Szinnyi sekä Béla Vikár. Jälkimmäinen suoritti murretutkimuksia
Karjalassa ja käänsi myöhemmin Kalevalan unkariksi. Suomalaiset asian-
tuntijat antoivat ja antavat yhä vielä Vikárin käännökselle täyden tun-
nustuksen. Budenzin toimintakauden käänteentekevästä uudistuksesta mainit-
takoon, että hän onnistui saamaan suomen kielen ja fennougristiikan opin-
not unkarin kielen lukijoiden pakollisiksi oppiaineiksi, ja niin sekä hä-
nellä että hänen seuraajillaan oli niin paljon suomen kielen lukijoita,
että niistä riitti sekä suomalaisen kaunokirjallisuuden kääntäjiksi että
suomalais-ugrilaisien kielten tutkijoiksi.

Fennougristiikan alalta Budenzin kaksi pääteosta, unkarin sanavaraston
suomalais-ugrilaisia aineksia esittelevä etymologinen sanakirja sekä ver-
taileva muoto-oppi, olivat perustavaa laatua. Elämänsä loppupuolella
Budenz teki tutkimusmatkan Suomeen, mutta koska hänen matkansa sattui ke-
sääjaksi, hän ei onnistunut tapaamaan suomalaisia virkaveljiään. Näin
ollen hänen Suomen-matkallaan ei ollut sen suurempaa tieteellistä merki-
tystä. Sen sijaan hänen kirjeenvaihtonsa muutamien suomalaisten kielen-
tutkijain kanssa on tiedehistorian kannalta yhä vielä arvokas.

Budenzin oppituolin peri vuonna 1893 hänen entinen oppilaansa József
Szinnyi (1857 - 1944). Hän teki jo 22-vuotiaana opintomatkan Suomeen,
oppi erinomaisesti suomen kielen ja meni naimisiin suomalaisen näytteli-
jättären Hilma Rosendahlin kanssa. Oltuaan seitsemän vuotta Kolozsvárin
yliopiston unkarin kielen ja kirjallisuuden professorina hän sai nimityk-
sen Budenzin seuraajaksi vuonna 1893. Hän toimi Budapestin yliopistossa
35 vuotta. Opettajana hän pani pääpainon vertailevan suomalais-ugrilaisen
kielitieteen lisäksi suomen kielen opetukseen. Hän oli ankara tenttijä.
Mm. siitä johtui, että kaikki hänen aikansa unkarin kielen opettajat muis-
tivat koko ikänsä semmoisten kertomuksien nimet kuin Kuun tarinoita, Kun
isä lampun osti, Karhu ja mies jne. Szinnyi laati uuden laajennetun pai-
noksen Budenzin suomen kielen kieliopista, toimitti ensimmäisen suomalais-
unkarilaisen sanakirjan, kirjoitti Antti Jalavan kanssa unkarin kielen
oppikirjan suomalaisille, julkaisi monipuolisen esityksen Suomesta nimellä

"Tuhansien järvien maa", kirjoitti myös muutaman suomenkielisen tutkielman, kuten esim. "Kuuluuko Unkarin kieli suomalais-ugrilaiseen kieliheimoon?", "Suomen kielen heimolaiset" jne. ja esiintyi asiantuntijana parikin kertaa Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisen kielitieteen professorinvirkaa täytettäessä. Artturi Kannisto totesi hänestä vuonna 1937 Viritäjän palstoilla hyvällä syyllä: "Kahden etäisen heimokansan sivistyksellisten suhteiden kehittämiseksi hän onkin Unkarin taholta varmasti tehnyt enemmän todellisesti positiivista kuin kukaan toinen" (s. 138).

Suomalais-ugrilaista kielitiedettä Budapestin yliopistossa opetti vuodesta 1929 alkaen Miklós Zsirai. Hänenkin toimintansa aikana suomen kieli säilytti erikoisasemansa yliopistossamme. Hän oli mainio pedagogi. Hän opetti suomea elävänä kielenä eikä niin kuin opetettiin esim. latinaa. Kieliheimolaisistamme, heidän historiastaan ja kulttuuristaan hän kirjoitti melkein 600 sivun laajuisen teoksen "Finnugor rokonságunk" (Suomalais-ugrilaiset sukulaisemme) 1937. Kirjastaan hän omisti yli 100-sivua Suomen historialle, mutta hän antaa yleiskuvan myös Suomen taloudellisesta elämästä, kulttuurista, kirjallisuudesta, taide-elämästä ym. Hänen kirjastaan opimme tuntemaan myös suomen kielen kehityksen historian ja suomen kielen murteiden pääominaisuudet. Kirjaan sisältyy myös tiedehistoriaa. Tekijä esittelee näet suomalaisten fennougristien elämäkerrat ja luonnehtii heidän tieteellistä toimintaansa. Zsirai oli innokas Suomen ystävä. Hänen aikansa harrastettiin suomea enemmän kuin milloinkaan aikaisemmin, ja hänen johdollaan valmistuneet unkarin kielen opettajat eivät tyytyneet vain leksikaalisiin tietoihin Suomesta, vaan oppivat myös pitämään Suomesta ja suomalaisista.

Zsirain jälkeen minä toimin suomalais-ugrilaisen kielitieteen professorina 20 vuotta. Jo heti toimintani alussa uutta opetusohjelmaa laadittaessa suomen kieli menetti sen erikoisaseman, mikä sille kautta vuosikymmenien oli kuulunut. Vuodesta 1958 lähtien nimittäin unkarin kielen opiskelijat saivat valita oppiaineekseen minkä tahansa suomalais-ugrilaisen kielen, siirryttiin siis sellaiseen järjestelmään, jollainen Suomessa oli vallinnut alusta alkaen. Samalla viralliset piirit supistivat suomalais-ugrilaisen kielen pakollisen opetuksen tuntimäärän yhdeksi ainoaksi viikkotunniksi yhden lukukauden ajan. Tästä huolimatta suomen kielen harrastus pysyi suurin piirtein entisellään, sillä useimmat unkarin kielen lukijat valitsivat suomalais-ugrilaisten kielten joukosta nimenomaan suo-

men kielen, ja aina on löytynyt opiskelijoita, jotka ovat harrastaneet suomea myös vapaaehtoisesti. Vuodesta 1958 alkaen suomen kielen opetus on ainakin suurimmaksi osaksi ollut suomen kielen lehtorin käsissä. Tänä vuonna nimittäin Budapestin yliopistoon perustettiin vakinaisen suomen kielen lehtorin virka. Lehtoreina ovat erityisesti kunnostautuneet Ulla Hauhia-Nagy, Marketta Huitu sekä nykyinen lehtorimme Outi Karanko-Pap. Mutta suomalais-ugrilaisen kielitieteen tulevaisuus ei uuden järjestyksen puitteissa ollut vielä taattu, koska tämän tieteen opetuksen viikkotuntimäärä oli liian pieni. Pelastaakseni tieteen tulevaisuuden maassamme käännyin Unkarin Tiedeakatemian suomalais-ugrilaisen komitean puoleen ehdottaen, että fennougristiikkaa opetettaisiin tulevaisuudessa myös ns. tieteellisenä aineena. Komitea hyväksyi ehdotukseni ja kääntyi puolestaan Tiedeakatemian puoleen pyytäen apua suunnitelman toteuttamiseksi. Näin tuli vuonna 1964 yliopistomme opetusohjelmaan ns. suomalais-ugrilainen oppiaine, jonka puitteissa opetetaan kielitieteen lisäksi myös kansatiedettä, suomensukuisten kansojen historiaa, arkeologiaa ja kirjallisuutta. Aluksi laitos sai ottaa joka toinen tai kolmas vuosi enintään kaksi tai kolme opiskelijaa. Aina löytyi nuoria, jotka halusivat lukea suomalais-ugrilaista oppiainetta, joten toimintani aikana valmistui noin 10 opiskelijaa tuleviksi tutkijoiksi.

Suomalais-ugrilaisista kielistä ryhdyin toimintakauteni loppupuolella opettamaan myös lapin kieltä, sillä tämän alan tuntijoita ei meillä ollut muita. Koska tiesin, että fennougristiikan harrastamisen kannalta on tärkeää myös jonkin Skandinavian kielen tuntemus, opetin tuleville fennougristeille ja muille myös ruotsia 30 vuoden ajan ilman minkäänlaista virallista toimeksiantoa. Obinugrilaisia kieliä opettivat samanaikaisesti dosentti Magdolna Kispál ja assistentti Henrietta Mészáros. Tšeremissin kielen opetuksesta huolehti silloinen dosentti Gábor Bereczki.

Suomessa kävin ensimmäisen kerran 52 vuotta sitten. Nuoruudessani laaduin unkarin kielen yliopisto-opetuksen tarpeisiin unkarin lukemiston, joka oli käytännössä Suomen yliopistoissa tietääkseni aina 1960-luvulle saakka. Eläkkeelle siirryin virallisesti neljä vuotta sitten. Suomalais-ugrilaisen kielitieteen opettamisesta ovat huolehtineet sen jälkeen professori Gábor Bereczki ja hänen työtoverinsa. Professori Bereczki tekee itse selkoa heidän työstään ja laitoksen nykypäivästä.

FENNOUGRISTIIKAN OPETUKSESTA DEBRECENIN YLIOPISTOSSA

Béla Kálmán, Debrecen

Vuonna 1914 perustetussa Debrecenin yliopistossa kuului fennougristiikan opetus aluksi Unkarin kielen laitoksen työkenttään. Unkarin kielen laitoksen ensimmäinen fennougristiikan opettaja oli József Pápay, tutkija, joka oleskeli K. F. Karjalaisen kanssa samanaikaisesti - tosin lyhyemmän ajan - ostjakkien keskuudessa. Molemmat tunnetut suomalaiset ostjakin tutkijat, K. F. Karjalainen ja Heikki Paasonen, keskittyivät ennen kaikkea etelä- ja itämurteisiin. Pápayn tärkein tehtävä sen sijaan oli Regulyn 1840-luvulla keräämän pohjoisostjakkia koskevan aineiston eli kansanrunouskokoelman selvittäminen.

Hänen seuraajansa Bálint Csúry toimi kymmenen vuotta oppituolin haltijana. Csúry oli Unkarin ja kansainvälisen murteentutkimuksen suuri hahmo, joka perusti oman koulukunnankin. Hän sai Unkarin murteentutkimuksen kohoamaan 1930-luvulla korkealle tasolle. Samoin hän perusti nimellä "Magyar népnyelv" dialektologisen vuosikirjan, joka ilmestyy nykyään nimellä "Magyar nyelvjárások".

Kolmas oppituolin haltija oli Géza Bárczi (1941 - 1951). Hänen aikaan suomen kielen opetusta hoiti István Papp, seuraava professori, joka tuolloin oli vielä tuntiopettaja. Géza Bárczin erikoisaloina olivat ennen kaikkea unkarilainen ja yleinen kielitiede. Hän luennoi Debrecenin yliopistossa Pápayn esimerkin mukaan myös ostjakin kieltä. Vuonna 1952 hän siirtyi Budapestiin, jossa hän jatkoi tutkimus- ja opetustyötään sikäläisen yliopiston toisessa unkarin kielen laitoksessa.

Bárczin lähdettyä oli syntyneet kaksi oppituolia miehitettävä lähes kokonaan uusin voimin, koska melkein kaikki työtoverit seurasivat häntä Budapestiin. Vuonna 1952 otti István Papp hoitaakseen Unkarin kielen laitoksen esimiehen tehtävät, minä taas sain suomalais-ugrilaisen laitoksen johdettavakseni.

Vuoden 1952 jälkeen hoitivat unkarin ja sittemmin fennougristiikan opiskelijoiden suomen kielen opetuksen ensin István Papp, sitten vuoden stipendiaattina Suomessa opiskellut rouva Andrásy l. Magda Kövesi. Tilanne pysyi samana vuoteen 1972, jolloin laitos sai ensimmäisen suomalaisen lehtorin. István Papp julkaisi maan kaikissa yliopistoissa käytetyn suomen kielioppinsa, lukukirjansa ja suomalais-unkarilaisen sanakirjansa jo Debre-

cenin-aikanaan. Suomen ja suomalais-ugrilaisen kielitieteen harrastusta ja opintoja edisti suuresti se, että kaikkien kolmen Unkarin yliopiston filosofisessa tiedekunnassa tuli mahdolliseksi harjoittaa fennougristii-kan jatko-opintoja. Vähitellen kaikki yliopistot (Budapest, Debrecen ja Szeged) ovat kulttuurisopimuksen puitteissa saaneet myös suomalaisen suomen kielen lehtorin. Samoin on kolmeen Suomen yliopistoon (Helsinki, Turku ja Jyväskylä) perustettu unkarin kielen lehtoraatti. Unkarin kielen ja suomalais-ugrilaisen laitoksen opettajista monet ovat toimineet - yksi parhaillaankin - unkarin kielen lehtoreina Suomessa. István Nyirkos ja László Keresztes ovat opettaneet Helsingissä, László Jakab Turussa sekä Antal Kiss ja László Keresztes Jyväskylässä. Tämän lisäksi myös István Papp on useita kertoja toiminut Suomessa opettajana. Minä puolestani olin 1963 - 1964 opettamassa puoli vuotta Helsingissä ja puoli vuotta Jyväskylässä.

István Papp siirtyi eläkkeelle vuonna 1972 ja kuoli pian sen jälkeen. Hän pystyi kirjoittamaan suuresta unkarilais-suomalaisesta sanakirjastaan vain alun. László Jakab ja Outi Karanko ovat tehneet työstä suurimman osan. Toivotaan, että teos ilmestyy jo lähiaikoina. István Nyirkos toimitti Suomessa ilmestyneen suomalais-unkarilaisen ja unkarilais-suomalaisen pienoissanakirjan. László Jakab on kirjoittanut suomenkielisen yhteenvedon unkarin murteista ja László Keresztes puolestaan unkarin oppikirjan. Minä olen viettänyt opiskeluaikanani vuoden Virossa. Näin olen pystynyt opettamaan joka toinen vuosi suomalais-ugrilaisen kielitieteen opiskelijoille viron kieltä ja kirjallisuutta. Tähän mennessä laitoksessa on valmistunut kaksi laudaturtyötä ja yksi väitöskirja viron kielestä. "Alföld"-niminen aikakauslehti on julkaissut Suomen-, myöhemmin Viron-numeron, jonka kääntäjinä olivat laitoksen opettajat. Permiläisten kielten tutkimuksen edustajana laitoksessa oli rouva Andrásy, Magda Kövesi, joka siirtyi eläkkeelle vuonna 1973. Hän on pitempien tutkielmien lisäksi julkaissut myös laajan permiläisiä kieliä koskevan monografian ("A permí nyelvek 'ősi kepzői", Budapest 1965). Laitoksella tehdyistä laudaturtöistä kolme ja väitöskirjoista toinen käsittelee syrjäänin kieltä.

Permiläisten kielten asiantuntijoista voi lisäksi mainita tohtori Antal Kissin.

László Keresztes tutkii volgalaiskielistä lähinnä mordvaa. Hän on julkaissut aihepiiristä useampia artikkeleita ja opettanut kieltä jo vuosia.

Yksi väitöskirjakin on ilmestynyt mordvan verbien objektiiviseen taivutukseen liittyvistä lauseopin kysymyksistä. Tämän väitöskirjan laatija on laitoksella tieteellisen jatko-opiskelustipendin turvin työskennellyt Ágnes Salamon.

László Keresztes on myös pitänyt huolta lapin kielen opetuksesta ja tutkimuksesta laitoksessamme. Tähän kannattaa kiinnittää huomiota jo senkin vuoksi, että hän on kolmas unkarilainen lappologi Ignác Halászín ja György Lakón jälkeen.

Laitoksen tärkein opetus- ja tutkimusalue suomen ohella ovat obinugrilaiset kielet. József Pápay oli maailmankuulu ostjakin tutkija. Nykyisenä suomalais-ugrilaisen oppituolin haltijana minä olen julkaissut toisaalta Bernát Munkácsin keräämää vogulin aineistoa, toisaalta minulla on ollut tilaisuus tutustua vogulin kieleen Leningradissa 15 voguli-informantin avulla. Näin minulle on kertynyt merkittävä proosa- ja runotekstiaineisto magnetofoninauhuille. Olen julkaissut unkariksi ja saksaksi yliopistollisen oppikirjan ("Chrestomathia Vogulica"), joka on sittemmin ilmestynyt myös englanniksi. Sen pohjalta opiskellaan vogulia Debrecenin lisäksi kaikkialla muuallakin maailmassa.

Tšeremissin ja samojedikielten tuntijoita en, ikävä kyllä, voi mainita. Tämä on ehkä kuitenkin anteeksi annettavaa sellaiselle laitokselle, jossa ei ole koskaan ollut enempää kuin korkeintaan neljä opettajaa.

Laitoksen olemassaolon aikana on 30 opiskelijaa suorittanut alan tutkinnon. Heistä 9 on sijoittunut yliopistoihin tai korkeakouluihin, neljä kirjastoalalle, yksi on diplomaatin uralla ja noin puolet lukionopettajina.

Kuluneen kolmenkymmenen vuoden aikana on fennougristiikan alalta laadittu 53 diplomityötä. Näistä 13 liittyy suomen kieleen (yleensä kyseessä on ollut suomen ja unkarin välinen kontrastiivinen tutkimus), 10 voguliin, 8 (suomalaiseen, virolaiseen, vogulien) kirjallisuuteen, 7 esihistoriaan ja historiaan, 7 mytologiaan tai kansatieteeseen, 4 fennougristiikan tutkimushistoriaan, 2 viroon ja 1 mordvaan ja ostjakkiiin.

Suomalais-ugrilaisesta kielitieteestä väitelleitä on viisi: László Keresztes 1966, Erik Vászolyi 1968, Ferenc Molnár 1972, Sarolta Grega 1975 ja Ágnes Lerch 1981. Tämän lisäksi neljätöistä opiskelijaa on valinnut fennougristiikan sivuaineekseen.

Jokaisen ulkomaisen fennougristin voidaan sanoa vierailleen laitoksessamme.

Debrecenin yliopiston fennougristiikan opetuksesta saa lisätietoja unkarin- ja saksankielisistä tutkielmista, joiden laatijat ovat László Jakab ja László Keresztes. Tutkielmat ovat ilmestyneet "Magyar nyelv-járások" -vuosikirjan niteessä 22 (1979).

Lopuksi esittelen yliopiston suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen laitoksen opettajat.

László Keresztes on tällä hetkellä Jyväskylän yliopistossa lehtorina. Kuten jo mainitsin, hän edustaa laitoksessamme mordvan ja lapin kieltä. Hän on laatinut yhdessä Outi Karangon kanssa suomen oppikirjan unkarilaisille. Hän on koonnut lappalaisten kansanrunoutta ja kirjallisuutta käsittelevän antologian, joka kohdakkoin ilmestyy unkariksi. Hän on aikaisemmin toiminut kuuden vuoden ajan unkarin lehtorina Helsingissä.

Antal Kiss edustaa votjakin tutkimusta, mutta osallistuu myös muuhun laitoksen tieteelliseen ja opetustyöhön. Hän on toiminut 6 vuotta Jyväskylän unkarin lehtorina.

Marketta Huitu aloitti lehtorintoimensa Outi Karangon yhdeksänvuotisen toimikauden jälkeen. Kielen lisäksi hän opettaa Suomen kirjallisuutta ja kansatiedettä fennougristeille.

Lopuksi muutama sana itsestäni. Harrastan vertailevan suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen ohella myös unkarin murteita, nimistöntutkimusta, käännän kirjallisuutta ja kansanrunoutta virosta ja vogulista sekä olen julkaissut omat ja Bernát Munkácsin vogulin kielen kokoelmat. Olen toimitanut laatuaan ensimmäisen vogulin tieteellisen sanakirjan Munkácsin koelmien pohjalta. Teos on tällä hetkellä kirjapainossa.

Suomentanut Marketta Huitu

OBINUGRILAISTEN KIELTEN TUTKIMUKSESTA UNKARISSA

Béla Kálmán, Debrecen

Jo Regulysta lähtien kielitieteen piirissä on ollut yleisesti hyväksytty käsitys, jonka mukaan obinugrilaiset kielet olisivat unkarin kielen lähimmät sukulaiset. Tosin myös vastakkaisia mielipiteitä on esitetty. Viime vuosina vain yksi kielitieteilijä, Aurélien Sauvageot, on pitänyt unkarin ja obinugrilaisten kielten äänne- ja muoto-opillista vastaavuutta riittämättömänä, mutta hänkään ei ole pystynyt selittämään, miksi näiden kolmen keskinäinen vastaavuus sanastossa on suurin. Sanakirjassa Unkarin kielen suomalais-ugrilaiset elementit (MSzFE I - III, toim. Gy. Lakó 1967 - 1968) vajaan 700 uralilaisen, suomalais-ugrilaisen ja ugrilaisen etymologian joukossa on yli 400 sellaista, jolla on vastine vogulissa ja 380 sellaista, jolla on vastine ostjakissa (mordvassa ja tšeremississä ei ole kahtakaansataa yhteistä sanaa).

On siis luonnollista, että obinugrilaisilla kielillä on Unkarin fenno-ugristiikassa keskeinen asema. Jo tämän tieteen historian varhaisvaiheissa P. Hunfalvy ja J. Budenz totesivat, ettei vertaileva kielitiede ole mahdollista ilman luotettavaa teksti-, sanasto- ja kielioppiaineistoa. Unkarilainen Antal Reguly keräsi ensimmäisen runsaan aineiston vogulien ja ostjakkien keskuudesta varhaisempia satunnaisia ja epäluotettavia tietoja korvaamaan. Samanaikaisesti Matias Aleksanteri Castrén merkitsi muistiin kielenainesta eteläostjakkien ja samojedien keskuudessa. Nämä kaksi legendaarisen maineen saanutta tutkijaa olivat kerääjinä tunnetusti uupumattomia, ja molemmat saivat mukaansa runsaan saaliin. Ankaran ilmastin, epäinhimillisten olojen ja puutteen vuoksi molemmat kuitenkin kuolivat nuorina, 39 vuoden iässä, eikä heillä ollut mahdollisuutta järjestää laajoja kokoelmiaan. A. Schiefner julkaisi osan Castrénin aineistosta jo varsin pian tämän kuoleman jälkeen, sillä se oli merkitty muistiin järjestelmällisemmin kuin Regulyn kokoelma. Kuitenkin muutamat samojedin tekstit ilmestyivät Lehtisalon julkaisemina vasta 1900-luvun keskivaiheilla.

Regulyn jälkeen suomalainen A. Ahlqvist oleskeli kaikkiaan kolme kertaa obinugrilaisten kansojen keskuudessa, tosin vain lyhyitä jaksoja kerrallaan. Hän keräsi sekä vogulista että pohjoisostjakista kieliopillista aineistoa ja sanaluetteloita, mutta obinugrilaisten kansojen kansanrunous

oli hänen mielestään jo tuolloin kadonnut. Siksi hän merkitsi muistiin yhtenäistä tekstiä erittäin niukasti.

Pál Hunfalvy pystyi selvittämään vain murto-osan Regulylta jääneestä vogulin aineistosta, ja ostjakin kokoelmat osoittautuivat hänelle aivan ylivoimaisiksi. Sen vuoksi Unkarin Tiedeakatemia lähetti kaksi nuorta tutkijaa Ob-joen seudulle. Heidän tehtävänä oli tarkistaa Regulyn aineisto paikan päällä, kääntää se sekä muokata sitä tutkimuksen käyttöön. Bernát Munkácsi oleskeli vuosina 1888 ja 1889 vogulien keskuudessa tutkien Sygvan, Sosvan, Lozvan, Pelymkan, Kondan ja Tavdan varsien vogulimurteita. Kahden erinomaisen informantin avulla hänen onnistui selvittää, kirjoittaa uudelleen ja kääntää kaikki Regulyn muistiinpanot. Tämän lisäksi hän keräsi vielä kaksi kertaa niin laajan aineiston sekä vieraili eteläisten vogulien keskuudessa. Reguly ei ollut matkoillaan osunut heidän luokseen. Munkácsi julkaisi kotiinpaluunsa jälkeen Regulyn ja omat tekstikokoelmansa neljässä niteessä unkarinkielisillä käännöksillä varustettuina. Julkaisun nimi oli "Vogul népköltési gyűjtemény" (Vogulien kansanrunouden kokoelma). Hän ehti saada valmiiksi vain kahteen ensimmäiseen niteeseen liittyvät asia- ja kielikommentaarit (ne ilmestyivät vasta 1902 ja 1921); sanastollinen aines sen sijaan jäi lopullisesti järjestämättömänä kortistona Akatemian haltuun.

József Pápay oli mukana Jenő Zichyn tutkimusretkikunnan Aasian-matkalla 1898 - 1899, mutta Sisä-Aasiassa hän erosi arkeologi- ja antropologiryhmästä. Hän tutustui pohjoisostjakkii Obin ja Kazymin varsilla. Munkácsin tavoin hänkin keräsi Regulyn muistiinpanojen selvitystyön lisäksi saman verran omia tekstejä. Vain osa niistä ilmestyi hänen elinaikanaan.

Kolme suomalaista tiedemiestä oleskeli tekstejä, kielioppiaineistoa ja sanastoa keräämässä obinugrilaisten keskuudessa vain vähän Munkácsin ja Pápayn jälkeen, osittain jopa samanaikaisesti viimeksi mainitun kanssa, ja he myös viipyivät alueella huomattavasti unkarilaisia kauemmin. Nämä kolme olivat K. F. Karjalainen, joka tutki ostjakkia (1898 - 1902), H. Paasonen, joka tutki eteläostjakkia (1900 - 1901) sekä A. Kannisto, jonka mielenkiinnon kohteena oli voguli (1901 - 1906). Myös nämä kolme kuolivat ennen kokoelmiensa julkaisemista. Paasonen sanakirjan toimitti painokuntoon Kai Donner (se ilmestyi 1927), teksti taas Edit Vértés (ilmestyi 1980). Karjalaisen sanakirjan toimittajana oli Y. H. Toivonen (ilmestyi 1948), mutta tekstikokoelmista on tähän mennessä ilmestynyt vain yksi nide,

samaten Edit Vértésin toimittamana. Kanniston tekstikokoelmat oli jo saatu varsin pitkälle julkaisukuntoon, mutta ne eivät tuolloin vielä kuitenkaan olleet lopullisessa asussa. Kanniston oppilas Matti Liimola julkaisi ne kuutena niteenä (1951 - 1973). Liimola valmisti myös Kanniston sanakirjan julkaisemista, mutta hänen kuolemansa jälkeen työtä on jatkanut turkulainen Vuokko Eiras.

Toisen maailmansodan jälkeen kesti vielä vuosia, ennen kuin tuhoutuneessa Unkarissa saatiin liikenneyhteydet toimimaan, katkaistut radat, raunioitettut asemat ja sillat korjatuiksi ja rakennetuiksi, pakolaiset ja sotavangit vähitellen takaisin kotiin ja talous jotenkin kuntoon. Uudestaan muotoutunut Unkarin Tiedeakatemia otti jälleen käsiinsä tieteellisen työn johtamisen. Tieteelliset aikakauslehdet ja -kirjat alkoivat vähitellen taas ilmestyä. Tieteellistä työtä alettiin harjoittaa nyt yliopistojen lisäksi myös vasta perustetuissa Akatemian tutkimuslaitoksissa. Järjestäytynyt tieteellinen työ alkoi nopeasti. Kuolleiden tiedemiesten ja tutkimusmatkailijoiden jäämistöjen järjestämistä pidettiin suomalais-ugrilaiselle kielentutkimukselle maksettavaksi jääneenä kunniaavelkana.

Miklós Zsirai ja Dávid Fokos-Fuchs toimittivat painokuntoon Regulyn ostjakin kielen tekstit, jotka ilmestyivät kolmena niteenä vuosina 1944 - 1963. Antal Regulyn obinugrilaismuistiinpanot ovat siten ilmestyneet kokonaisuudessaan. József Pápayn omasta kokoelmasta sen sijaan on vuonna 1905 julkaistun ostjakkien kansanrunoutta sisältävän kokoelman ohella ilmestynyt vain Jenő Fazekasin toimittama "Északi osztják medveénekek" (Pohjoisostjakkilaiset karhurunot) 1934 sekä István Erdélyin 1972 julkaisema "Ostjakische Heldenlieder". Uuteen keruutyöhönkin tarjoutui tilaisuus, kun Károly Rédei ja János Gulya saivat mahdollisuuden oleskella pitemmän ajan Leningradissa stipendiaatteina 1950-luvun lopulla ja 1960-luvun alussa. Rédei keräsi pohjois- ja Gulya itäostjakkia muutamilta korkeakouluopiskelijoilta. Työn tulokseksi syntyi kaksi krestomatiaa ja yksi tekstikokoelma. Eniten ostjakkia harrastetaan Budapestin yliopiston fennougristiikan laitoksessa. Alan tutkijoita ovat siellä työskentelevät Magda Sz. Kispál ja Henrietta F. Mészáros, Akatemian kielitieteen laitoksen suomalais-ugrilaisesta ryhmästä taas nuorena kuolleet István Erdélyi ja Éva Korenchy sekä lisäksi Edit Vértés (Karjalaisen ja Paasosen jäämistön muokkaaja) ja László Honti.

Unkarin Tiedeakatemia antoi vuonna 1949 tehtäväkseni muokata painokuntoon Bernát Munkácsin käsikirjoitusasteelle jääneen vogulia koskevan aineiston. Munkácsin muistiin merkitsemiin vogulin teksteihin paremmin perehtyäkseni julkaisin aluksi "Vogul népköltési gyűjteményin" III niteeseen (karhurunoihin) liittyvät huomautukset ja kommentaarit (ilmestyi vuonna 1952). Niteen alkuun kirjoitin obinugrilaisesta karhukultista 10 painoarkin laajuisen tutkielman, jossa nojauduin suomalaisten, venäläisten ja unkarilaisten kansatieteilijä-kielitieteilijöiden tutkimuksiin. Loppuosassa taas käytin Munkácsin lähes muokkaamattomia, mutta olennaisesti runsaampia muistiinpanoja, jotka hän on usein tehnyt keruupaikalla lyijykynällä tekstin yläpuolelle. Kuitenkin olen myös pyrkinyt korjaamaan käännös- tai kirjoitusvirheet. Täydennyksenä olen käyttänyt Pápayn, Kanniston ja Liimolan tietoja. Samaa menetelmää noudatin IV niteeseen liittyvässä kansanrunoutta koskevassa johdantotutkielmassa (nide käsittää kohtalolaulut, arvoitukset ja sadut). Julkaisin myös Munkácsin omat huomautukset - jos niitä oli - mutta suurimmaksi osaksi jouduin tekemään selitykset itse (teos ilmestyi 1963).

Vuosina 1957 - 1958 ja 1966 minulla oli mahdollisuus työskennellä Leningradissa yhteensä kolmen kuukauden ajan kymmenen korkeakouluopiskelijan ja yhden opettajan kanssa. Yhdeksän heistä puhui jotakin vogulin pohjoismurretta (Sygvan, Sosvan tai Obin), kaksi taas itäistä (Jukondan). Reguly ja Kannisto eivät olleet kumpikaan tutkineet Obin tai Jukondan murretta. Lisäksi olin ensimmäinen vogulin kerääjä, joka saattoi nauhoittaa puhetta ja laulua. Niin minun onnistui tallentaa 44 melodiaa ja yhteensä 106 tekstiä (suurin osa niistä on myös magnetofoninauhalla), ja minulla oli mahdollisuus samalla myös kääntää tekstit, laatia selitykset ja selvittää aineisto. Näiden informanttien joukossa olivat nykyään tunnetut kielitieteilijä E. J. Rombandejeva, runoilija Juvan Šestalo sekä Kondalta kotoisin oleva leningradilainen opettaja Matra Vahruševa. Alussa käytin apunani Leningradin silloisen unkarin kielen lehtorin Gábor Bereczkin erinomaista venäjän taitoa keskustellessani vogulien kanssa, mutta myöhemmin olin perehtynyt vogulin kieleen jo niin hyvin, ettei venäjää enää tarvittu välittäjäksi. Keräämäni kielioppi-, teksti-, laulu- ja sanastoaineisto ilmestyi vuonna 1976 nimellä "Wogulische Texte".

Monien muiden tehtävieni vuoksi Munkácsin sanakirjan aineiston muokkaaminen edistyi vain hitaasti, mutta saatoin luovuttaa Akadémiai Kiadölle

vuoden 1981 joulukuussa 80 painoarkin laajuisen käsikirjoituksen. Voidaan siis toivoa, että ensimmäinen tieteelliset vaatimukset täyttävä vogulilais-unkarilais-saksalainen sanakirja ilmestyy muutaman vuoden kuluessa.

Turun fennougristikongressin kunniaksi taas ilmestyi toimittamani antologia vogulien kansanrunoudesta "Leszállt a medve az égből" (Karhu laskeutui taivaasta) -nimisenä. Siinä on yli viisisataa sivua ja sen painos oli 6 000 kappaletta. Työssä minua avustivat Unkarin parhaat runoilijat ja kääntäjät. Näin myös vaativa lukijakunta pääsee osalliseksi obinugrilaisten kansojen runouden suurenmoisista saavutuksista.

Obinugrilaisten kielten äänneoppia tutkivat Unkarissa nykyään esimerkiksi Éva K. Sal ja László Honti. Károly Rédei on kirjoittanut monografian vogulin kielen syrjääniläisistä lainoista, László Keresztes erään käsiteryhmän sanastosta, Magda Sz. Kispál verbien nominaalimuodoista ja János Gulya ostjakin kielen lausetyypeistä.

Unkarin obinugristiikka on yhdessä suomalaisen, neuvostoliittolaisen ja saksalaisen tutkimuksen kanssa ollut kohottamassa tämän fennougristiikan haaran kansainvälisestäikin tunnustetulle tasolle.

Suomentanut Marketta Huitu

ULKOMAANLEHTORIEN ALUEKOKOUS UNKARISSA 17. - 22.5.1982

O h j e l m a

Maanantai 17.5.

- Saapuminen Budapestiin. Kokoontumispaikka Eötvös Lőránd Tudományegyetem, Finnugor Nyelvtudományi Tanszék, os. Pesti Barnabás u. 1. II krs. 16 - 17 (puh. 180-966/223).
- 14.00 Tutustuminen Budapestin yliopiston fennougristiikan laitokseen. Voileipiä, virvokkeita.
- 15.00 Dékáni Tanácssterem, I krs.
Filosofisen tiedekunnan dekaanin tohtori István Diószegin tervehdyssanat.
Professori Gábor Bereczki: Budapestin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos.
Akateemikko György Lakó: 110 vuotta fennougristiikan opetusta Budapestin yliopistossa.
Suomen Budapestin suurlähettilään Osmo Väinölän tervehdys.
- 16.00 Lähtö bussilla ELTE:n lomakotiin Visegrádiin, matkalla pieni Budapestin kierros. Majoittuminen.
- 18.00 Lähtö busseilla Pilisin valtiollisen metsänhoitoalueen retkeily-alueelle, jonka esittelee sen suunnittelija arkkitehti Imre Makovecz.
- 20.00 Riistaillallinen Nagyvilámin ravintolassa, ohjelmassa myös Katalin Lázárin esittämiä transilvanialaisia kansanlauluja.
- 23.00 Bussikuljetus lomakotiin.

Tiistai 18.5.

- 8.00 - 9.00 Aamiainen. Siirtyminen kokouspaikalle Pilisin metsänhoitoalueen toimitalon neuvotteluhuoneeseen, Mátyás király útja 4.
- 9.15 UKANin puheenjohtaja, professori Pertti Virtaranta: Lehtoripäivien avaus.
- 9.30 Akateemikko Péter Hajdú: Isäntämaan tervehdys.

- 9.45 Kansliapäällikkö Jaakko Numminen: Suomen opetusministeriön tervehdys.
- 10.00 Professori Mikko Korhonen: Saamen kielen asema Pohjoismaissa.
- 10.30 Dosentti Péter Domokos: Pienten suomalais-ugrilaisten kansojen kirjallisuudesta.
- 11.00 Kahvitauko, jonka aikana tilaisuus rahanvaihtoon kokouspaikalla.
- 11.30 Dosentti Mai Bereczki: Virolaisesta kirjallisuudesta.
- 12.00 Professori Pertti Virtaranta: Rajantakaisen Karjalan kulttuurista, erityisesti kirjallisuudesta.
- Keskustelua,
- 13.00 Lounas.
- 14.15 Ajankohtaista ulkomaanlehtoreiden työkentällä: Ursula Ojanen (Madrid), Minna Savela (Cluj-Napoca) ja Sirkka-Liisa Hahmo (Groningen). Hannele Branch: Kalevalan juhluvuoden valmistelut Englannissa.
- 16.30 Päivällinen.
- 17.30 Lähtö Szentendreen.
- 18.00 Tutustuminen Szentendren galleriaan ja keramiikkataiteilija. Margit Kovácsin museoon, oppaana tohtori Imre Majláth.
- 18.30 Kulttuurikävely Szentendren halki Szentendren "ystävien piirin" johtohenkilöiden opastuksella.
- 19.00 Illanvietto Szentendren "ystävien piirin" kanssa Pestin läänin kulttuurikeskuksessa. Ohjelmassa:
Tervehdyssanat, piirin johtaja kirjailija Károly Szakonyi.
Szentendren esittely diakuvin, sihteeri Jenő Zaszlavik.
Serbialaista kansanmusiikkia, Vujicsics-yhtye.
Professori Vilmos Voigt: Unkarin kansantaide - suomalais-ugrilaistako?
Runoilija Dénes Kiss esittää suomalaisten runojen unkarinnoksiaan.
Kodály'n sävellyksiä, Szentendren kamariorkesteri.
- 22.00 Visegrádiin.

Keskiviikko 19.5.

8.00 - 9.00 Aamiainen. Siirtyminen kokouspaikalle.

9.15 Tohtori Enikő Szűj: Kuinka unkarin kieltä opetetaan maailmalla?

- 9.45 Professori Pertti Virtaranta: Suomen kielen ulkomaalaisopetuksesta.
- Keskustelua.
- 11.00 Kahvitauko.
- 11.30 Professori Tibor Mikola: Suomen ja unkarin kieleen kohdistuvista areaalikielitetieteellisistä tutkimuksista.
- 12.00 Kulttuurisihteeri Ulla Hauhia-Nagy: Yliopistojen ulkopuolella tapahtuvasta suomen kielen opiskelusta Unkarissa.
- 12.30 Dosentti Endre Gombár: Suomen kulttuurin asema Unkarissa.
- 13.00 Lounas.
- 14.00 Keskustelua, ilmoitusasiat. Tutustuminen Visegrádin nähtävyyksiin, mm. Salamonin torniin ja kuninkaallisen palatsin kaivauksiin.
- 17.00 Lähtö Visegrádista Budapestiin.
- 18.00 Suomen suurlähettilään Osmo Väinölän vastaanotto, Szekács u. 29.
- 19.30 Siirtyminen laivarantaan, Vigadó tér.
- 20.00 Suomen opetusministeriön tarjoama illallinen ja laivaristeily Tonavalla, isäntänä kansliapäällikkö Jaakko Numminen.
- 23.00 Budapestista Visegrádiin.

Torstai 20.5.

8.00 - 9.00 Aamiainen.

- 9.15 Esimiesten kokous lomakodin pienessä neuvotteluhuoneessa, puheenjohtajana prof. Mikko Korhonen.
- 9.15 Lehtoreiden kokous Pilisin metsänhoitoalueen toimitalon neuvotteluhuoneessa, puheenjohtajana prof. Pertti Virtaranta.
- 11.00 Lähtö Budapestiin.
- 12.30 Unkarin kulttuuriministeriön tarjoama lounas taiteilijoiden Fészek-klubissa, isäntänä varakulttuuriministeri Ferenc Rátkai.
- 14.00 Lähtö retkelle Fészek-klubin edestä.
- 18.30 Saapuminen Hortobágyin pustalle. Kansallispuiston johtaja Ferenc Salamon esittelee pustan gallerian, paimenmuseon ja kansallispuiston luonnontieteelliset kokoelmat.
- 21.00 Illallinen Hortobágyin csárdassa.
- 23.00 Lähtö Debreceniin. Majoittuminen hotelli Aranybikaan.

Perjantai 21.5.

- 8.00 Aamiainen hotellissa.
- 9.00 Debrecenin Lajos Kossuthin yliopisto:
Yliopiston esittely, prof. Árpád Sebestyén.
Fennougristiikan opetuksesta Debrecenin yliopistossa, akateemikko Béla Kálmán.
Akateemikko Béla Kálmán: Obinugrilaisten kielten tutkimuksesta Unkarissa.
Dosentti István Nyirkos: Syvärakenne ja sanajärjestys.
Dosentti László Jakab: Unkarin ja suomen fraseologiaa oppimassa (unkarilais-suomalaisesta sanakirjasta).
- 11.30 Lounas yliopiston ruokalassa.
- 13.00 Lähtö Sárospatakiin.
- n. 15.00 Saapuminen Sárospatakiin. Reformoidun kollegiumin kirjasto ja koulumuseo.
Kahvi.
Sárospatakin Rákóczi-museo, esittelijänä sen johtaja tohtori Ákos Janó.
- 18.00 Lähtö Tokajiin.
- 19.00 Illallinen Tokajin Halászcsárdassa. Käynti viinikellareissa.
- 21.30 Lähtö Debreceniin.

Lauantai 22.5.

- 8.00 Aamiainen hotellissa. Kierros Debrecenissä.
- 11.00 Lähtö Budapestiin.

LEHTORIKOKOUKSEN OSANOTTAJAT

Lehtori Lili Ahonen, Amsterdam
 Professori Stefan Bátori, Bonn
 Professori Gábor Bereczki, Budapest
 Dosentti Mai Bereczki, Budapest
 Lähetystöneuvos Jaakko Bergqvist, Wien
 Lehtori Hannele Branch, Lontoo
 Lehtori Eva Buchholz, Länsi-Berliini
 Dosentti Péter Domokos, Budapest
 Professori Hans Fromm, München
 Dosentti Endre Gombár, Budapest
 Professori Ulrich Groenke, Köln
 Lehtori Sirkka-Liisa Hahmo, Groningen
 Akateemikko Péter Hajdú, Budapest
 Lehtori Tuula Hartwig, Bochum
 Kulttuurisihteeri Ulla Hauhia-Nagy, Budapest
 Lehtori Tuula Hilanka, Caen
 Lehtori Anja Leena Holtari, Wien
 Lehtori Ilmari Hovila, München
 Lehtori Marketta Huitu, Debrecen
 Dosentti László Jakab, Debrecen
 Kulttuuriasianneuvos Ritva Kaipio, Helsinki
 Kulttuurisihteeri Raija Kallinen, Helsinki
 Akateemikko Béla Kálmán, Debrecen
 Lehtori Hannu Kantinkoski, Novi Sad
 Lehtori Outi Karanko-Pap, Budapest
 Lehtori Antal Kiss, Debrecen
 Lehtori Irmeli Kniivilä, Szeged
 Professori Mikko Korhonen, Helsinki
 Lehtori Leena Koskinen, Greifswald
 Akateemikko György Lakó, Budapest
 Professori Pekka Lehtimäki, Göttingen
 Lehtori Marjatta Lellman, Bonn
 Lehtori Hilikka Lindroos-Čermáková, Praha

Tohtori Tamás Márk, Pécs
Lehtori Kaija Menger, Greifswald
Professori Tibor Mikola, Szeged
Lehtori Mirja Mohtaschemi-Virkkunen, Hampuri
Lehtori Erkki Moisio, Münster
Tohtori Osmo Nikkilä, Groningen
Assistentti Pirjo Nummenaho, Napoli
Kansliapäällikkö Jaakko Numminen, Helsinki
Dosentti István Nyirkos, Debrecen
Lehtori Ursula Ojanen, Madrid
Lehtori Karl-Heinz Rabe, Köln
Lehtori Markku Rainio, Petroskoi
Lehtori Liisa Rumohr-Norio, Kiel
Lehtori Minna Savela, Cluj-Napoca
Lehtori Tarja Silo, Varsova
Tohtori Péter Simoncsics, Budapest
Lehtori Eero Suvilehto, Sofia
Tohtori Ádám Szabó, Budapest
Tohtori Enikő Szűj, Budapest
Lehtori Eeva Uotila-Arcelli, Napoli
Professori Veijo Vihanta, Pariisi
Lehtori Marjatta Vilkamaa, Venetsia
Lehtori Ulla Williams, Würzburg
Professori Pertti Virtaranta, Helsinki
Suurlähettiläs Osmo Väinölä, Budapest

Castrenianumin toimitteita

1. Erkki Itkonen, Terho Itkonen, Mikko Korhonen, Pekka Sammallahti: Lapin murteiden fonologiaa. 1971.
2. Pekka Sammallahti: Material from Forest Nenets. Grammatical Sketch, Two Short Texts, Vocabulary. 1974.
3. Pertti Virtaranta: Vienalaisia lastenlauluja. 1973.
4. Mikko Korhonen, Jouni Mosnikoff, Pekka Sammallahti: Koltansaamen opas. 1973.
5. Seppo Suhonen: Liivin kielen näytteitä. 1975.
6. Viljo Nissilälle 21. 8. 1973.
7. Lauri Posti ja Terho Itkonen (toim.): FU-transkription yksinkertaistaminen. 1973.
8. Eero Kiviniemi, Ritva Liisa Pitkänen, Kurt Zilliacus: Nimistöntutkimuksen terminologia, Terminologin inom namnforskningen. 1974.
9. Seppo Suhonen: Lähisukukielten muoto-oppia ja lainasuhteita. 1974.
10. Eila Hämäläinen ja Kaisu Juusela (toim.): Castrenianum. 1975.
11. Eila Hämäläinen und Kaisu Juusela (red.): Castrenianum. 1975.
12. Vienan runonlaulajia ja tietäjiä. Aatu Kurosen (1907), Petri Lesosen (1908) ja Iivo Marttisen (1908) muistiinpanot. Julk. Helmi Virtaranta. 1975.
13. Suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen symposiumi Petroskoissa 26.—27. 3. 1974. 1975.
14. Pekka Sammallahti: Sodankylän saamelaiden entistä elämää Elsa-Marja Aikion kertomana. 1975.
15. Pertti Virtaranta: Karjalaisia sananlaskuja ja arvoituksia. 1976.
16. Fennistiikan oppinäytteitä 1886—1975. 1977.
17. Juha Janhunen: Samojedischer Wortschatz. Gemeinsamojedische Etymologien. 1977.
18. Pertti Virtaranta: Inkeriläisiä sananlaskuja ja arvoituksia. 1978.
19. Kaisu Juusela ja Heikki Paunonen (toim.): Murrenäytteitä sadan vuoden takaa. 1978.
20. Ilmari Vesterinen: Pääpainollisen tavun jälkeisen soinnillisen dentaalispirantin edustus Tuuloksen murteessa. 1980.
21. Tamás Márk ja Pirkko Suihkonen (toim.): Folia Hungarica 1. 1981.
22. Jarmo Elomaa (toim.): Inkerin bibliografia. 1981.
23. Kasvumaa. Eeva Niinivaaran kirjoituksia vuosilta 1923—1981. 1981.
24. Viljo Tervonen ja Irene Wichmann (toim.): Suomalais-unkarilaisten kulttuurisuhteiden bibliografia vuoteen 1981. 1982.
25. Mikko Korhonen ja Pertti Virtaranta (toim.): Ulkomaanlehtorit Unkarissa 17.—22. 5. 1982. 1983.

Jakelu: Suomalais-ugrilainen Seura
Snellmaninkatu 9—11, 00170 Helsinki 17

ISBN 951-45-3006-
ISSN 0355-0141